

BİLGESAM

**BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ**

BALKANLAR VE TÜRKİYE

BİLGE ADAMLAR KURULU RAPORU

**RAPOR NO: 64
ARALIK 2014
İSTANBUL**

BALKANLAR VE TÜRKİYE

BİLGE ADAMLAR KURULU RAPORU

**RAPOR NO: 64
ARALIK 2014**

**BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ**

BİLGESAM YAYINLARI
RAPOR NO: 64

Kütüphane Katalog Bilgileri:

Yayın Adı: Balkanlar ve Türkiye

Yazar: Orhan DEDE

ISBN: 978-605-9963-08-4

Sayfa Sayısı: 100

Kapak Tasarım ve Dizgi: Sertaç DURMAZ

Baskı & Cilt: Gülmat matbaacılık

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi 1NE 4 Zeytinburnu / İstanbul

Tel: 0212 577 79 77

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Wise Men Center For Strategic Studies

Mecidiyeköy Yolu Caddesi No:10

Celil Ağa İş Merkezi Kat:9 Daire:36

Mecidiyeköy / İstanbul / Türkiye

Tel: +90 212 217 65 91 Faks: +90 212 217 65 93

www.bilgesam.org

bilgesam@bilgesam.org

Atatürk Bulvarı Havuzlu Sok. No:4/6

A.Ayrancı / Çankaya / Ankara / Türkiye

Tel : +90 312 425 32 90 Faks: +90 312 425 32 90

Copyright © BİLGESAM ARALIK 2014

Bu yayının tüm hakları saklıdır.

Yayın Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin izni olmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz.

BİLGE ADAMLAR KURULU

Başkan

Salim DERVİŞOĞLU (E. Oramiral)

Başkan Yardımcıları

İlter TÜRKMEN (E. Bakan/Büyükelçi)

Sami SELÇUK (Prof. Dr. / Yargıtay Onursal Başkanı)

Kurul Üyeleri

Kutlu AKTAŞ (E. Bakan/Vali)

Özdem SANBERK (E. Büyükelçi)

Sönmez KÖKSAL (E. Büyükelçi)

Güner ÖZTEK (E. Büyükelçi)

~ h° U Hk (E. Büyükelçi)

Necdet Yılmaz TİMUR (E. Orgeneral)

Oktar ATAMAN (E. Orgeneral)

Sabahattin ERGİN (E. Koramiral)

Nur VERGİN (Prof. Dr.)

Orhan GÜVENEN (Prof. Dr.)

Ali KARAOSMANOĞLU (Prof. Dr.)

İlter TURAN (Prof. Dr.)

Çelik KURTOĞLU (Prof. Dr.)

Ersin ONULDURAN (Prof. Dr.)

SUNUŞ

Soğuk Savaş sonunda Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasıyla birlikte Balkanlar'da sıcak çatışmalar yaşanmış, bu çatışmalardan etkilenen milyonlarca insan göç etmek ve/veya yer değiştirmek zorunda kalmış ve bölgede sınırların bir kez daha yeniden çizilmesi gerekmiştir. Kuzey Kosova'daki azınlık sorunu nedeniyle Sırbistan ile Kosova arasında yaşanan gerginlik, Bosna'da üç etnik grup arasında Dayton Anlaşması'ndan bu yana bir türlü aşılamayan yapısal yönetim sorunları Balkanlar'ın 1990'lardaki çalkantılı dönemi henüz bütünüyle geride bırakmadığına işaret etmektedir. Bölgede oluşan görece barış ve huzur ortamının geliştirilerek kurumsallaştırılması gereği ortadadır. Zira Balkanlar'da ihdas edilecek öngörülebilir bir istikrar ortamından sadece bölge devletleri değil; enerji nakil hatları için güvenilir alternatif güzergahlar arayan AB, Karadeniz havzasında etkinliğini artırmak isteyen ABD, Avrupa'da olduğu gibi tüm Balkan ülkelerinde başlıca enerji aktörü olmak suretiyle hem buradaki pazarı hem de bölgenin enerji naklinde sunduğu stratejik avantajları değerlendirmek isteyen Rusya ve bu coğrafya ile yakından kültürel, tarihi, ekonomik ve akrabalık bağları bulunan Türkiye istifade edecektir.

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), Balkanlar'daki gelişmelere ve bu gelişmelerin bölgesel etkilerine yönelik öngörülerde bulunarak Türkiye'deki karar mercilerine milli menfaatler doğrultusunda gerçekçi çözüm önerileri ve karar seçenekleri sunmak amacıyla "Balkanlar ve Türkiye" raporunu yayımlamaktadır. BİLGESAM Uluslararası İlişkiler Koordinatörü Orhan Dede tarafından hazırlanan rapor, 3 Kasım 2014 tarihinde icra edilen 21. Bilge Adamlar Kurulu toplantısında değerlendirilmiş, Kurul üyelerinin görüş ve önerileri doğrultusunda geliştirilmiş ve yayına hazırlanmıştır. "Balkanlar ve Türkiye" raporunda, Balkanlar'daki sorun alanları incelenmekte, Türkiye'nin bu sorunlara bakışı ve bölge ülkeleri ile geliştireceği ilişkiler çerçevesinde sunabileceği katkı analiz edilmeye çalışılmaktadır. Raporda ayrıca AB, ABD ve Rusya'nın bölge politikaları üzerinde durulmakta, bölgenin enerji nakil hatları açısından arz ettiği öneme işaret edilmekte ve Türkiye'nin bölgede takip etmesi gereken stratejilere ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Raporun Türk karar mercilerine, akademisyenlere ve ilgili kurum, kuruluş ve kişilere faydalı olmasını temenni eder, çalışmayı hazırlayan Orhan Dede'ye, rapora değerli görüş ve önerileriyle katkı sağlayan başta (E) Oramiral Salim Dervişoğlu ve Prof. Dr. Ali Karaosmanoğlu olmak üzere Bilge Adamlar Kurulu'na ve emeği geçen BİLGESAM çalışanlarına teşekkür ederim.

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI
BİLGESAM Başkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler Türkiye'ye daha dengeli ve her bölgenin hususi şartlarını dikkate alabilecek bir dış politika uygulama imkânı sunmuştur. Bu yeni durum, her zaman Batılı müttefiklerin dış politika öncelikleri ile uyum içinde olmasa da, Türkiye'nin parçası bulunduğu Batı camiasına karşı düşmanca bir tavır sergilemeye başladığı anlamına gelmemektedir. NATO ve daha pek çok Batı kurumunun aktif üyesi olan Türkiye, imkânlarını zorlayarak İttifak'a ve diğer kurumlara siyasi, askeri ve ekonomik katkıda bulunmaya devam etmekte ve kendi inisiyatif ve kararları ile bu kurumların temel ve ortak politikalarına ters düşecek eylemlerden kaçınmaya çalışmaktadır. O nedenle Türkiye'nin Bosna krizinden bu yana uluslararası toplumla eş güdümlü bir şekilde yürüttüğü aktif Balkan politikasını yeni Osmanlıcı olarak adlandırmak en azından insafsızlık olacaktır. Bununla birlikte Türk politika üreticilerinin bilhassa dış politikada önem arzeden söylem-uygulama bütünlüğüne ne kadar riayet ettikleri tartışılması gereken bir meseledir.

Balkanlar Türkiye için pek çok açıdan önem arz etmektedir. Rusya ve Orta Doğu ile ticaretin artmış olmasına rağmen AB ülkeleri hâlâ Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Balkanlar ve bu coğrafyanın güvenliği Türkiye'nin Batı yönünde gerçekleştirdiği kara ticareti için vazgeçilmez durumdadır. Türkiye'nin enerji üretim havzaları ile tüketim merkezleri arasındaki stratejik konumunu değerlendirmek suretiyle güvenli bir enerji merkezi haline gelmek istediği herkesin bildiği bir gerçektir. Bu hedefin gerçekleşmesi ancak enerjinin son tüketici merkezlere aktarılması için yegâne koridoru teşkil eden Balkan yarımadasında sürdürülebilir bir barış ve güvenlik ortamının oluşmasıyla mümkündür. Bir çok Balkan ülkesinde Müslüman Türk azınlıklar yaşamaktadır; Türkiye'nin bu azınlıkların sorunlarına kayıtsız kalması düşünülemez. Ayrıca Boşnak ve Arnavutlar gibi Balkan coğrafyasının Müslüman unsurları Türkiye'yi kendilerine yakın görmekte ve bilhassa uluslararası kuruluşlar nezdinde Türkiye'nin doğrudan desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bosna-Hersek, Arnavutluk ve hatta Makedonya'nın NATO ile, Kosova'nın ise BM ve AB'yle yürüttükleri müzakereler sürecinde Türkiye'nin desteğini aramaları bunun en somut örneğidir. O nedenle Türkiye'nin Balkanlarda aktif bir politika izlemesi yadırganmamalıdır.

Literatürde Balkan Yarımadası'nın sınırları ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Coğrafyacı, tarihçi, antropolog ve sosyologların büyük oranda üzerinde ittifak ettiği Balkan sınırı doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, batıda Adriyatik denizleri ile çevrili; güney ucu Akdeniz'e doğru daralıp uzarken kuzey sınırları Tuna'yı aşarak Transilvanya'nın kuzeydoğusunda Dinyester nehrine, batıda ise kuzey Dalmaçya kıyılarını içine alacak şekilde geniş Macar düzlüklerine kadar uzanan bölgedir şeklinde tarif edilebilir. Bu konumuyla Balkan yarımadası Asya ile Avrupa'yı, Doğu ile Batı'yı birleştiren stratejik bir bölgedir ve bu nedenle tarih boyunca birçok millet tarafından ele geçirilmek istenmiş, Yarımada üzerindeki ticaret ve ulaşım yolları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Balkanlar'da sınırlar 1804-1815 Sırp isyanlarından bu yana sürekli çizildiği ve neredeyse her sınır değişikliğinde bir göç dalgası yaşandığı halde bölgedeki azınlık sorunları çözilememiştir. Bunun somut örneği Kosova ile Sırbistan arasındaki en büyük anlaşmazlığı oluşturan Kosova'nın Mitroviça bölgesinde son dönemde yaşananlardır. Demokratikleşme süreçlerine rağmen bölgenin Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya gibi AB üyesi ülkelerinde bile azınlıklar hala düşünce hürriyeti, ifade özgürlüğü, bir araya gelme, toplanma ve dernekleşme hürriyeti gibi temel bazı kişi hak ve hürriyetlerinde sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Azınlıklara yönelik ayrımcı uygulamalar ise devletlerarasındaki münasebetleri olumsuz etkileyerek bölgedeki işbirliği süreçlerinin akım kalmasına neden olmaktadır.

Bugün Balkanlarda ekonomik sıkıntılar ve bu sıkıntıların tetiklediği aşırı milliyetçi duyguların yanı sıra huzur ve barışı doğrudan tehdit edebilecek iki, güvensizliği teşvik etmek suretiyle barışı dolaylı yoldan etkileyebilecek bir önemli sorunun bulunduğunu söylemek mümkündür. Bosna-Hersek'te diken üstünde duran dengelerin herhangi bir nedenle sarsılması ile yaşanabilecek bir gerilim bölgede haritaların bir kez daha yeniden çizilmesini gerektirecektir. İkinci sorun Kosova, Sırbistan ve Kosova'nın kuzeyindeki ayrılıkçı Sırp lar arasında nihai bir anlaşmanın sağlanamaması ile yaşanabilecek karışıklıktır. Üçüncü sorun ise Makedonya ve Yunanistan arasındaki isim sorunudur. Bu sorunun herhangi bir dramatik sonuca evrilmesi söz konusu değildir. Ancak son derece yüzeysel bir adlandırma sorununun 1990'lar boyunca ilgili uluslararası birçok toplantının temel tartışma konularından birini teşkil ettiği ve zaman zaman iki devleti savaşmanın eşiğine getirdiği düşünülürse, sorunun bir an önce her iki tarafın içtenlikle kabul ettiği bir anlaşma ile çözülmesi bölgedeki güven duygusunun eriştiği olgunluk seviyesini gösterecek ve barış, huzur ve işbirliği ortamına psikolojik bir katkı sunacaktır.

Balkanlarda etnik dışlayıcılıktan ve/veya ekonomik açmazlardan kaynaklanan sorunları kabul edilebilir bir seviyeye indirmek ancak bölge ülkeleri arasındaki işbirliğini kuvvetlendirmekle mümkün olacaktır. Günümüz dünyasında insan kaçakçılığı, terör, uyuşturucu ticareti, iklim değişikliği, kıtlık, küresel ısınma gibi bazı problemlerle devletlerin tek başlarına mücadele edebilmesi zaten mümkün değildir. Nitekim Mayıs 2014'te yaşanan sel felaketi Sırbistan'da, Bosna-Hersek'i de aynı şiddette vurmuştur. Kısaca sınır aşan sorunlar için sınır aşan işbirlikleri, bölgesel veya küresel entegrasyonlar kaçınılmazdır. Ayrıca ortak ticaret ve karşılıklı ekonomik bağımlılık birbirine uzak olan kültürler ve ülkeler arasında bile köprüler kurulmasını kolaylaştırmaktadır. AB, ABD, Rusya ve Türkiye gibi Balkanlar'da etkili olan güçlerin de katılımıyla bölgede sürdürülebilir bir barış ve huzur ortamını temin edecek güçlü bir işbirliği tesis edilmelidir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile ilişkilerini genellikle başarılı bir şekilde yürüttüğü söylenebilir. Özellikle 2009-2010 Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) dönem başkanlığı sırasında ortaya konulan çabaları takdir etmemek mümkün değildir. Balkanlar'daki barış atmosferinin kalıcılışmasında önemli bir adım olarak kabul edilen Bosna-Sırbistan-Türkiye ve Bosna-Hırvatistan-Türkiye üçlü görüşmelerinin temeli bu dönemde atılmıştır. Ancak son yıllarda Türk siyasi hayatına damga vuran söylem-potansiyel ve uygulama dengesi veya daha doğru bir ifadeyle dengesizliği bu başarılı adımları gölgelemektedir. Türkiye Orta Doğu'da olduğu gibi Balkanlar'da da potansiyellerini uygulayamayacağı kadar iddialı söylemlere kurban etmemelidir.

GİRİŞ

İspanyol gazeteci Juan Fernandez Elloriga, hiç kimse Balkanlar'ı ve buradaki problemleri Türklerden daha iyi anlayamaz. Balkan Yarımadası'nda kimi 'baba', kimi 'fatih' kimi de 'istilacı' olarak görür onları. Ancak bu coğrafyada kimse Türklere atıf yapmadan konuşamaz, kimse Türklere başvurmadan Balkanlar'ı kavrayamaz der.¹ Halil İnalcık Balkan tarihi Türk tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır demek suretiyle aynı noktaya işaret eder.² Maria Todorova Balkanlar'ı doğrudan doğruya Osmanlı mirası olarak görür ve bu mirasın izlerinin Yarımada'da bugün bile rahatlıkla takip edilebileceğini söyler.³ Balkanlar ile Türkiye arasında doğrudan bağ kuran olumlu örneklerin sayısı artırılabilir. Ancak bazı Balkan ülkelerinin tarih anlatımından seçilecek örneklerle Türkiye-Balkanlar ilişkisi hakkında tam aksini ileri sürmek de mümkündür. O halde nedir Balkanlar ile Türkiye arasındaki ilişki? Son yıllarda sıklıkla ileri sürüldüğü gibi Türkiye 'yeni-Osmanlıcı' politikalar takip etmek suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'nu Balkanlar'da yeniden mi canlandırmayı hedeflemektedir? Yoksa uluslararası herhangi bir aktör gibi sadece çıkarlarının öngördüğü politikaları mı uygulamaya çalışmaktadır?

Kuşkusuz bu soruya verilecek cevap bölgesel bir aktör olarak Türkiye'nin başka bölgelerde olduğu gibi Balkanlar'da da çıkarlarını önceleyen aktif politikalar yürütmeye çalıştığı; bunun için tarih, din, kültürel bağlar ve ekonomik güç de dahil olmak üzere sahip olduğu bütün unsurları devreye sokarak sonuç alacak politikalar geliştirmeye gayret ettiği şeklinde olacaktır. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler Türkiye'ye söz konusu gayretini daha dengeli ve her bölgenin hususi şartlarını dikkate alabilecek politikalar uygulayarak gerçekleştirme imkânı sunmuştur. Bu yeni durum, her zaman Batılı müttefiklerin dış politika öncelikleri ile uyum içinde olmasa da, Türkiye'nin parçası bulunduğu Batı camiasına karşı düşmanca bir tavır sergilemeye başladığı anlamına gelmemektedir. NATO ve daha pek çok Batı kurumunun aktif üyesi olan Türkiye, imkânlarını zorlayarak İttifak'a ve diğer kurumlara siyasi, askeri ve ekonomik katkıda bulunmaya devam etmekte ve kendi inisiyatif ve kararları ile bu kurumların temel ve ortak politikalarına ters düşecek eylemlerden kaçınmaya çalışmaktadır. O nedenle Türkiye'nin Bosna

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde meydana gelen değişiklikler Türkiye'ye daha dengeli ve her bölgenin hususi şartlarını dikkate alabilecek bir dış politika uygulama imkânı sunmuştur.

1 Juan Fernandez Elloriga, "Giriş" içinde *Milliyetçiliğin Pencesindeki Kartal: Kosova*, yay. haz.L. Dogan Tilic, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1999): 17-25.

2 Halil İnalcık, "Balkanlar ve Türkler", içinde *Balkanlar*, Editör, İsmail Soysal, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993): 10-32.

3 Maria Todorova, "The Ottoman Legacy in the Balkans" içinde *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, Editör, Carl Brown, (New York, 1996): 45-77.

Gallup Balkan Monitor'un tespit ettiği oranlara göre Bosna ve Hersek halkının %60,2'si, Arnavutluk'un %75,1'i, Makedonya'nın %76,6'sı, Kosova'nın ise %93,2'si Türkiye'yi dost ülke olarak kabul etmektedir. Ancak bu oran Sırbistan'da sadece %18.2, Karadağ'da %33.5, Hırvatistan'da ise %26.7'dir.

krizinden bu yana uluslararası toplumla eş güdümlü⁴ bir şekilde yürüttüğü aktif Balkan politikasını yeni Osmanlıcı olarak adlandırmak en azından insafsızlık olacaktır.

Bununla birlikte Türk politika üreticilerinin bilhassa dış politikada önem arzeden söylem-uygulama bütünlüğüne ne kadar riayet ettikleri tartışılması gereken bir konudur. Çoğunlukla iç politikada netice almaya yönelik ateşli nutukların yıllarca özenle dokunmuş diplomatik kazanımları bir çırpıda sıfırlamakla kalmayıp ülkenin potansiyellerini de tükettiği bir gerçektir. Söylem uygulama bütünlüğüne zarar veren bu tür nutukların en güzel örneklerinden biri Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın 23 Ekim 2013'te Kosova'da halka hitaben yaptığı bir konuşma sırasında sarfettiği “unutmayın Kosova Türkiye, Türkiye de Kosova'dır”⁵ cümlesinin Türkiye-Sırbistan ilişkilerinde gereksiz bir gerilime yol açmış olması gerçeğidir. Osmanlı geçmişinin Türkiye'nin Balkanlar'daki politikalarına etkisi iki yanı keskin kılıç gibidir. Bu geçmiş bazı bölge halkları üzerinde olumlu etki yaparak dostlukların kurulmasını ve sağlamlaştırılmasını sağlarken, bazılarında ise güvensizlik ve şüphe uyandırarak ilişkileri zorlaştırmaktadır.

Nitekim Gallup Balkan Monitor'un Balkan halkları arasında yaptığı bir araştırma bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Gallup'un tespit ettiği oranlara göre Bosna ve Hersek halkının %60,2'si, Arnavutluk'un %75,1'i, Makedonya'nın %76,6'sı, Kosova'nın ise %93,2'si Türkiye'yi dost ülke olarak kabul etmektedir. Ancak bu oran Sırbistan'da sadece %18.2, Karadağ'da %33.5, Hırvatistan'da ise %26.7'dir.⁶ Yunan ve Bulgar halklarının Türkiye hakkındaki tutumlarının Sırlardan çok da farklı olmadığı öteden beri bilinen bir gerçektir. Hal böyle iken Türkiye'nin Balkanlar'da <yeni-Osmanlı> veya bu mefhumu çağrıştıracak şekilde politika ve/veya söylem üretmesinin fayda mı yoksa zarar mı getireceği üzerinde ciddiyetle durulmalıdır. Türkiye'deki <yeni-Osmanlı> tartışmalarında dile getirilmeyen bir gerçeğide ayrıca ifade etmek gerekir. <Yeni-Osmanlı> terimi ilk defa 1970'li yıllarda Türkiye'nin Kıbrıs'ta takip ettiği aktif dış politikayı tanımlayıp mahkûm etmek üzere Yunan basını ve entelijansiyası tarafından kullanılmıştır.⁷ Balkanlar'da veya herhangi başka bir bölgede Türkiye'nin bu mefhumu sahiplenmesi itham edildiği bir hususu kabullenmesi anlamına gelecektir.

4 William Hale, *Turkish Foreign Policy: Since 1774*, 3. Baskı, London, 2013, s. 202-203.

5 ‘Başbakan Erdoğan Kosova’da...’, *Akşam*, 23 Ekim 2013, Erişim tarihi: 3 Eylül 2014, <http://www.aksam.com.tr/siyaset/basbakan-erdogan-kosovada/haber-254968>

6 “2010 Summary of Findings”, Gallup Balkan Monitor, Insights and Perceptions: Voices of the Balkans, Gallup, 2010.

7 Kemal Karpat, *Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays*, Leiden & Boston, 2004, s. 641

Oysa Türkiye'nin son yıllarda Balkanlar'da izlediği aktif politika ne iltir ne de son olacaktır. Hatta Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin bölgesel çapta izlediği ilk aktif politikanın Balkanlar'a yönelik olduğu söylenebilir. Türkiye genç bir cumhuriyet olarak daha kuruluşunun ilk dönemlerinde, 1929-1933 yılları arasındaki Balkan Konferanslarında ve 1934 Balkan Paktında aktif rol oynamış, Yunanistan ile birlikte Balkan Paktının kurulmasına öncülük etmiştir.⁸ 1950'lerin başındaki ikinci Balkan Paktı sırasında da Balkanlar'a yönelik aktif bir diplomasi yürütülmüş, bilhassa Yugoslavya Federasyonu ile yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Balkanlar'a yönelik son aktif politika da aynı şekilde değerlendirilmeli, bölgesel çapta etkili olmak isteyen bir ülkenin uluslararası konjonktürden de istifade ederek kendi ve muhataplarının yararına olacağını düşündüğü hırslı ve azimli bir girişim olarak algılanmalıdır. Türk politika üreticileri de bu algıyı sarsacak değil, pekiştirecek söylemler geliştirmeyi şiar edinmelidir.

Balkanlar'daki aktif Türk dış politikası ile ilgili üzerinde asıl durulması gereken husus bu aktifliğin kurumsal bir hüviyetten ziyade konjonktürel bir karakter arz ediyor olmasıdır. Aktif de olsa kurumsallaşmayı başaramamış herhangi bir ilginin uzun vadeli ve kalıcı başarılar elde etmesi mümkün değildir. Balkanlar'daki aktif politikanın 'yeni-Osmanlı' olarak suçlanması en önemli nedenlerinden biri söz konusu bu aktifliğin konjonktürel ve periyodik karakteridir. Ekonomik ilişkiler de dâhil olmak üzere Soğuk Savaş döneminde Balkanlar ilgisini neredeyse sıfırlayan Türkiye, bu ilgiyi Osmanlı geçmişini çağrıştıran bol süslü bir retorik eşliğinde birden artırıncı elbette 'yeni-Osmanlı'yla itham edilecektir. Ancak bırakın Osmanlı'yı Balkanlar'da yeniden canlandırmayı, Türkiye'nin bu coğrafyayı ne kadar tanıdığı bile tartışmalı bir konudur. Mesela 1992 gibi nispeten yakın bir tarihte promosyon olarak Orta Asya'da yeni kurulan Türk devletlerinin bayraklarını hediye eden Sabah gazetesi, Yugoslavya'nın dağılması ile 1 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Bosna Hersek'i de bu Türk devletleri arasında kabul edip bayrağını okurlarına hediye etmiştir. Aynı yıl Bosna'da yaşanan insanlık dramını belgelemek üzere bölgeye giden Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İnsan Hakları Komisyonu üyeleri, Türkçe konuşulan Bosna'da (!) tercüme ihtiyacı duyulmayacağı gerekçesiyle yanlarında tercüman götürmemişlerdir. Bosna krizinin tüm şiddeti ile devam ettiği günlerde ortalama Türk kamuoyunun Balkanlar bilgisi maalesef bu seviyede kalmıştır.⁹ Bu bilgiden (ya da

⁸ Daha geniş bilgi için bakınız. *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*, (Ankara: Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973).

⁹ Tanıl Bora, *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*, 2 Baskı, İstanbul, 1999, s. 277-78.

bilgisizlikten) doğan ilgilerin ne kadar sağlıklı olduğu/olabileceği sorusu can sıkıcı olsa da haklı bir sorudur.

Türkiye-Yunanistan ilişkileri dışında Balkanlar'ın Türkiye'nin menfaatleri açısından birincil önemi haiz bir bölge olarak değerlendirilemeyeceği doğrudur. Risk ve tehditler açısından Orta Doğu, Kafkaslar ve Doğu Akdeniz Türkiye için daha büyük önem arz etmektedir. Türkiye'nin Güney sınırları boyunca yaşanan terör olayları, son yıllarda Irak ve Suriye'de yaşanan silahlı çatışmalar, Kürt meselesi ve çözüm süreci Türkiye'nin dikkatini Balkanlar'dan ziyade Orta Doğu'ya kaydırmaktadır. Ancak bölgesel bir aktör, sayın Davutoğlu'nun tabiri ile bölgesel bir oyun kurucu olan Türkiye'nin Balkanlar'ı en azından hakkında doğru ve ölçülü ilgiler oluşturabilecek kadar yakından takip etmesi iddialarının bir gereğidir.

Ukrayna'da yaşanan gelişmeler Balkan ülkelerinin stratejik değerini hem Batı hem de Rusya nezdinde kaçınılmaz olarak artıracaktır.

Son yıllarda Türkiye'nin Balkanlar'da en başarılı olduğu alanlardan biri gelişen ekonomik ilişkilerdir. Ancak orta ölçekli bir ekonomi olarak Türkiye'nin bölge ekonomilerine sunabileceği katkı sınırlıdır. Yukarıda anılan Orta Doğu'daki gelişmeler Türkiye'nin güvenlik ve savunma ihtiyaçlarını artırmakta, mültecilere yapılan insani yardımlar ekonomik ve finansal açıdan ülkeye yeni sınırlamalar getirmektedir. Böyle bir ortamda Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile iyi yürüttüğü ekonomik ilişkileri AB ile de koordineli bir şekilde daha da geliştirmesi düşünülebilir. Zira Orta Doğu'daki olaylar ABD'nin ilgisini hala bu bölgeye çekmektedir. Ayrıca, Washington'un açıkça ilan ettiği gibi ABD menfaatleri açısından Asya-Pasifik bölgesi ön plana çıkmaktadır. Bu durumda ABD yarısı zaten üye, diğer yarısı da üye olmak üzere bekleyen Balkan ülkeleri ile AB'nin ilgilenmesini tercih etmektedir. Bölge ülkeleri de siyasi ve ekonomik ilişkilerinde öncelikle Almanya, Fransa ve İtalya gibi Avrupa'nın önde gelen ülkelerinin ve Brüksel'in telkinlerini dikkate alma zorunluluğu hissetmektedirler. Karşılıklı açıklamalardan yakın bir gelecekte AB'ye üye olamayacağına kesin bir gözle bakıldığı anlaşılan Türkiye, Balkanlar'daki faaliyet ve politikalarını ancak AB'nin çizdiği çerçeve içinde ve Birliği'n kararlarını çizilen bu çerçeve dışında etkileyemeden sürdürebilecektir.

Öte yandan Ukrayna'da yaşanan sorun Batı ittifakı ile Rusya'nın arasını yeniden açacak niteliktedir. Buradaki gelişmeler Balkan ülkelerinin stratejik değerini hem Batı hem de Rusya nezdinde kaçınılmaz olarak artıracak ve büyük olasılıkla mücadele bu ülkeler üzerinde verilecektir. Nitekim tam üye olabilmek için her yolu sonuna kadar kullanan Sırbistan, Ukrayna meselesi nedeniyle AB'nin Rusya'ya uygulamaya karar verdiği yaptırımlara katılmayacağını açıklamaktan çekinmemiştir. Türkiye coğrafi konumu ve tarihsel arka planı nedeniyle olası böyle bir mücadelenin bütün taraflarıyla

etkileşim içinde olabilecek bir pozisyonudur. Dolayısıyla bu coğrafyada meydana gelecek gelişmelerden hem doğrudan etkilenmesi hem de söz konusu gelişmeleri doğrudan etkilemesi mümkündür.¹⁰

Türkiye'nin etkileşim içerisinde bulunduğu bu coğrafyadaki gelişmeleri kendi amaçları doğrultusunda etkileyebilmesi ise ancak söz konusu coğrafyayı beşeri, ekonomik, siyasi, kültürel ve tarihsel boyutlarıyla derinlemesine etüd edip içselleştirmesiyle mümkündür. Bu içselleştirmenin ABD, AB ve Rusya gibi bölgede etkili olan diğer önemli aktörlerin muhtemel politikalarını da kapsamaması gerekmektedir. Aksi takdirde geliştirilen politikalar itidal ve idealden uzak; tepkisel nitelik arzeden, sık ve günübirlik çözüm önerilerinden öteye geçemeyecektir. Türkiye'nin Orta Doğu'daki kazanımlarını gölgeleyen Suriye politikası buna acı bir örnektir. Somut bilimsel veriler ışığında değerlendirilip uygulanmaya konulmamış politikaların bir uçtan diğer uca bilinçsizce savrulması kaçınılmaz olacak ve istenilen sonuçlar hiçbir zaman elde edilemeyecektir. Bu gerçekten hareketle elinizdeki çalışma Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerini irdelemeye gayret etmekte ve bu konuda takip edilebilecek alternatif politikalar ortaya koymaya çalışmaktadır.

Balkanlar Türkiye için pek çok açıdan önem arz etmektedir. Rusya ve Orta Doğu ile ticaretin artmış olmasına rağmen AB ülkeleri hâlâ Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Balkanlar ve bu coğrafyanın güvenliği Türkiye'nin Batı yönünde gerçekleştirdiği kara ticareti için vazgeçilmez durumdadır. Türkiye'nin enerji üretim havzaları ile tüketim merkezleri arasındaki stratejik konumunu değerlendirmek suretiyle güvenli bir enerji merkezi haline gelmek istediği herkesin bildiği bir gerçektir. Bu hedefin gerçekleşmesi ancak enerjinin son tüketici merkezlere aktarılması için yegâne koridoru teşkil eden Balkan yarımadasında sürdürülebilir bir barış ve güvenlik ortamının oluşmasıyla mümkündür. Bir çok Balkan ülkesinde Müslüman Türk azınlıklar yaşamaktadır; Türkiye'nin bu azınlıkların sorunlarına kayıtsız kalması düşünülemez. Yukarıda zikredilen Gallup Balkan Monitor araştırmasının sonuçlarından da açıkça anlaşıldığı üzere Boşnak ve Arnavutlar gibi Balkan coğrafyasının Müslüman unsurları Türkiye'yi kendilerine yakın görmekte ve bilhassa uluslararası kuruluşlar nezdinde Türkiye'nin doğrudan desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bosna-Hersek, Arnavutluk ve hatta Makedonya'nın NATO ile, Kosova'nın ise BM ve AB'yle yürüttükleri müzakereler sürecinde Türkiye'nin desteğini aramaları bunun en somut örneğidir. Çalışma başta yukarıda belirtilen hususlar

10 Ukrayna krizinin Batı Balkanlar-AB ve ABD denklemindeki ilişkilere etkileri ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız. Bodo Weber ve Kurt Bassuener, "The Western Balkans and the Ukraine crisis – a changed game for EU and US policies?", *Democratization Policy Council*, Eylül 2014.

Literatürde Balkan Yarımadası'nın sınırları ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Coğrafya, tarih, antropolog ve sosyologların büyük oranda üzerinde ittifak ettiği Balkan sınırı doğuda Karadeniz, Güneydoğuda Ege Deniz'i, batıda Adriyatik denizleri ile çevrili; Güney ucu Akdeniz'e doğru daralıp uzarken Kuzey sınırları Tuna'yı aşarak Transilvanya'nın kuzeydoğusunda Dinyester nehrine, batıda ise kuzey Dalmaçya kıyılarına içine alacak şekilde geniş Macar düzlüklerine kadar uzanan bölgedir şeklinde tarif edilebilir.

olmak üzere Türkiye ve Balkan ülkeleri arasındaki ilişkileri etraflıca incelemeye gayret edecek ve bu alanda Türk kamuoyu ve politika üreticileri nezdinde bir farkındalığın oluşmasına katkıda bulunmaya çalışacaktır.

BALKANLAR'IN JEOPOLİTİĞİ

Balkanlar söz konusu olduğunda karşımıza dikilen ilk esaslı sorun Balkan coğrafyasının nerede başlayıp nerede bittiğini saptamak olacaktır. Balkan yarımadasının sadece coğrafyacıların cetvelinde, tarihçilerin sözlerinde, sosyo-kültürcülerin *kültür*-alanında değil, her Balkan milletinin dilinde ayrı bir sınırı vardır. Mesela tarih boyunca Tuna'yı aşıp Balkan Dağlarına kadar güney Dobruca'yı ele geçirmek için yapmadığını bırakmayan Romenlerin, iş Balkanlı olmak ya da olmamak tartışmasına gelince bir anda çarkedip Latinlik üzerinden kendilerini 2300 km ötedeki Fransızlara daha yakın ve aynı aileden görmeleri buna ilginç bir örnektir. Ancak ünlü Fransız tarihçi Georges Castellan'a göre durum hiç de Romenlerin ileri sürdüğü gibi değildir. Nitekim Castellan *Balkanlar*'ın Tarihi adlı meşhur eserinin henüz başında Romen dostlarına gerekli cevabı verir. Ünlü tarihçiye göre Balkan yarımadasını «çevreleyen üç deniz vardır: batıda Adriyatik, güneyde Akdeniz, doğuda Karadeniz ve Ege. Dördüncü yön için coğrafya sınır olarak Tuna'yı kabul eder. Ancak tarih Tuna ile birlikte Romen ülkelerini, Orta Avrupa'yı ve Rus ovalarını da buna ekler.»¹¹

Düne kadar Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak Balkanlar'ın ana gövdesini oluşturan unsurlardan biri olan Slovenya'nın bugün hiçbir Balkan haritasında yeri yoktur. Slovenler 20 yıl gibi kısa bir sürede Avrupalılaşıp çoktan Balkanlardan ayrılmışlardır ama tarih de coğrafya da aksi görüştedir. Bu kadar belirsizlik yetmezmiş gibi işin içerisine bir de AB girmiş ve Yarımadayı Birlik'e üye olanlar ile olmayanlar arasında bir kez daha bölmüştür. AB'ye üye olmayan 4 Balkan ülkesi – Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya ve Sırbistan-Karadağ Cumhuriyeti – Batı Balkanlar (*Western Balkans*) olarak yeniden tanımlanmıştır. Ancak bölünme bir kere başlamaya görsün! 10 yıl gibi kısa bir sürede Batı Balkan ülkeleri tam iki kez bölünerek 4'ten 6'ya çıkmıştır. Fırsat kollayan *Republika Sırpska* emelini gerçekleştirmediği başarırsa bu sayı yakında 7 veya 8'e yükselecek ve sınırlar yeni baştan bir kez daha çizilecektir.

Balkanlar'da sınır meselesi Balkanlar dış sınırını çizmekle bitmez, başlar. Asıl sorun iç sınırların belirlenmesindedir. Jeopolitiğin yön gösteren kilit kavramları Balkanlarda hüviyet değiştirir. Güney-kuzey, doğu-batı artık yön değil

¹¹ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul, 1995, s. 15.

esas toprağın başkasına ait ve bir gün mutlaka geri alınacak kısımlarını bildirir.¹² Mesela Yunanlılara göre Arnavutların istila ettiği bir Kuzey Epir var ama Güney Epir diye bir yer katiyen yoktur. Bir Arnavut, kafasında Kuzey Epir diye bir bölge canlandıramaz ama Epir'in güneyinin Yunanlılar tarafından gaspedilmiş yitik bir toprak parçası olduğunu hafızasından bir türlü silemez. Trakya neresidir sorusunun cevabı Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'da ayrıdır. Türkiye'nin Trakyası Yunanistan'da ellerinden zorla koparılmış Doğu Trakya'ya dönüşürken Batı Trakya, Trakya'nın ta kendisi oluverir. Belgrad'da Mitroviça Sırbistan'ın güney ucu; Priştine'de ise Sırbistan'ın ellerinden zorla koparmaya çalıştığı kuzey Kosova'nın sembolüdür. Dünyada Makedonya neresidir sorusunun kaç cevabı vardır bilinmez! Makedonya; Bulgaristan'da yitirilmiş cennet, Arnavutluk'ta yarısı çalınmış hayal, Üsküp'te güneyi Yunanlılara kaptırılmış ev, Yunanistan'da güneyi ile kuzeyi ile ne olduğu belli olmayan Slav kırması bir halkın ele geçirmeye yeltendiği koca bir tarihtir.

Peki o halde neresidir Balkanlar? Nerede başlar, nerede biter? Yunan mitolojisinin bu soruya verdiği cevap Balkanların Avrupa'dan önceki Avrupa olduğu şeklindedir. Hikayeye göre Girit Adasını mesken tutmuş tanrılar tanrısı evlenmeye karar verir. Doğusuyla batısıyla Yunan diyarı uygun aday için taranır ve müstakbel gelin Sparta'da bulunur: Europa. Akdeniz ve Ege'yi tanrılar tanrısının sırtında geçip Girit'e gelin gelen Europa o kadar güzeldir ki ada halkı büyülenir ve gelinlerinin adını ölümsüzleştirmek ister. Mora'dan başlayıp kuzeye doğru uzanan girintili çıkıntılı harikulade kıyıyı, arkasında yükselen dağlarla birlikte gelinlerinin güzelliğine atfen Europa olarak adlandırılır ve böylece Balkanların adlandırma serüveni başlamış olur. Yüzyıllar içinde Balkanlar Afrika'dan Avrupa'daki Türkiye'ye, Rumeli'den Yakın Doğu'ya ve Güneydoğu Avrupa'ya kadar birçok farklı isimle anılır.¹³

Bu isimlerden en bilineni hala yaygın bir şekilde kullanılan Balkanlardır. Coğrafyacı, tarihçi, antropolog ve sosyologların büyük oranda üzerinde ittifak ettiği Balkan sınırı doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Deniz'i, batıda Adriyatik denizleri ile çevrili; güney ucu Akdeniz'e doğru daralıp uzarken kuzey sınırları Tuna'yı aşarak Transilvanya'nın kuzeydoğusunda Dinyester nehrine, batıda ise kuzey Dalmaçya kıyılarını içine alacak şekilde geniş Macar

12 Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar Kafkasya ve Orta Doğu*, 1. Baskı, İstanbul, 1994, s. 85-86.

13 Maria Todorova, "Historical Legacies Between Europe and the Near East", *Carl Heinrich Becker Lecture of the Fritz Thyssen Stiftung*, Berlin, 21 Mayıs 2007, ss. 57-80, s. 62. Erişim tarihi: 10 Ekim 2014, http://www.perspectivia.net/content/publikationen/trafo-lectures/CHBL-01-2007/todorova_legacies

Balkanlar Fiziki Haritası

düzlüklerine kadar uzanan bölgedir.¹⁴ Bu konumuyla Balkan yarımadası Asya ile Avrupa'yı, Doğu ile Batı'yı birleştiren stratejik bir bölgedir. O nedenle tarih boyunca birçok millet tarafından ele geçirilmek istenmiş, Yarımada üzerindeki ticaret ve ulaşım yolları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Balkan yarımadasının birbirine zıt iki önemli coğrafi karakteristiği vardır.

¹⁴ Balkan Yarımadası'nın sınırları ile ilgili tartışma 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarından bu yana devam etmektedir. Konu ile ilgili temel bazı görüşler için şu çalışmalara bakılabilir. L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, (London: Hurst & Company, 1958); Jovan Cvijić, "The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula", *Geographical Review*, Vol. 5, No. 6, (1918) , ss. 470-482; Jovan Cvijić, *La Péninsule Balkanique*, *Geographie Humaine*, (Paris: Colin, 1905); L. S. Stavrianos, *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*, (Wisconsin: George Banta Publishing Company); The Natural Regions of the Balkan Peninsula (After Cvijić), *Geographical Review*, Vol. 9, No. 3, ss. 199-204.

Bunlardan ilki, Balkanlar Avrupa'dan Akdeniz'e uzanan diğer iki yarımada – İberya ve Apenine – gibi bir sıradağ silsilesiyle ana karadan kesilmiş değildir. Aksine, kuzeybatı ve kuzeydoğu sınırı boyunca uzayan Macar düzlükleri ve geniş Tuna ovası Yarımada'ya dışarıdan girişi son derece kolaylaştırmaktadır. Güneyde irili ufaklı yüzlerce ada ile donanmış Ege Deniz'i muhafaza işlevi gören doğal bir bariyer olmaktan ziyade Yarımada'yı Doğu Akdeniz'e bağlayan bir anayol gibidir. Bu anayol Morova ve Vardar gibi vadilerle güney kuzey istikametinde Yarımada'nın kalbine doğru kesilmeden ilerler. Doğuda İstanbul ve Çanakkale Boğazları bölge ile Asya kıtasının kesiştiği doğal bir koridor oluşturur. Balkanların güneybatı ucu İtalyan yarımadasından sadece 40 deniz miliyle ayrılır. Bu topografik özellikler erişimi kolaylaştırarak bir yandan Yarımada'yı dışarıdan gelecek saldırılara karşı savunmasız bırakırken, diğer yandan bir ticaret yolu olarak varlığını vazgeçilmez kılar. Balkanların tarih boyunca bir köprü veya imparatorlukların ve kültürlerin bir savaş alanı olarak anılmasında bu merkezilik büyük rol oynamıştır.¹⁵

Öte yandan Balkanların dâhili coğrafyası bütünüyle farklı bir fotoğraf sunar. Tuna, Meriç ve Teselya ovaları hariç neredeyse bütün Yarımada sarp dağlar ve ormanlarla kaplıdır. Debisi yüksek, karışık nehir sisteminin oluşturduğu derin ve geçilmesi zor vadiler ve batıdan doğuya yatay ve düşey olarak sıralanan dağ silsileleri Yarımada'daki ulaşım ve iletişimi olumsuz etkiler. Bölgenin Türkçe'de sarp ve ormanlık sıradağ anlamına gelen Balkan sözcüğünden türetilmiş Balkanlar adıyla anılmasında bu çetin coğrafyanın payı büyüktür. Zorlu topografik yapı Yarımada'daki politik gelişimleri de doğrudan etkilemiş, ilk çağlardan günümüze kadar tecrit ve tikelciliği cesaretlendirerek bölgedeki bölünmüşlüğe katkıda bulunmuştur.¹⁶

Balkanlarda coğrafyanın siyasi yapılanmaya nasıl nüfuz ettiğini daha iyi kavrayabilmek için İtalyan yarımadası ile yapılacak kısa bir tarihsel karşılaştırma yeterli olacaktır. Antik dönemde hem Balkan hem de İtalyan yarımadasının güneyinde Grekler yaşıyordu. Her iki adanın kuzeyi ise barbar topluluklar tarafından ele geçirilmişti. İtalya'da Latinler, Balkanlar'da Traklar ve İliryalılar hâkimdi. Büyük İskender'in hüküm sürdüğü kısa dönem hariç ne Grekler ne Traklar ne de bir başka topluluk Balkanlar'da tek çatı altında birleşip merkezi bir otorite tesis edebilmiştir. Buna karşılık İtalyan yarımadasında Latinler nispeten uzun ömürlü merkezi devletler veya imparatorluklar kurabilmiştir. Balkan yarımadasındaki bölünmüşlük Sırp Duşan ve Bulgar Simeon gibi bir iki güçlü kralın hüküm sürdüğü kısa dönemler hariç tarih boyunca devam etmiştir.

¹⁵ L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, (London: Hurst & Company, 1958), s. 2.

¹⁶ A. g. e., s. 4

Gerçekten de Balkanlar’da güçlü bir devletin oluşup palazlanmasına müsaade edecek doğal bir coğrafi merkez yoktur. Bu nedenle Yarımada’da sosyal hareketlilik tarih boyu merkeze doğru değil, merkezden uzaklaşan, merkezkaç bir karakter sergilemiştir. Bu durum ise merkezîyetçi fikir ve adımların Yarımada içinde neşet edip gelişmesi yerine dışarıdan empoze edilmesi sonucunu doğurmuştur. Osmanlı’dan Bizans ve Roma’ya kadar Balkan tarihi incelendiğinde bu durum açıkça ortaya çıkacak ve Balkanlar’ın ancak dışarıdan bir gücün kontrolü altına girdiğinde birleşip merkezi bir idare etrafında bir araya geldiği görülecektir.¹⁷ Bugün 660 bin kilometre karelik Balkan yarımadasında 13 ayrı devlet ve bu devletlerde 2 düzineye yakın farklı etnik veya dini kökene sahip topluluk yaşamaktadır. Coğrafyanın cömertçe katkıda bulunduğu bu bölünmüşlük ise bizi Balkanlar’ın bir başka önemli sorununa azınlıklar meselesine götürmektedir.

Balkanlar’da sınırlar 1804-1815 Sırp isyanlarından bu yana sürekli çizildiği ve neredeyse her sınır değişikliğinde bir göç dalgası yaşandığı halde bölgedeki azınlık sorunları çözülmemiştir.

BALKANLAR VE AZINLIKLAR

Azınlıklar meselesi Balkanlar’a 19. yüzyıl milliyetçiliğinin bir armağanıdır. Milliyetçilik fikri 19. yüzyıl başlarında Yarımada’ya ulaştığında bugün de bölgede mevcut bulunan bütün etnik unsurları kendisini bekliyor bulmuştur. Milliyetçilikle tanışır tanışmaz Balkan milletleri ulus duygusunu geliştirip türdeş ulus-devletler kurma yarışına girmişlerdir. Ancak biraz önce bahsedildiği gibi bölgenin tabii coğrafyası ve milletlerin bu coğrafya üzerindeki dağılımı buna izin vermemiştir. Sınırlar nasıl çizilirse çizilsin ulusa ait bir parça bir başka ulusun üzerinde hak iddia ettiği bir coğrafya parçasının sınırları dâhilinde kalmıştır. Bu yüzden Balkanlar’da azınlıklar en iyimser yaklaşımla türdeş devlet olmanın önündeki en büyük engel veya düşman komşunun içlerindeki istenmeyen uzantısı olarak kabul edilmişlerdir.¹⁸

Balkanların parçalanmış görünümü dönemin güçlü Avrupa devletlerince de benimsenmiş, Doğu Sorunu çerçevesinde birbirleriyle olan güç mücadelesinde bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Daha fazla nüfuz alanı elde edebilmek ve gerektiğinde çıkarları doğrultusunda rahatça kullanabilecekleri küçük, güçsüz yapılar oluşturmak amacıyla Avrupa’nın güçlü devletlerinin bölgedeki parçalanmışlığı cesaretlendirdiği de iddia edilebilir. Kültürel alanda da Avrupa Balkanlar’ı kendi içindeki öteki olarak tanımlamayı tercih etmiş ve Maria Todorova’nın deyişiyle kendisinin ne olmadığını bu ‘talihsiz’ coğrafya üzerinden anlatma yoluna gitmiştir.¹⁹ Bu çerçevede mesela Von Bismark Balkan

¹⁷ Stavrianos, *Balkan Federation*, s. 2.

¹⁸ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, 1. Baskı, (İstanbul:İletişim Yayınları, 1994), 35.

¹⁹ Maria Todorova, “The Balkans: From Discovery to Invention”, *Slavic Review*, Vol. 53,

coğrafyasını sağlıklı bir Pomerenyalı askerin kemiklerine bile değmeyecek bir toprak parçası olarak görürken,²⁰ tarihçi H. Charles Wood'da dünya barış ve huzurunu tehdit eden savaşların mekânı ve sebebi olarak tanımlamaktan çekinmemiştir.²¹ İngilizler biraz daha ileri giderek 19. yüzyıl sonunda *Balkanlaşma* terimini icat edip bölünmüşlüğü ve parçalanmışlığın eş anlamı olarak siyaset bilimi literatürüne sokmayı başarmışlardır.²²

Balkanlar'da sınırlar 1804-1815 Sırp isyanlarından bu yana sürekli çizildiği ve neredeyse her sınır değişikliğinde bir göç dalgası yaşandığı halde bölgedeki azınlık sorunları çözülememiştir. Bunun somut örneği Kosova ile Sırbistan arasındaki en büyük anlaşmazlığı oluşturan Kosova'nın Mitroviça Bölgesi'nde son dönemde yaşananlardır. Demokratikleşme süreçlerine rağmen bölgenin Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya gibi AB üyesi ülkelerinde bile azınlıklar hâlâ düşünce hürriyeti, ifade özgürlüğü, bir araya gelme, toplanma ve dernekleşme hürriyeti gibi temel bazı kişi hak ve hürriyetlerinde sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Azınlıklara yönelik ayrımcı uygulamalar ise devletlerarasındaki münasebetleri olumsuz etkileyerek bölgedeki işbirliği süreçlerinin akım kalmasına neden olmaktadır. Balkan ülkelerinde yaşayan Türkler nedeniyle Azınlıklar konusu Türkiye'nin bölge politikalarında mutlaka dikkate alması gereken bir öğedir. Bu nedenle bölgenin Türkiye'yi doğrudan etkileyebilecek nitelikteki azınlık sorunlarını kısaca ülke ülke incelenmekte fayda olabilir.

Arnavutluk

2011 yılında Arnavutluk İstatistik Enstitüsü'nün (INSTAT) AB desteğiyle yaptığı nüfus sayımına göre toplam 2,800,138 kişinin yaşadığı Arnavutluk nüfusunun %82,58'i Arnavut, %0,87'si Yunan, %0,20'si Makedon, %0,01'i Karadağlı, %0,30'u Ulah, %0,30'u Roman ve %0,12'si Balkan Mısırlıdır.

Arnavutluk'ta etnik ve dini azınlıklar meselesi iç içe geçmiş durumdadır.

No. 2, (1994): 453-482, 453. Balkanların oryantalist bir bakış açısıyla ötekileştirilip nasıl "Avrupa'daki öteki" olarak algılandığı ile ilgili önemli iki çalışma için bakınız. Milica Bakić-Hayden, "Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia", *Slavic Review*, Vol. 54, No. 4 (Kış, 1995): 917-931; Milica Bakić ve Robert Hayden, "Orientalist Variations on the Theme 'Balkans': Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics", *Slavic Review*, Vol.51, No. 1 (Bahar 1992): 1-15.

20 K. E. Fleming, "Orientalism, the Balkans, and Balkan Historiography", *The American Historical Review*, Vol. 105, No. 4 (2000): 1218-1233, 1219.

21 H. Charles wood, *The Danger Zone of Europe: Changes and Problems in the Near East*, 1911, s. 5.

22 Balkanların Batı literatüründeki negatif kullanımı ile ilgili Maria Todorova'nın Balkanlar çalışanlar arasında büyük tartışmalar yaratan kitabı *Imagining the Balkans*'a bakılabilir. Kitap İletişim Yayınları tarafından *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek* adıyla Türkçe'ye de çevrilmiştir.

Arnavutluk Etnik Haritası

rından²³ oluşmaktadır.²⁴ Yine aynı sayıma göre ülkenin %56,70'i Müslüman, %2,09'u Bektaşî Müslüman, %10,03'ü Katolik, %6,75'i Ortodoks ve %0,14'ü Evangelik Hristiyandır. Arnavutluk, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'si (FCNM) uyarınca Yunan, Makedon ve Karadağlıları ulusal; Ulah ve Romanları da kültürel azınlık olarak resmen tanımaktadır.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere Arnavutluk'ta etnik ve dini azınlıklar meselesi iç içe geçmiş durumdadır. Ayrıca ülkedeki ulusal azınlıklar nüfus sayım formlarında etnik köken bulunmadığı gerekçesiyle 2011 sayımını tanımayıp boykot etmişlerdir. O nedenle bu sayımda elde edilen rakamların doğruyu ne kadar yansıttığı bilinmemektedir. Mesela Arnavutluk yetkilileri 2011 sayımına dayanarak ülkedeki Yunan azınlığının sayısını 24,243 olarak kabul ederken, Yunanlılığı Ortodokslukla eşit gören Yunanistan'a göre bu rakam 300,000'den fazladır. Çok büyük bir ihtimalle Yunanlı kaynaklar sadece Arnavut Ortodoksları değil, aynı şekilde Ortodoks Ulahları da Yunanlı olarak kabul etmekte ve kendi topraklarında etnik

köken temelinde dışladığı bu topluluğu Arnavutluk'ta Ortodoksluk ortak çatısı altında sahiplenmektedir. Velev ki ülkedeki bütün Ortodokslar Yunanlı olsun, Yunanistan'ın iddia ettiği rakamın yine de abartılı olduğunu vurgulamak gerekir.

23 Balkanlar'da Roman, Balkan Mısırlıları ve Aşkali topluluklarının kimliği devam eden ciddi bir tartışma konusudur. Bazı kaynaklar Balkan Mısırlılarının ve Aşkalilerin Roman olduğunu savunmakta, diğer bazıları da bu üç topluluğun birbirinden farklı köken ve kimliğe sahip olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu toplulukların günlük yaşam, dil ve kültürel alanlarda yakın özellikler gösterdiği doğrudur. Toplumu etnik kökenden ziyade millet temeline göre sınıflandıran Osmanlı kayıtlarında da Balkanlarda meskun *Kıptıyan* ve *Çinganeler*den bahsedilmektedir. Günümüz Türkçe'sindeki yaygın adlandırmayla bu topluluklar arasındaki fark belki Roma, Kıptî ve Çingene arasındaki fark şeklinde ifade edilebilir. Konu ile ilgili daha kapsamlı bir fikir edinmek için şu kaynaklara bakılabilir. Sevasti Trubeta, "Balkan Egyptians and Gypsy/Roma Discourse", *Nationalities Papers*, Vol. 33, No. 1, (2005): 71-95; Rubin Zemon, "History of the Balkan Egyptians", *Interculturalism and the Bologna Process*, Council of Europe, European Commission Liaison Office, www.coe.int/t/dg4/education/ibp/source/FS_1_10.5.pdf; Rubin Zemon, "History of Ashkali Identity", *Interculturalism and the Bologna Process*, Council of Europe, European Commission Liaison Office, http://www.researchgate.net/profile/Rubin_Zemon/publication/232803734_History_of_Ashkali_identity/links/09e415096a0044aaf6000000.pdf; Elena Marushiakova & Vesselin Popov, "New Ethnic Identities in the Balkans: The Case of the Egyptians", *FACTA UNIVERSITATIS Series: Philosophy and Sociology*, Vol. 2, No 8, (2001): 465 – 477, <http://facta.junis.ni.ac.rs/pas/pas2001/pas2001-05.html>

24 Population and Housing Census 2011: Main Results, INSTAT, 2012.

Yunanistan ve Arnavutluk arasında bölünmüş olan Epir bölgesinde meskûn nüfusu iki ülkenin öteden beri paylaşamadığı bilinmektedir. Arnavutluk, Yunanistan'ı Güney Epir'deki Tsam Arnavutlarını asimile etmekle itham ederken, Yunanistan Arnavutluk'u Kuzey Epir'deki Yunanlıların temel insanlık haklarını gasp etmekle suçlamaktadır. Tarihi Epir bölgesinde Yunan, Arnavut, Ulah ve Makedonların dağınık bir şekilde yaşadığı ve bugün Arnavutluk sınırları içerisinde kalan Kuzey Epir'de hatırı sayılır bir Yunanlı azınlığın yaşadığı doğrudur. Kuzey Epir'deki Gjirokaster, Korçe, Sarande, Himara ve Delvina bölgelerinde yaşayan Yunan azınlık ülkedeki kayda değer tek ulusal azınlığı oluşturmaktadır.

Arnavutluk'taki Yunan azınlık Enver Hoca döneminde Gjirokaster, Srande ve Delvina bölgelerinin güneyindeki köyleri – bir çok kaynağa göre toplam 99 köy – kapsayacak şekilde ilan edilen *azınlık bölgesinde* (minority zone) yaşamaya mahkum bırakılmış, bu sınırlar dışında yaşayan Yunanlılar azınlık mensubu olarak kabul edilmemiş ve dolayısıyla pozitif azınlık haklarından istifade edememiştir. Ancak Komünist sistem boyunca asıl hedefin dini gruplar olduğu düşünülürse, Hoca döneminde Yunan azınlığın bilhassa ayrımcılığa tabii tutulduğunu söylemek yanlış olacaktır. Zira bu dönemde Ortodoks Yunanlıların maruz kaldığı birçok baskıya Ortodoks, Katolik veya Müslüman Arnavutlar da maruz kalmış ve ayrımcılığa uğramıştır. Komünist sistemin yıkılıp çok partili demokratik hayata geçildiği 1990'ların ilk yarısı boyunca da Yunan azınlık sıkıntılarla karşılaşmış ancak 1996'da dönemin Yunanistan Cumhurbaşkanı Konstandinos Stefanopoulos'un Tiran ziyareti sırasında imzalanan dostluk anlaşmasıyla durum gözle görülür derecede düzelmiş ve iki ülke arasında ciddi bir sorun olmaktan çıkmıştır.²⁵

Arnavutluk'ta Kral Zogo döneminden beri sorun teşkil eden azınlıkların eğitimi meselesi bugün büyük oranda çözülmüştür. Yunan azınlığın ana dillerinde eğitim yapabildikleri okulları mevcuttur, Azınlığın yoğun olduğu şehirlerde dil eğitimi veren okullar açılmıştır. Gjirokaster Üniversitesi'nde Yunan Dili ve Edebiyatı Fakültesi açılmıştır. Tiran ve Gjirokaster üniversitelerinde Yunan Çalışmaları bölümleri faaliyete geçmiştir. Gjirokaster'de sadece Yunan Dili eğitimi verecek ikinci bir üniversitenin açılması planlanmış ancak gerek yeter sayıda öğrenci bulunamaması gerekse de Yunan devleti ve Latsis Vakfı'nın söz verdikleri yardımı sağlamaması nedeniyle projeden vazgeçilmiştir.²⁶

25 Arnavutluk'taki Yunan azınlık ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Miranda Vickers, "The Greek Minority in Albania – Current Tensions", *Defence Academy of United Kingdom*, Balkan Series Handout, No. 10/02, [http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/Balkan%20Series%200110%20WEB.pdf/view?searchterm=Miranda Vickers](http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/Balkan%20Series%200110%20WEB.pdf/view?searchterm=Miranda%20Vickers); "Albania: The Greek Minority", *Human Rights Watch/Helsinki*, Vol. 7, No. 4, 4 Şubat 1995.

26 Arnavutluk'ta azınlık haklarının kullanımı ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız. "Albania 2013 Human Rights Report", Country Reports on Human Rights Practices for 2013 *United*

Arnavutluk'ta ilköğretim seviyesinde de olsa diğer azınlıklar da ana dilde eğitim hakkından yararlanmaktadır. Hükümet Makedon azınlığın çoğunluğu oluşturduğu Pustec bölgesinde Makedonca eğitim yapılmasına izin vermiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2014 Mayıs ayında aldığı bir kararda Arnavutluk'ta genel anlamda azınlıklara karşı bir saygı ve hoşgörü atmosferinin mevcut bulunduğunu ancak bilhassa azınlık nüfusunun az olduğu bölgelerde ana dilin öğrenilmesinde ciddi sorunlar yaşandığını belirtmiştir. Bakanlar Komitesi kararında Arnavutluk'u Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirmeye davet ederek, ülkedeki azınlıkların hak ve hürriyetlerinin geliştirilmesini ve bilhassa ana dillerini öğrenme imkânlarının artırılmasını talep etmiştir.²⁷

Bulgaristan

2011 yılında gerçekleştirilen sayıma göre 7,364,570 olan Bulgaristan nüfusunun % 84.8'i Bulgar, %8.8'i Türk, %4.9'u Romanlardan oluşmaktadır. Aynı sayımda anadiliniz nedir sorusuna Bulgaristan nüfusunun %9.1'i Türkçe diye cevap vermiştir. Din dikkate alındığında nüfusun %10'u kendisini Müslüman olarak tanımlamıştır.²⁸ Türkiye açısından değerlendirildiğinde Bulgaristan'daki azınlıklar meselesi birkaç açıdan önem arz etmektedir.

İlk olarak, Bulgaristan'ın 13 Temmuz 1878'deki özerklik ilanından hemen önce, 1876'da yapılan nüfus sayımında ülkede 1.2 milyon Bulgar veya Müslüman olmayan nüfusa karşılık yaklaşık 1 milyon Müslüman yaşadığı tespit edilmiştir. Ancak bölgedeki Türk ve Müslüman nüfus 93 Harbinden (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) bu yana sürekli göçe zorlanmak suretiyle erimiş ve bugün ülkedeki varlığı %10'un altına düşmüştür. Ülkedeki Müslüman Türk azınlığın yüz yılı aşkın bir süredir devam eden bu erime sürecinde yaşananlar, bilhassa 1984-1990 yılları arasında gerçekleşen zorla isim değiştirme de dâhil olmak üzere her türlü Bulgarlaştırma ve buna direnildiği yerlerde sür-

States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, www.state.gov/documents/organization/220457.pdf; Country "Information and Guidance, Albania: Minority Ethnic Groups", *Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı*, 14 Kasım 2014, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/375421/CIG_Albania_Minority_ethnic_groups.pdf; "Albania 2012 Human Rights Report", Country Reports on Human Rights Practices for 2012 *United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor*, www.state.gov/documents/organization/204464.pdf; "Report to the Permanent Council by the Head of the OSCE Presence in Albania", *AGİT*, 31 Ekim 2013, <http://www.osce.org/albania/107715>

27 Marina Stojanovska, "Council of Europe resolution to foster minority rights, languages in Albania", *Southeast European Times*, 7 Mayıs 2014, Erişim tarihi: 9 Eylül 2014, http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2014/05/07/feature-01

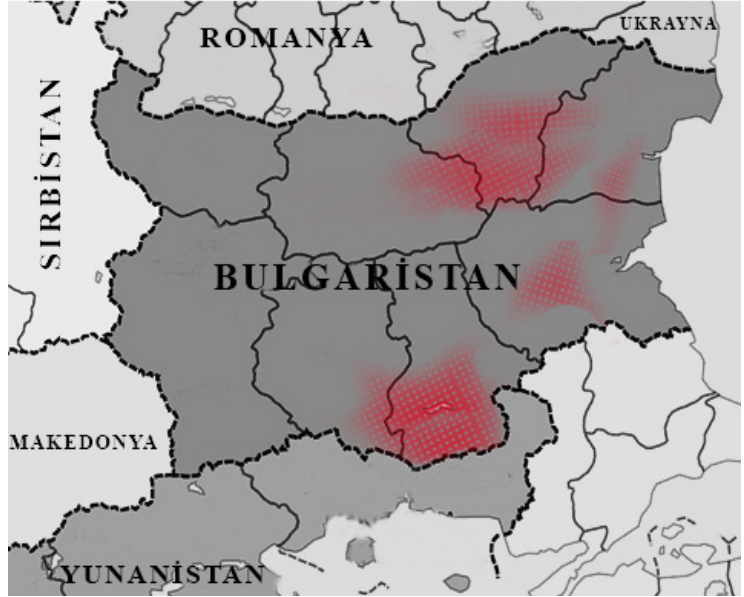
28 "2011 Population Census – Main Results", *National Statistical Institute, Republic of Bulgaria*, www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf

me politikaları hala hafızalardadır. Azınlıklara yönelik ayrımcı politikaların iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği ve bölgesel barış ve işbirliği süreçlerine zarar verdiği aşikârdır.²⁹

İkinci olarak, uluslararası literatürde Rodop Dağları'nda yaşayan *Pomaklar* ile ilgili yapılan çalışmalar her geçen gün artmaktadır. Türkiye; Yunan mı, Bulgar mı yoksa Türk mü oldukları hususunda bir türlü karara varılamayan bu Müslüman topluluk ile ilgili görüşünü belirlemeli ve sadece Bulgaristan'da değil Balkanlardaki bütün Pomaklar ile ilgili politikasını bu karar ışığında yürütmelidir. Bulgaristan Rodoplarda yaşayan ve Bulgarca konuşan bu topluluğu zorla Müslümanlaştırılmış

Bulgarlar olarak kabul etmektedir. Aynı şekilde Yunanlılar Güney Rodoplar'da yaşayan Pomakları Müslüman olmaya zorlanmış Elenler olarak tanımlamaktadır. Pomakların Türk olduğu ile ilgili de ciddi iddialar ileri sürülmektedir. Karışıklığın bir neticesi olarak Bulgaristan Rodop bölgesinde yaşayan bu Müslümanları ülkedeki Türk azınlık arasında kabul etmemekte ve etnik sınıflandırmada Bulgar nüfus arasında kabul etmektedir. Ancak Pomaklar Bulgaristan'da çok partili demokratik hayata geçildiğinden bu yana Türk'lerin kurmuş olduğu Haklar ve Özgürlük Hareketi'ni (HÖH) desteklemek suretiyle tercihlerini ortaya koymuşlardır. Türkiye'nin bu tercihe bir cevap vermesi ve konu ile ilgili tezlerini ciddi akademik çalışmalarla desteklemesi yararlı olacaktır.³⁰

Bulgaristan'daki Türk Azınlık

Türk azınlık ülke nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturduğu halde Bulgaristan yasalarında hala Ana Dili Bulgarca Olmayan Vatanandaşlar olarak tanımlanmaktadır.

29 Bulgaristan ve genel olarak Balkanlardan göç eden Türkler ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bakınız. Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri I,II,III* (Ankara: Türk Tarih Kurumu); H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi: Göç*, (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001).

30 Pomakların kimliği ile ilgili devam eden tartışmalarda ortaya konulan Türkçe eserlerin yeterli olduğunu ileri sürmek oldukça zordur. Tartışma hakkında daha geniş bilgi edinmek için şu çalışmalara bakılabilir. Ömer Turan, "Pomaks: Their Past and Present", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 19, No. 1, (1999): 69-83; Hüseyin Memişoğlu, *Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar*, (Ankara: Şalale Matbaası, 1991); Ali Eminov, "Social Construction of Identities: Pomaks in Bulgaria", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)*, Vol. 6, No. 2, (2007): 1-25; Olga Demetriou, "Prioritizing 'ethnicities': The uncertainty of Pomak-ness in the urban Greek Rhodope", *Ethnic and Racial Studies* Vol. 27 No. 1, (Ocak, 2004): 95-119.

Bulgaristan'da demokratik hayatın kabul edildiği 15 Ocak 1990 tarihinden bu yana azınlıkların hak ve hürriyetlerinin teslim edilmesi hususunda bir çok adım atılmıştır. Anayasada azınlık haklarının korunmasına yönelik düzenlemeler yapılmış ve Bulgaristan azınlık sorunlarını uluslararası anlaşmalar çerçevesinde çözmeye özen göstermiştir. Bulgaristan'ın 29 Mart 2004 tarihinde NATO'ya katılmasıyla Türk-Bulgar ilişkileri daha da iyileşmiş, azınlıklar ile ilgili sorunlar da dostluk temelinde ele alınıp çözülmeye çalışılmıştır. Çok partili siyasal hayata geçtikten sonra Bulgaristan'daki Türk azınlığın kurmuş olduğu Haklar ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) ülkenin önemli siyasi partilerinden biri haline gelmiş ve 1990'dan bu yana kurulan bazı hükümetlerde koalisyon ortağı olarak yer almıştır.

Ancak bütün bu gelişmelere rağmen ülkedeki azınlıklar ve bilhassa Türk azınlık ile ilgili bazı sorunların devam ettiği not edilmelidir. Yukarıda vurguladığımız Pomaklar ile ilgili belirsizliğin yanı sıra, Türk azınlık ülke nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturduğu halde Bulgaristan yasalarında hala *Ana Dili Bulgarca Olmayan Vatandaşlar* olarak tanımlanmaktadır. 1991 Temmuz'unda kabul edilen yeni anayasanın 36. maddesinde hem azınlığın tanımına hem de ana dilde eğitim hakkına atfen aynen şöyle denilmektedir: 'Ana dilleri Bulgarca olmayan vatandaşların, Bulgarca'yı zorunlu olarak öğrenmelerinin yanı sıra, kendi ana dilini de öğrenme ve kullanma hakları vardır.' Maddeden ve bu madde uyarınca çıkarılan yürütmeliklerden anlaşılacağı üzere Bulgaristan azınlıklarının ana dilde eğitim hakkını tanımış, fakat bu sorunu yerine getirmesi gereken bir sorumluluk olarak kabul etmekte çekimser kalmıştır.³¹

Bulgaristan 1 Ocak 2007 tarihinden bu yana AB üyesi olmasına rağmen Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bile Türkçe eğitimi ilköğretimden yükseköğretime kadar hemen her seviyede neredeyse bütünüyle müfredat dışında bırakmıştır. Türkçe eğitimi verecek öğretmen yetiştirilmediği için öğrencilerin ve ailelerin talepleri doğrultusunda müfredat dışı açılan Türkçe dersleri de öğretmen yetersizliğinden dolayı verimli olmamakta veya öğretmen yetersizliği bahane edilerek hiç açılmamaktadır. Aynı şekilde Türkçe ders kitaplarının temininde de zorluklar yaşanmakta ve bugün dahi 1990'lı yılların ilk yarısında basılmış kitaplar okutulmaktadır.³² Sonuç ve öneriler kısmında daha somut bir şekilde dile getireceğimiz üzere Türkiye dostane ilişkiler içerisinde bulunduğu Bulgaristan nezdinde soydaşlarının eğitimi konusunda diplomatik ve sivil inisiyatifleri ön plana çıkaracak şekilde girişimlerde bulunmalıdır.

31 Bilgehan Atsız Gökdağ, "Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler", *Turkish Studies*, Vol. 7, No. 4, (Sonbahar 2012): 69-97, 76-77.

32 Harun Bekir, "Bulgaristan'da Türkçe eğitiminin günümüzdeki durumu", *Kırcaalihakber.com*, 17 Ocak 2011, Erişim Tarihi 3 Eylül 2014, http://www.kircaalihakber.com/?pid=8&id_aktualno=239

Diğer yandan Bulgaristan'daki Türk azınlığın dini eğitimi de Türkiye için önem arz etmektedir. Komünist sistem boyunca ülkede diğer dinlerde olduğu gibi İslam eğitimi ve öğretimi de yasaklanmıştır. 1990'da ülkeye demokrasiyle birlikte din hürriyeti de gelmiştir. Bugün Bulgaristan'da yasaklı dönem boyunca din eğitimi verilmediği için din görevlisi sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu sıkıntıyı farkedenden başta Selefiler ve Vahhabiler gibi bazı radikal gruplar, gerek bizzat bölgede görev almak suretiyle gerekse de burs verip Suudi Arabistan ve Mısır gibi diğer Orta Doğu ülkelerinde azınlık mensuplarını eğitmek suretiyle, mezhep ve anlayışlarının yayılmasına çalışmaktadır. Bu Türk azınlık ve Bulgaristan için olduğu kadar, Türkiye ve Türk-Bulgar ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için de çok önemlidir. Türkiye Bulgaristan ve azınlık yetkilileri ile bu durumu ivedilikle ele alıp Diyanet İşleri Başkanlığı ve gerekirse uygun olan özel vakıflar aracılığıyla önlem alma yoluna gitmeli ve buradaki Türk-Müslüman azınlığın aşırı uçlara savrulmasına fırsat vermemelidir.

Kosova

2011 yılı sayımına göre 1,733, 842 olan Kosova nüfusu %92.9 Arnavut, %1.6 Boşnak, %1.5 Sırp, %1.1 Türk, %0.9 Aşkaleli,³³ %0.7 Balkan Mısırlıları, %0.6 Goralı ve %0.5 Romanlardan oluşturmaktadır.³⁴ Ancak Kosova İstatistik Ajansı'nın Nisan 2011'de gerçekleştirdiği bu ilk resmi nüfus sayımı son derece tartışmalıdır. Ülkenin kuzeyinde Sırpların çoğunluğu oluşturduğu Leposavic, Zveçan ve Zubin Potok şehirlerinde sayım yapılmamış, bu nedenle

33 Arnavutluk'taki azınlıklar incelenirken belirtildiği gibi Aşkaleli, Balkan Mısırlıları ve Romanların kimliği ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Bu üç toplulukta Kosova'da yaygın şekilde yaşamaktadır. Kosova'daki Aşkaleli, Balkan Mısırlıları ve Romanlar üzerine yapılan bazı çalışmalar bu topluluklar arasındaki farkları veya benzerlikleri göstermesi bakımından öğretici olabilir. Jacqueline Bhabha, Margareta Matache, Carrie Bronsther ve Bonnie Shnayerson, "Post-war Kosovo and its policies towards the Roma, Ashkali, and Egyptian communities", *The François-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights, Harvard School of Public Health and Harvard University*, Temmuz 2014, <http://fxb.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/5/2014/07/FXB-Kosovo-Report-July-2014.pdf>; "Improving the Delivery of Education for Roma, Ashkali and Egyptian Communities: Good Practices and Recommendations", *European Centre for Minority Issues Kosovo (ECMI Kosovo)*, Ekim 2012, http://www.ecmikosovo.org/wp-content/Publications/Hand_book_and_manuals/2012-10_ECMI_Kosovo_Manual_on_Improving_the_Delivery_of_Education_for_Roma_Ashkali_and_Egyptian_Communities_Good_Practices_and_Recommendations/eng.pdf; "Strategy for the Integration of Roma, Ashkali and Egyptian Communities in the Republic of Kosovo 2009-2015", *Kosovo Cumhuriyeti Başbakanlık*, Aralık 2008, http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf; Nait Vrenezi ve Jusuf Thaçi, *The Position of Roma, Ashkali and Egyptian Communities in Kosovo*, *Kosovo Foundation for Open Society – KFOS (SOROS)*, 2009, http://kfos.org/pdf/The%20Position%20of%20RAE%20Communities%20in%20Kosovo%20Baseline%20Survey_ENG.pdf.

34 "Kosovo Population and Housing Census 2011 Final Results Quality Report", *Kosovo Agency of Statistics*, 2011.

Kosova Etnik Haritası

ülkenin güney bölgelerinde yaşayan Sırp lar da nüfus sayımını büyük ölçüde boykot etmişlerdir. Bu durum ise sayım ile ilgili iki boyutlu bir sorun ortaya çıkarmıştır. İlk olarak büyük çoğunluğu Sırp lardan oluşan kuzeydeki üç şehirde sayım yapılmadığı için 25,532 kişi ile nüfusun %1.5'ni oluşturduğu tespit edilen Sırp lar ile ilgili veriler doğru değildir. Sayım yapılmayan bu üç şehrin nüfusunun büyük çoğunluğunun Sırp lardan oluştuğu düşünülür ve güneyde sayımı boykot eden Sırp lar da hesaba katılırsa Kosova'daki Sırp azınlığın %1.5'ten fazla olduğu görülecektir. İkinci olarak sayım yapılmayan bölgelerde Boşnak ve Romanlar da yaşamaktadır. Dolayısıyla sayım sonucuna yansıyan Boşnak ve Romanlara ait verilerde tam anlamıyla doğruyu yansıtmamaktadır. Kosova'da azınlık hakları veya Kosova ile ilgili sosyal planlamalar yapılırken belirtilen bu iki husus dikkate alınmalıdır.

Kosova Anayasası'nın 5. maddesi Kosova'da kullanılan resmi dilleri düzenlemiştir. Buna göre Arnavutça ve Sırpça resmi; Türkçe, Boşnakça ve Romanca da belediyeler düzeyinde resmi statüye sahip dillerdir ve yasal olarak ülke içinde herhangi bir seviyede kullanılabileceklerdir. Bu çerçevede Priştine, Prizren, Mamuşa, Mitroviça, Vıçitrın ve Gilan belediyelerinde Türkçe resmi statüye sahip bir dildir. Kosova-Türkiye ilişkileriyle doğru orantılı olarak ülkedeki Türk azınlığın durumunun da iyi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kosova Türk azınlığının bütün eğitim aşamalarında kendi okulları mevcuttur.³⁵ Priştine Üniversitesi Prizren Eğitim Fakültesi Türkçe eğitim vermektedir. Bunun yanı sıra Ankara Üniversitesi'nin de dâhil olduğu bir projeyle Kosova'da Türkçe eğitim veren bir hukuk fakültesi açılmıştır. Kosova Gücü (KFOR) bünyesinde görevli Türk Taburu da Türk azınlığın eğitimine katkı sağlamış ve Prizren'de iki sınıflı Mehmetçik Anaokulu'nu açmıştır. Azınlığın kendi dilinde yayın yapan birçok gazete ve dergisi bulunmaktadır. Türkçe yayın yapan özel televizyon kanallarının yanı sıra devlet televizyon istasyonları da Türkçe yayın saatleri hazırlamaktadır. Azınlık mensupları ülkedeki politik hayata da aktif olarak katılmaktadır. Kosova Demokratik Türk Partisi başkanı Mahir Yağcılar Kosova Çevre ve Alan Planlama Bakanı olarak ülkedeki Türk azınlığı yürütme organında temsil etmektedir.³⁶

Kosova’da Azınlıklar ile ilgili asıl sorun ülkenin kuzeyinde Sırpların yoğun olarak yaşadığı Mitroviça bölgesinde cereyan etmektedir.

35 Bilgehan Atsız Gökdağ, “Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler”, *Turkish Studies*, Vol. 7, No. 4, (Sonbahar 2012): 69-97, 81-83.

36 Kosova'daki Türk azınlık ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Sibel Akgün, "Kosova Türklerinin Tarihten Bugüne Kimlik Mücadelesi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 34, (Yaz 2012): 11-36.

Kosova’da Azınlıklar ile ilgili asıl sorun ülkenin kuzeyinde Sırp’ların yoğun olarak yaşadığı Mitroviça bölgesinde cereyan etmektedir. 2011 yılının yaz aylarında Priştine yönetimi ve Sırp’lar arasında yaşanan gerginlik buradaki sorunun sadece Kosova’da değil, Kosova-Sırbistan-Arnavutluk ilişkilerini doğrudan etkilemek suretiyle tüm Balkanlarda önemli sonuçlar doğurabilecek bir sorun olduğunu göstermiştir. Kuzey Kosova meselesi Balkanlar’daki huzur ortamını tehdit edebilecek potansiyel bir sorun olması hüviyetiyle bir sonraki alt başlıkta detaylı bir şekilde incelenecektir.

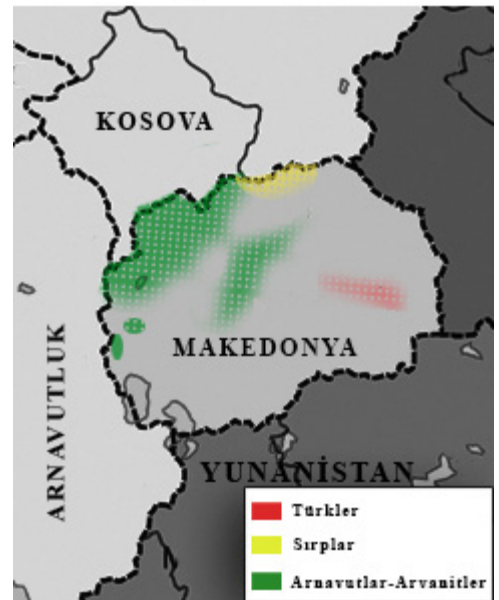
Makedonya

Balkanlardaki etnik farklılıkların simgesi olarak bilenen Makedonya’da 2002 yılında yapılan son sayıma göre nüfusun %64.18’ni Makedonlar, %25.17’sini Arnavutlar, %3.85’ini Türkler, %2.66’sını Romanlar, %1.78’ini Sırp’lar, %0.84’ünü Boşnaklar ve %0.48’ini de Ulahlar oluşturmaktadır. Bu etnik grupların yanı sıra ülkede Torbeş ve az da olsa Gora ve Aşkalinin yaşadığı bilinmektedir. 2,022,547 kişilik nüfusun %64.7’si Ortodoks Hristiyan, %33.3’ü ise Müslümandır.³⁷

Makedonya Anayasası’nın 48. maddesi ülkedeki azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel haklarını garanti altına almıştır. Bu garanti 2001 yılında imzalanan ve ülkedeki Makedonlarla Arnavutlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen Ohri Çerçeve Anlaşması ile daha da somutlaştırılmıştır. *Ohri Çerçeve Anlaşması* ülke genelinde toplam nüfusun %20’den fazlasını oluşturan etnik unsurların dillerinin de resmi dil olarak tanınmasını öngörmektedir. Ayrıca azınlık gruplarının nüfusun %20’sini oluşturdukları bölgelerde kendi dillerini yasal olarak kullanma ve Makedonca ile birlikte ana dillerinde eğitim faaliyetinde bulunma hakları vardır.³⁸

Makedon Anayasası’na göre Türkler Makedon ve Arnavutlarla birlikte Makedonya’nın kurucu unsuru olarak kabul edilmektedir. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bazı beldelerde Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bu beldeler Gostivar, Plasnitsa, Merkez Jupa, Mavrova-Rostuse, Vranestitsa ve Vrapçiste’dir.³⁹Makedonya Türkleri gelenek, kültür ve ananele-

Makedonya Etnik Haritası

37 “Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia 2002”, Mayıs 2005, www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=54

38 2001 Ohrid Çerçeve Anlaşması’nın İngilizce tam metni için bakınız. <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>.

39 Bilgehan Atsız Gökdağ, “Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı ile İlgili Dü-

Romanya azınlık hakları bakımından Balkanların, hatta tüm Avrupa'nın en ileri devletlerinden biridir.

rin yeni kuşaklara aktarılmasında önemli rol oynayan basın yayın araçlarını da etkin bir şekilde kullanabilmektedir. Ülkenin bağımsızlığına kavuştuğu 1991 yılından bu yana Türk azınlık siyasi alanda da faaliyetlerini rahatlıkla yürütebilmektedir. Bazı bürokratik alanlarda Türk azınlığın temsili son derece sınırlı kalsa da Türkiye-Makedonya ilişkilerinde devam eden dostane havanın ülkedeki Türk azınlığın durumuna doğrudan yansımaları beklenmektedir. Ancak asıl önemli olan husus Makedonya'da Türk azınlığa karşı varolan bu olumlu havanın kurumsallaşmasıdır. Türkiye Makedonya hükümeti nezdinde bu doğrultuda adım atmalı, Ohri Çerçeve Anlaşması'yla Arnavut azınlığın haklarının garanti altına alınıp kurumsallaşması gibi Türk azınlığın durumunun da iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrinden sıyrılıp kurumsallaşmasını temin etmeye çalışmalıdır.

Makedonya'da azınlıklar ile ilgili asıl sorun yoğunlukla ülkenin kuzey batısında, Arnavutluk ve Kosova sınırına yakın bölgelerde yerleşmiş Arnavutlarla yaşanmaktadır. Makedon ve Türklerle birlikte Makedonya'nın kurucu unsurlarından birini oluşturan Arnavutlar'ın bilhassa 2001 yılında imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşması'yla hakları garanti altına alınmış; Makedoncanın yanında Arnavutça eğitim yapılmasına da müsaade edilmiş, Kalkandelen'de bu dilde eğitim yapan bir üniversite kurulmuş ve azınlığın parlamento ve hükümette temsilleri sağlanmıştır.⁴⁰ Ancak 2008'de Kosova'nın bağımsızlık ilanından hemen önce bölgede 2000-01 dönemine benzer ayrılıkçı hareketler görülmüştür. Bazı Arnavut grupların bu ayrılıkçı tutumları, Makedonlar arasındaki bölünme korkusunu diri tutmakta ve zaman zaman devleti anti-demokratik uygulamalar yapmaya sevk etmektedir. Yunanistan ile olan isim sorunuyla birlikte Arnavutlar arasındaki ayrılıkçılık duygusu Makedonya'nın ivedilikle çözüm üretmesi gereken sorunlardan birini teşkil etmektedir.

Romanya

Az da olsa Romanya da Türk azınlığın yaşadığı bir başka Balkan ülkesidir. 2011 yılında yapılan nüfus sayımına göre 20,121,641 olan Romanya nüfusunun %88.9'u Romanyalılardan, %6.5'i Macarlardan, %3.3'ü Romanlardan oluşmaktadır. Bu etnik unsurların yanı sıra Romanya'da yaklaşık 51 bin Ukraynalı, 36 bin Alman, 28 bin Türk, 23 bin Rus ve 20 bin dolayında Tatar yaşamaktadır.⁴¹

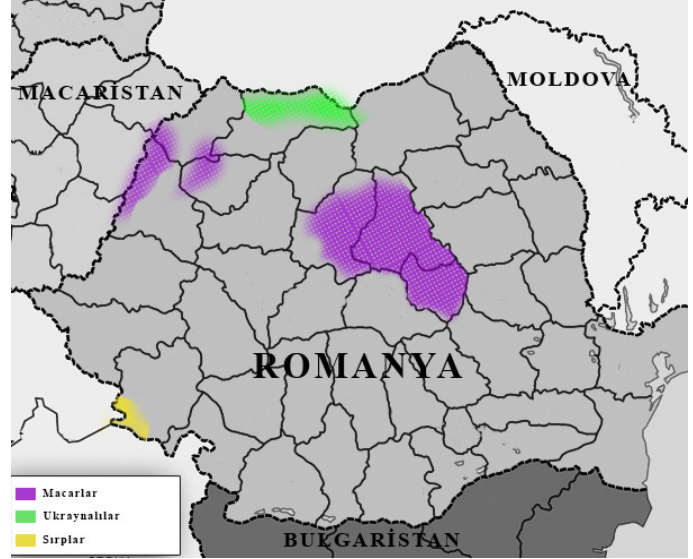
zenlemeler", *Turkish Studies*, Vol. 7, No. 4, (Sonbahar 2012): 92.

40 Ohrid Çerçeve Anlaşması'nın uygulanımı ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme için bakınız. Ulf Brunnbauer, "The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)*, Vol. 1, (2002).

41 "Population and Housing Census– 2011 (Demographic Characteristics of Population)", *National Institute of Statistics*, Press Release No. 159, 4 Temmuz 2013.

Romanya azınlık hakları bakımından Balkanların, hatta tüm Avrupa'nın en ileri devletlerinden biridir. 1993 yılında ülkede yaşayan tüm etnik unsurlar milli azınlık olarak tanınmış ve hakları anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasanın 6. maddesinin 1. paragrafı “devlet ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliğini koruma geliştirme ve ifade hakkını tanıy ve garanti eder” demektedir. Milli azınlıkların eğitim hakları da yine anayasa ile güvence altına alınmıştır. Nitekim Rumen Anayasası'nın 32. maddesi “milli azınlıkların kendi dillerini öğrenme ve bu dilde eğitim yapma hakları sağlanmakta; bu hakları gerçekleştirme yolları kanunlarla belirtilmektedir” demektedir.⁴² Romanya azınlıklarının sadece haklarını tanımakla kalmamakta, uluslararası anlaşmalar ve kanunlardan doğan sorumluluklarını da yerine getirmektedir.

Romanya Etnik Haritası

Bu çerçevede Romanya'daki Türk azınlığın da Müslüman Tatar azınlığında durumlarının iyi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Her iki azınlık da yoğun olarak ülkenin Dobruca bölgesinde yaşamaktadır. Türk azınlık *Romanya Demokratik Türk Birliği*, Tatar azınlık ise *Romanya Tatar-Türk Müslümanlarının Demokratik Birliği* çatısı altında siyasal olarak örgütlenmiştir ve Romanya'daki her ulusal azınlık gibi parlamentoda birer milletvekili ile temsil edilmektedir. Türk azınlık özgürce basın yayım faaliyetinde bulunabilmektedir. 1989'da Çavuşesku rejiminin yıkılışından bu yana ülkede 30'dan fazla Türkçe gazete veya dergi yayımlanmıştır. Türkçe yayınlanmaya devam eden *Hakses* ve *Karadeniz* gazetelerini Romanya devleti doğrudan desteklemektedir. Türk azınlık kendi dilinde eğitim faaliyetlerini de sorunsuz bir şekilde sürdürmektedir. 13 Temmuz 1995 yılında Türkiye ve Romanya Milli Eğitim Bakanlıkları arasında imzalanan bir protokolle medreseden koleje dönüştürülen *Mecidiye Mustafa Kemal Atatürk İlahiyat ve Pedagoji Koleji* eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu koleje Türkiye öğretmen ve yönetici gönderebilmektedir. Romanya'da ayrıca Köstence Ovidius ve Bükreş Üniversitelerinde Türkoloji bölümü, yine Bükreş Üniversitesi Tarih bölümünde ise Osmanlı Araştırmaları Merkezi bulunmaktadır.⁴³

Etnik azınlık kavramını kabul etmeyen Yunanistan'da 2011 yılında yapılan son nüfus sayımı sonuçlarında ülkedeki Pakistan, Gürcistan, Arnavutluk ve Bulgaristan vatandaşlarının tam sayısını bulmak mümkün, ama azınlıklara dair herhangi bir veri bulmak gayr-ı mümkündür.

42 Bilgehan Atsız Gökdağ, “Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler”, *Turkish Studies*, Vol. 7, No. 4, (Sonbahar 2012): 72-73.

43 Giray Saynur Bozkurt, “Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı”, *Karadeniz*

Yunanistan

Azınlıklar konusunda Yunanistan Romanya'nın tam tersidir. Balkanlarda AB'ye üye en eski ülke olduğu halde Yunanistan'daki azınlıklar hala birçok demokratik hak ve özgürlükten mahrumdurlar. AB'nin demokratikleşme yönündeki yoğun talep ve baskıları sonucu son yıllarda bazı olumlu gelişmeler yaşanmış olsa da Yunanistan'ın azınlıklar hususunda kaydettiği mesafenin AB standart ve normları düzeyine eriştiğini ileri sürmek son derece yanlış olacaktır. Aslında etnik olarak Balkanların en homojen ülkelerinden birisi Yunanistan'dır. Ülkedeki en büyük azınlık gruplarının bile toplam nüfusa oranları ancak %1 nispetindedir. Buna rağmen Yunanistan Bulgaristan hariç bütün komşuları – Arnavutluk, Makedonya ve Türkiye – ile azınlık sorunları yaşamıştır. Bu durum kaçınılmaz olarak ülkenin politikalarını etkilemiş ve Yunanistan bilhassa 1990'lar boyunca bölgenin tek AB üyesi olarak Balkan ülkeleri nezdinde kullanabileceği avantaj ve fırsatlardan yararlanamamıştır.

Etnik azınlık kavramını kabul etmeyen Yunanistan'da 2011 yılında yapılan son nüfus sayımı sonuçlarında ülkedeki Pakistan, Gürcistan, Arnavutluk ve Bul-

garistan vatandaşlarının tam sayısını bulmak mümkün, ama azınlıklara dair herhangi bir veri bulmak gayr-ı mümkündür. Uluslararası kuruluşlar, AB ve çeşitli devletlerin açıkça eleştirmesine rağmen Yunanistan İstatistik Enstitüsü (ELSTAT) 2001 sayımında olduğu gibi 2011'de de ülkedeki etnik nüfusa dair herhangi bir veri toplamamıştır.⁴⁴ O nedenle 30 küsur yıldır AB üyesi olan Yunanistan'da azınlıklara dair resmi bir rakam bulunmaz, ancak söylentiler dolaşır. Mesela ülkedeki Ulahların sayısı her kaynakta farklıdır, kimi 60 bini uygun görür, kimi 300 bini; Yunanlılara göre ülkelerinde zaten Ulah yoktur. Arnavutlara göre ülkedeki Arvanitler – Ortodoks Arnavutlar –ve çalışmaya giden Arnavut vatandaşları ile birlikte Yunanistan'daki Arnavutların toplam sayısı 2,5 milyona, yani Yunanistan'ın 1/4'ne yakındır. 2011 sayımına dayanarak Yunanistan'ın verdiği rakam sadece 480.824'tür ve bu rakamın yaklaşık

Araştırmaları Dergisi c. 5, S. 17, (Bahar, 2008): 1-31.

44 "Greece in Figures, 2014", *Hellenic Statistical Authority (ELSTAT)*; "Announcement of the results of the 2011 Population Census for the Resident Population", *Hellenic Statistical Authority (ELSTAT)*, Press Release, 28 Aralık 2012, http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A1602/PressReleases/A1602_SAM01_DT_DC_00_2011_02_F_EN.pdf

200 bini Kuzey Epir bölgesinden gelip Yunanistan'a yerleşmiş etnik Yunanlılardan oluşmaktadır.

Yunanlıların ulusal azınlıkları inkâr meselesini 2002 gibi geç bir tarihte Selanik'te kurulan bir kitap fuarındaki Ulahça (Arumence) basılmış kitapları toptan yakacak kadar ileri götürdüklerini kayda geçirmekte fayda vardır.⁴⁵ Yunanistan *Helsinki İzleme Gurubu*'nce da tespit edildiği gibi 2006 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında mevsimlik işçi olarak çalışmak üzere Patra'daki evlerini bırakan 18 Roman ailesi geri dönünce evlerini yerinde bulamamıştır. Patra belediyesi 18 ailenin evini izinsiz inşa edildikleri gerekçesi ile yıkmıştır.⁴⁶ Ülkenin kuzeyinde yaşayan Makedon azınlık 1990 yılında bir Makedon Kültür Evi kurmak istemiştir. İzin için başvuru yerel mahkeme bu adın ülkede bir Makedon azınlık bulunduğu fikrini yaydığını, bu nedenle de Kültür Evinin açılmasının ulusal çıkarlara ve kanunlara aykırı olduğu kararına varmış ve kurulmasına izin vermemiştir. Yapılan itiraz üzerine bölge mahkemesi yerel mahkemenin kararını teyit etmiş, yine itiraz üzerine Yunan Yüksek Mahkemesi bölge ve yerel mahkemenin kararlarını doğru bularak onaylamıştır. Bunun üzerine konu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) taşınmış ve Yunanistan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 11. maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle mahkûm olmuştur, ama Makedon Kültür Evi hala kurulabilmiş değildir.⁴⁷ Yunanistan'ın azınlık haklarından anladığı maalesef budur.

Yunanlıların da itibar edeceği Londra merkezli Uluslararası Azınlık Hakları Grubuna göre Yunanistan'da 443.550 Arnavut, 200 bin Ulah, 95 bin Arvanite, 100 ile 200 bin arasında *Etnik-Makedon*, 160 ile 250 bin arasında Roman, 90 bin civarında Türk ve 35 bin civarında Pomak yaşamaktadır.⁴⁸ Bağımsız kaynaklar ülkedeki Arnavutların toplam sayısını yaklaşık 800 bin olarak vermektedir.⁴⁹ Hal böyle iken Yunanistan 1923 Lozan Antlaşması'yla tanıdığı

45 Bilgehan A. Gökdağ, "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, s. 32, (Kış 2012):1-27.

46 "World Directory of Minorities and Indigenous Peoples, Greece Overview", *Minority Rights Group International (MRG)*, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.minorityrights.org/326/greece/greece-overview.html>

47 "World Directory of Minorities and Indigenous Peoples, Greece, Macedonians", *Minority Rights Group International (MRG)*, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.minorityrights.org/1513/greece/macedonians.html>

48 "World Directory of Minorities and Indigenous Peoples, Greece Overview", *Minority Rights Group International (MRG)*, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.minorityrights.org/326/greece/greece-overview.html>

49 Yunan ve Arnavut toplumlarının birbirleri hakkındaki algı ve düşüncelerle ilgili detaylı iki çalışma için bakınız: Ioannis Armakolas, "The Greek Public Opinion towards Albania and the Albanians: Social attitudes and perceptions", *ELIAMEP*, Aralık 2013, <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2013/12/The-Greek-public-opinion-towards-Albania-Final-report-Dec-2013.pdf>; Alba Cela ve Sashenka Lleshaj, "Albanian Greek relations from the eyes of the

‘Müslüman’ azınlık dışında ülkedeki hiçbir azınlığın varlığını kabul etmemektedir. Batı Trakya’da yaşayan Türk ve Pomaklar da etnik kimlikleriyle değil Lozan Antlaşması’na atfen Müslüman azınlık olarak kabul edilmekte ve bunların *Müslümanlaşmış Elenler* olduğuna inanılmaktadır. Yunanistan Lozan Antlaşması’yla tanıdığı azınlığın konuştuğu dil dışında hiç bir dili tanımadığı gibi Anayasası’nda resmi veya azınlık dillerine ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmaz.⁵⁰ Yunanca Yunanistan’daki herkesin *de facto* dilidir. Yunan Anayasa’sında dil ile ilgili yegane husus İncil’in başka dillere çevrilmesinde yetkinin kiliseye ait olduğu ile ilgilidir.⁵¹

Yunanistan’ın Türk azınlığa karşı tutumu Türkiye’de pek çok eserde detaylı bir şekilde dile getirilmiştir. Etnik bir unsur olarak tanınmaktan, eğitim, vakıf mallarının kullanımı, müftülük ve siyasal temsil meselesine kadar bütün sorunlar birikerek devam etmektedir. Hiçbir sorun hukuki olarak çözüme kavuşturulup Yunan kanunlarında yerini almamıştır. Sadece AB’nin baskıları sonucu bazı tutum ve uygulamalarda bir düzelmenin olduğu görülmektedir. Nitekim 1927’den beri faaliyetlerini sürdüren İskeçe Türk Birliği’nin kapatılmasıyla ilgili davada Yunanistan AİHM tarafından mahkûm olduğu halde bir ilerleme kaydedilmemiş, aksine İskeçe İli Türk Kadınları Kültür Derneği’nin kuruluş başvurusu reddedilmiştir. Gümlüce’de kurulmak istenen Rodop İli Evrenköy Azınlık Kültür, Folklor ve Eğitim Derneği’nin kuruluş başvurusunun reddi ise çok daha ilginçtir. Trakya Bölge Mahkemesi bu dernek ile ilgili ret kararında Yunanistan’da yalnızca Yunan vatandaşı Müslümanların bulunduğu, derneğin adında geçen ‘azınlık’ ifadesi ile söz konusu bu dini azınlığın mı yoksa bir ulusal azınlığın mı kastedildiğinin anlaşılmadığı bu nedenle derneğin faaliyete açılmasında herhangi bir kamu yararı görülmediğine hükmetmiştir.

Batı Trakya Türk Azınlığının seçilmiş müftüleri Yunanistan’ı AİHM’de mahkum ettirdikleri halde müftülük sorunu çözülmemiştir. Aksine Yunanistan, Batı Trakya Türk azınlığının bütün itirazlarına rağmen 22 Ocak 2013’te parlamentodan geçirdiği 240 imam yasasıyla azınlığın dini işlerini de tamamıyla

Albanian public – perceptions 2013, *Albanian Institute for International Studies (AIIS)*, Mart 2014, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/10896.pdf>.

50 Bilgehan Atsız Gökdağ, “Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler”, *Turkish Studies*, Vol. 7, No. 4, (Sonbahar 2012): 74.

51 Yunanistan’daki azınlıkların hukuki ve siyasi statüsü ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız. Theresa Papademetriou, “Greece: Status of Minorities”, *The Law Library of Congress, Global Legal Research Center*, Ekim 2012; Stavros Stephanos, “The Legal Status of Minorities in Greece Today: The Adequacy of their Protection in the Light of Current Human Rights Perceptions”, *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 13, No. 1 (Mayıs 1995); Pollis, Adamantia, “Greek National Identity: Religious Minorities, Rights, and European Norms”, *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 10, No. 2 (Ekim 1992).

kontrol altına almaya çalışmakta ve atayacağı imamlar vasıtasıyla Batı Trakya Türk azınlığını kendi istediği doğrultuda yönlendirmeyi hedeflemektedir. Atanmış müftüler meselesi ve parlamentodan yeni geçen 3536 sayılı yasa (240 imam yasası) azınlığın Lozan ile garanti edilen inanç özgürlüğüne doğrudan müdahaledir ve bu yönüyle Lozan Antlaşması'nın ihlali sayılmalıdır.⁵²

Siyasal temsil noktasında ne ülkedeki Türk azınlık ne de diğer etnik unsurlar parlamentoda doğrudan temsil edilebilmektedir. Ülke genelinde uygulanan %3'lük seçim barajını azınlık siyasi parti veya temsilcilerinin aşması söz konusu değildir. Türk azınlığın kurmuş olduğu *Doğruluk, Eşitlik ve Barış Partisi*(DEB) ile Makedon azınlığın *Gökkuşluğu Partisi* aynı engelle karşı karşıyadır. Yunanistan'daki Türk azınlığın 1990'dan bu yana uygulanan seçim barajını aşıp parlamentoda temsil edilebilmesi ancak ulusal Yunan partilerinin bir azınlık mensubunu vekil göstermesi ile mümkündür. Ülkede gerçekleştirilen son seçimlerde Türk azınlık bu anlamda başarılı bir şekilde organize olarak Radikal Sol Koalisyon' dan (SYRIZA) iki ve Panhellenik Sosyalist Parti'den (PASOK) bir milletvekili çıkararak toplam 3 temsilcisini parlamento-ya göndermeyi başarabilmiştir.⁵³

Balkanlarda azınlıklar ile ilgili sorunlar listesini uzatmak mümkündür. Mesele nüfusu sadece 620 bin olan Karadağ Cumhuriyeti Karadağlılar (%44.98), Sırp lar (%28.73), Boşnaklar (%8.65), Arnavutlar (%4.91), Romanlar (%1.01), Hırvatlar (%0.97) ve Balkan Mısırlılarından (%0.30) oluşmaktadır.⁵⁴ Ülkede Karadağlılar çoğunluğu oluşturduğu halde en yaygın konuşulan dil Sırpçadır. Karadağ ve Kosova'nın ayrılmasıyla son on yılda iki defa bölünen ve bu sendromu bir kez daha yaşamak istemeyen Sırbistan'ın *Voyvodina* ve *Sancak* bölgelerindeki Macar ve Boşnak azınlıklarla ilgili sorunları devam etmektedir. Sırbistan'da Macarların (% 3.5) yanı sıra Boşnaklar (%2), Romanlar (%2), Hırvatlar (%0.8) ve Slovaklar (%0.7) yaşamaktadır. Dağılan Yugoslavya'nın en homojen ülkesi olmakla övünen Hırvatistan'da Sırp lar (%4.5), Boşnaklar (%1.4), Macarlar, Slovenler, Çekler ve Almanlar yaşamaktadır.

Toplam yüzölçümü Türkiye'den küçük bir yarımada da bir düzine devletin ve milliyetçilik fikriyle bilenmiş onun iki katı farklı etnik unsurun bir arada

Toplam yüzölçümü Türkiye'den küçük bir yarımada da bir düzine devletin ve milliyetçilik fikriyle bilenmiş onun iki katı farklı etnik unsurun bir arada yaşadığı hesap edilirse devletler arasında azınlık kaynaklı anlaşmazlıkların yaşanmaması elbette söz konusu olamaz.

52 Batı Trakya Türklerinin müftülük sorunu ile ilgili kapsamlı bir tahlil için bakınız. Turgay CİN, "Batı Trakya'da Mevcut Müftülükler Sorununa İlişkin Yunanistan Danıştay Kararlarının Tahlili", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* c. 9, s. 1, (2007): 65-130.

53 Batı Trakya Türklerinin siyasal temsil sorunu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız. Sebahattin Abdurrahman, "The Struggle for Effective Representation in the Greek Parliament: Friendship-Equality-Peace Party and the Western Thrace Turks", *History Studies: International Journal of History*, Vol. 6, No. 2, (Şubat 2014): 22-39.

54 "Census of Population, Households and Dwellings in Montenegro 2011", *Montenegro Statistical Office (MONSTAT)*, 7 Aralık 2011.

Bugün Balkanlarda ekonomik sıkıntılar ve bu sıkıntıların tetiklediği aşırı milliyetçi duyguların yanı sıra huzur ve barışı doğrudan tehdit edebilecek iki, güven-sizliği teşvik etmek suretiyle barışı dolaylı yoldan etkileyebilecek bir önemli sorunun bulunduğu söylemek mümkündür.

yaşadığı hesap edilirse devletlerarasında azınlık kaynaklı gerginliklerin yaşanmaması elbette söz konusu olamaz. Böylesi bir amalgamda büyük acılara neden olan etnik çatışmalar yaşamamak için yapılacak en önemli işlerden birisi bölge ülkeleri arasında işbirliğini cesaretlendirerek ülkelerin bilhassa ekonomik alanda birbirleriyle olan entegrasyonunu mümkün olan en üst seviyeye taşımak olacaktır. Türkiye, ABD ve Rusya gibi bölgede etkili olan devletlerin ve AB ve NATO gibi uluslararası kuruluşların yapması gereken ilk iş, işbirliği ve entegrasyon süreçlerinin ihtiyaç duyduğu güven ortamının oluşmasına beklentisizce katkı vermek olmalıdır.

Demokratik yöntemleri benimsemiş ve bu yönde belirli bir mesafe katetmiş bulunan bölge devletlerinin 20 yıl önceki acılı süreçleri yaşamak istemedikleri ortadadır. O nedenle bölgede dondurularak ertelenmiş bazı sorunlar ivedilikle ele alınıp kesin çözüme kavuşturulmalıdır. Zira bütün Avrupa devletlerinde olduğu gibi Balkanlar'da da aşırı milliyetçi faşist partiler oy oranlarını gözle görülür bir şekilde artırmaktadır. Neo-faşist görüşleri açıkça dile getirmekten çekinmeyen Altın Şafak Partisi, Yunanistan'ın üçüncü en büyük siyasi partisi durumuna yükselmiş bulunmaktadır.⁵⁵ Bulgaristan'da 5 Ekim 2014'te yapılan seçimlerde aşırı milliyetçi ATAKA partisi ile yine aşırı milliyetçi görüşleri olan Vatansever Cephe ve Sansürlü Bulgaristan partileri de parlamentoda temsil edilme hakkı kazanmışlardır. Bulgaristan Türk azınlığının partisi Hak ve Özgürlükler (HÖH) oyların %14.8'ini almayı başararak ülkenin üçüncü büyük partisi olmuştur. Sorumsuzca yükselen bu aşırı milliyetçi dalgaların neden olacağı bir küçük kıvılcımın Balkan ateşini yeniden harekete geçirmesi işten bile değildir.

O halde çalışmamızın bu aşamasında bölge güvenliğini tehdit edecek boyuta ulaşma potansiyeli barındıran belirli bazı sorunları, bunların nasıl çözülebileceğini; karşılıklı ekonomik ilişkilerin bölge güvenliğine ve demokrasisine katkısını; aynı şekilde bölgede hukukun üstünlüğü ve demokratik uygulamaların hâkim kılınmasıyla oluşacak huzur ve barış ortamında gelişebilecek işbirliği olanaklarını ve bölgenin güvenli bir alternatif enerji koridoru olma potansiyelini değerlendirmekte fayda olabilir.

BALKANLAR'DA İSTİKRARI TEHDİT EDEN SORUNLAR

Bugün Balkanlarda ekonomik sıkıntılar ve bu sıkıntıların tetiklediği aşırı milliyetçi duyguların yanı sıra huzur ve barışı doğrudan tehdit edebilecek iki,

⁵⁵ Selin Güler, "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi: Yunanistan'da Altın Şafak Partisi Örneği", *BİLGESAM*, 19 Şubat 2014. Erişim tarihi: 26 Eylül 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/285/-avrupa-da-asiri-sagin-yukselisi--yunanistan-da-altin-safak-partisi-ornegi/#.VLgh4Ln9nIU>

güvensizliği teşvik etmek suretiyle barışı dolaylı yoldan etkileyebilecek bir önemli sorunun bulunduğunu söylemek mümkündür. Tabir doğru olacaksa eğer, Bosna-Hersek'te diken üstünde duran dengelerin sarsılmasıyla yaşanabilecek bir gerilim bölgede haritaların bir kez daha sil baştan çizilmesini gerektirecektir. Bu AB hayaliyle yanıp tutuşan Batı Balkan devletlerinin AB kabullerinin süresiz olarak ertelenmesi, dolayısıyla zaten bıçak sırtında duran ekonomilerinin çökmesi demektir ki yeryüzünde aklı başında hiç kimse bu gelişmenin yaşanmasını istemez.

İkinci sorun Kosova, Sırbistan ve Kosova'nın kuzeyindeki ayrılıkçı Sırp lar arasında nihai bir anlaşmanın sağlanamaması ile yaşanabilecek karışıklıktır. Bu da aynı şekilde Sırbistan ve Kosova'nın AB'ye kabullerini geciktirebilecek, dolayısıyla işsizlik oranları sırasıyla %35 ve %20'nin üzerinde olan Kosova ve Sırbistan ekonomilerini dipten sarsabilecek dramatik bir süreci başlatabilecektir.

Üçüncü sorun ise Makedonya ve Yunanistan arasındaki isim sorunudur. Bu sorunun herhangi bir dramatik sonuca evrilmesi söz konusu değildir. Ancak son derece yüzeysel bir adlandırma sorununun 1990'lar boyunca ilgili uluslararası birçok toplantının temel tartışma konularından birini teşkil ettiği ve zaman zaman iki devleti savaşmanın eşiğine getirdiği düşünülürse, sorunun bir an önce her iki tarafın içtenlikle kabul ettiği bir anlaşma ile çözülmesi bölgedeki güven duygusunun eriştiği olgunluk seviyesini gösterecek ve barış, huzur ve işbirliği ortamına psikolojik bir katkı sunacaktır. Ayrıca Makedonya'nın ismi konusunda varılacak bir anlaşmanın Makedonya devletini kendi iç sorunlarını, bilhassa Makedon-Arnavut çekişmesini çözmeye çalışırken daha sağlıklı ve demokratik davranmaya iteceği de belirtilmelidir. Önemine binaen bu üç sorunu kısaca irdelemekte fayda olabilir.

Bosna-Hersek

Bosna-Hersek'te 1995'ten bu yana sağlanan barış ortamında, uluslararası kamuoyunun da desteğiyle gözle görülür bir demokratik ve ekonomik ilerlemenin kaydedildiği doğrudur ve bu takdir edilmelidir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi bıçak sırtında ilerleyen ülkedeki barış ortamının kurumsallaşıp kalıcı hale geldiğini öne sürmek biraz fazla iyimserlik olacaktır. Nitekim bu yılın Şubat ayında yaşanan protestolarda açıkça görüldüğü üzere durum hala son derece kırılgandır. Ülkedeki en yetkili makam olan Yüksek Temsilcinin olayları durdurmak üzere AB kuvvetlerinin bölgeye davet edilebileceğini telaffuz etmesi meselenin bir anda ne kadar vahim bir hal alabileceğini açıkça

Dayton Anlaşması'nın Bosna krizini temelde çözmekten ziyade, esas ve kalıcı bir çözümün tesis edilebilmesi için gerekli barış ortamını temin etmek üzere dondurdüğünü söylemek daha doğru olacaktır.

BOSNA-HERSEK

göstermektedir.⁵⁶ Yine bahar aylarında yaşanan sel felaketlerinde devlet mekanizmasının düştüğü acizyet, yaşanan yetki karmaşası vs. gibi nedenler ülkedeki yönetimin etkinliğinin her geçen gün biraz daha yüksek sesle sorgulanması sonucunu doğurmaktadır. Bosna’da politik sistemin karmaşıklığı ve yetersizliği kurulduğu günden beri tartışılan bir konudur. Ancak devletin neredeyse hiç bir konuda uzlaşmaya varıp karar alamaması sebebiyle oluşan kısır döngü ve bıkkınlık bu tartışmaların şiddetini artırmaktadır.

Bugün Bosna-Hersek’te yürürlükte olan politik sistem Dayton’da tartışılıp karara bağlanan ve 14 Aralık 1995’te Paris’te imzalanan Dayton Anlaşması’yla kurulmuştur. Dayton Anlaşması’nın Bosna krizini temel-

de çözmekten ziyade, esas ve kalıcı bir çözümün tesis edilebilmesi için gerekli barış ortamını temin etmek üzere dondurduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Anlaşmayla kurulan sistem gerçekten çok karışık ve sürdürülebilmesi çok zordur. Ayrıca tesis edilen sistemin bilhassa Hırvatlar olmak üzere ülkeyi oluşturan üç etnik grubu – Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar – memnun ettiği de söylenemez.

Anlaşmada yer alan hiyerarşik sırayla kısaca incelenirse sistemin en başında uluslararası toplumca görevlendirilen *Yüksek Temsilcilik Ofisi* (Office of the High Representative - OHR) bulunmaktadır. Temsilcinin yetkileri o kadar geniştir ki dönüşümlü olarak ülke Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerini bile görevden rahatlıkla alabilir. Nitekim eski Yüksek Temsilci Wolfgang Petritsch 2001 yılında Hırvatların Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi Ante Jelavic’i ülkede ayrı bir Hırvat oluşumu

56 “Ziraat’ın kredileri Bosna için cansuyu”, Saraybosna Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yücel Oğurlu ile Mülakat Betül Soysal Bozdağ, *Star Gazetesi*, 19 Şubat 2014, Erişim tarihi: 27 Eylül 2014, <http://haber.stargazete.com/ekonomi/ziraatin-kredileri-bosna-icin-cansuyu/haber-845292>

(*Antite*) kurmak istediği gerekçesi ile görevinden almıştır.⁵⁷ Aslında yetkilerinden de anlaşılacağı üzere Bosna’da en büyük sorumluluk hala uluslararası toplumda, özellikle de Batı Balkanlar’da güvenlik ve huzuru tesis etmeyi yükümlülük olarak kabul ettiğini uluslararası topluma ilan eden AB’dedir.

Anlaşmaya göre Bosna-Hersek, *Bosna-Hersek Federasyonu* ve *Republika Sırpka* olarak iki antite ve ülkenin kuzeyinde kendi kendini yönetme hakkı bulunan *Brcko Bölgesi*’nden oluşmaktadır. Bosna-Hersek Federasyonu ülke topraklarının %51’ne (26.110km²), Republika Sırpka ise %49’una (24.857km²) sahiptir. Brcko bölgesi ise sadece 493 kilometrekaredir. Bosna nüfusunun %48’ini Boşnaklar, %37.1’ni Sırp ve %14.3’ünü

Hırvatlar oluşturur. Brcko bölgesinde ise her üç etnik unsurun oluşturduğu yaklaşık 95 bin kişi bir arada yaşar.⁵⁸ Brcko bölgesi Dayton Anlaşması’nda nihai karara bağlanmamış, Brcko şehir merkezini de kapsayacak şekilde %48’i Republika Sırpka ve %52’si ise Bosna-Hersek Federasyonu’na sonradan karara bağlanmak üzere bırakılmıştır. Bölge üzerindeki anlaşma Mart 1999’da tamamlanmış ve Brcko Republika Sırpka’nın toprak bütünlüğünü ortadan ikiye bölecek şekilde yukarıda belirtilen statüyü kazanmıştır.⁵⁹

BOSNA-HERSEK FEDERASYONU KANTONLARI

57 “U.S. Supports Decision of High Representative for Bosnia to Dismiss from Office Ante Jelavic”, Press Statement, 7 Mart 2001, Erişim tarihi: 13 Eylül 2014, <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2001/1147.htm>

58 Bosna-Hersek’te 2013’te yapılan sayımın ilk sonuçlarına göre ülke nüfusu 3,791,622’dir. Bu nüfusun 2,371,603 kişisi Bosna-Hersek Federasyonu’nda, 1,326,991 kişisi Sırp Cumhuriyetinde ve 93,028 kişisi ise Brcko Bölgesi’nde yaşamaktadır. Daha detaylı bilgi için bakınız. “Preliminary Results of the 2013 Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina”, *Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina*, 5 Kasım 2013, Erişim tarihi: 24 Eylül 2014, http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf.

59 Brcko Bölgesi’nin resmi statüsü için bakınız. “Statute of the Brcko District of Bosnia and Herzegovina”, *Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR)*, 7 Aralık 1999, Erişim tarihi: 28 Ağustos 2014, http://www.ohr.int/ohr-offices/brcko/default.asp?content_id=5367; Brcko Bölgesi ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız. “Brcko Unsupervised”, *ICG*, Policy Briefing/Europe

Bosna-Hersek merkezi hükümet düzeyinde bir üçler devleti görünümü verir. Her müdürlüğün bir müdürü, mutlaka iki yardımcısı bulunmalıdır. Yoksa işler yürümez, derhal kopma noktasına gelir.

Yaklaşık 4 milyon nüfuslu Bosna-Hersek'te aynı anda en az üç Cumhurbaşkanı, 13 hükümet, 13 Başbakan, 15 Parlamento Başkanı ve yaklaşık 150 Bakan görev yapmaktadır.

Bosna'da merkezi yönetimin en üst kademesini Cumhurbaşkanlığı Konseyi oluşturur. Konsey Boşnak, Hırvat ve Sırp'ları temsil eden seçilmiş üç kişiden oluşur. Konseyin Sırp üyesi Republika Sırska, Hırvat ve Boşnak üyeleri Bosna-Hersek Federasyonu'ndan 4 yıllık süre için seçilir ve 8 aylık dönemler halinde sırayla ülke Cumhurbaşkanlığı görevini yürütürler. Konseyin eleştirilere yol açan önemli bir sorunu vardır. Republika Sırska'da yaşayan bir Boşnak ya da Hırvat anayasa gereği Sırp temsilciye oy vermek zorundadır; aynı şekilde Federasyon tarafında yaşayan bir Sırp da Boşnak veya Hırvat temsilcilerden birini seçmek mecburiyetindedir. Bazı noktalarda sınırın mahalle ortasından geçtiği düşünülürse ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: aynı mahallenin Sırp Cumhuriyeti tarafında oturan bir Boşnak veya Hırvat kendi adayına oy veremez, Federasyon tarafında oturan bir Sırp da kendi adayına oy veremez.⁶⁰

Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin altında bir başbakan ve 9 bakandan oluşan Bosna-Hersek devleti Bakanlar Konseyi bulunur. Bakanlıklar etnik grubun temsilcileri arasında eşit şekilde dağıtılmak zorundadır ve anayasa gereği Başbakan dâhil Bakanlar Konseyindeki her bakanın iki yardımcısı olmalıdır. Bakan Sırp ise yardımcılarını Boşnak ve Hırvat, Hırvat ise Sırp ve Boşnak, Boşnak ise Hırvat ve Sırp olmak zorundadır. Bakanlar Konseyi Başkanını yani Başbakanı Cumhurbaşkanlığı Konseyi aday gösterir, Bosna-Hersek Temsilciler Meclisi seçer.

Bosna-Hersek'in idari yapısında yasama yetkisi parlamentodadır. Parlamento iki ayrı kamaradan oluşur: Bosna-Hersek Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi. Halk Meclisinin 15, Temsilciler Meclisinin 42 üyesi vardır. Halk Meclisi ülkeyi oluşturan etnik unsurlar arasında eşit şekilde dağıtılmıştır; 5 üye Republika Sırska⁶¹, 5'i Boşnak ve 5'i de Hırvat olmak üzere 10 üye de Bosna-Hersek Federasyonu'ndan⁶² seçilerek belirlenir. Aynı şekilde Temsilciler Meclisinin üçte biri Sırp Cumhuriyeti'nden, üçte ikisi ise Federasyondan seçilir. Temsilciler Meclisinin bir başkanı, başkanın iki yardımcısı vardır; başkan Sırp ise yardım-

Briefing No: 66, 2011.

60 Bosna'daki seçim sistemi ile ilgili ayrıntılı değerlendirme için bakınız. Maja Sahadžić, "The Electoral System of Bosnia and Herzegovina: A Short Review of Political Matter and/or Technical Perplexion", *CONTEMPORARY issues*, c. 2, No. 1, (2009): 61-77; Alberto Nardelli, Denis Dzidic ve Elvira Jukic, "Bosnia and Herzegovina: the world's most complicated system of government?", *The Guardian*, 8 Ekim 2014, Erişim tarihi: 16 Ekim 2014, <http://www.theguardian.com/news/datablog/2014/oct/08/bosnia-herzegovina-elections-the-worlds-most-complicated-system-of-government>

61 Bundan böyle Sırp Cumhuriyeti ifadesi kullanılacaktır.

62 Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında uzun uzun tekrar etmemek için bazı yerlerde sadece Federasyon ifadesi kullanılacaktır

cıları Boşnak ve Hırvat olmak durumundadır. Bosna-Hersek Parlamentosu’nu ise biri Sırp, biri Boşnak, biri Hırvat olmak üzere tam üç Başkan yönetir.

Bosna-Hersek merkezi hükümet düzeyinde bir üçler devleti görünümü verir. Her müdürlüğün bir müdürü, mutlaka iki yardımcısı bulunmalıdır. Yoksa işler yürümez, derhal kopma noktasına gelir. Öte yandan üçlerin üzerinde anlaşabildiği tek şey, hiçbir şeyde anlaşamadıkları hususudur. Bu kısır döngü uluslararası toplumun Bosna’da en çok şikayet ettiği sorunlardan biri olduğu halde 20 yıldır kırılmamıştır. Üçler sistemi ekonomik anlamda bütçeyi alabildiğine kabartırken, birbirine taban tabana zıt görüşler nedeniyle herhangi bir konuda herhangi bir sonuca ulaşmayı neredeyse imkânsızlaştırır.

Sorun bu kadarla da bitmez, antite düzeyinde işler Sırp Cumhuriyeti’nde nispeten kolaylaşırken, Federasyonda daha da karmaşık bir hal alır. Sırp Cumhuriyeti’nde merkezi bir yapılanma mevcuttur. Seçimle iş başına gelen bir Cumhurbaşkanı, iki kanatlı bir parlamento, Bakanlar Kurulu ve Başbakan başkent Banja Luka’dan Cumhuriyeti yönetir. Genellikle randımanlı çalışan bu derli toplu görüntüsüyle Sırp Cumhuriyeti Dayton Anlaşması’nın kendisine verdiği hemen hemen tüm yetkileri rahatlıkla kullanabilmektedir. Ancak Bosna’da en büyük sorunlardan biri de Sırp Cumhuriyeti’nin bu yetki kullanımı meselesinden kaynaklanmaktadır. Sırp’lar bazen – son yıllarda daha sık olacak şekilde – Bosna merkezi hükümetini by-pass ederek tek yönlü uluslararası anlaşmalara gidebilmekte, Bosna-Hersek devletini oluşturan bir antite iken bağımsız bir organmış gibi hareket edebilmektedir. Pragmatik Sırp liderler Cumhuriyetin bu kabiliyetini hem Bosna merkezi devleti hem de uluslararası kamuoyu nezdinde bir bağımsızlık tehdidi olarak kullanabilmektedirler. Bu durum ise Bosna’nın geleceği ile ilgili kuşkuların doğmasına neden olmaktadır. Uluslararası toplum Dayton’da antitelere geniş haklar tanıyarak açtığı bu kapıyı kapatmanın yolunu henüz maalesef bulabilmiş değildir.⁶³

Sırp Cumhuriyet’inin aksine Bosna-Hersek Federasyonu’nun adem-i merkeziyetçi bir idari yapısı vardır. Federasyon kendi içinde 10 ayrı kantona bölünmüştür ve her kantonun kendi koşullarına uygun ayrı bir idari yapısı vardır. Kanton idari yapılarının üstünde bir de Federasyon yönetimi bulunmaktadır. Federasyon yönetimi aynen Sırp Cumhuriyeti’ndeki gibi örgütlenmiştir. Halk ve Temsilciler meclisinden oluşan iki kamaralı bir parlamento, parlamento içinden oluşan bir Bakanlar Kurulu ve Başbakan ve onların da üstünde bir Federasyon Başkanı bulunmaktadır. Federasyon üst yönetiminin altında ör-

Etnik aidietleri besleyen böyle bir siyasi ortamda ülkenin tüm farklı unsurlarını kapsayacak bir üst kimlik, örneğin Bosnalılık kimliği maalesef oluşamamıştır.

63 Sırp Cumhuriyeti ve talepleri hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız. “Bosnia: What Does Republika Srpska Want?”, *International Crisis Group*, Europe Report No: 214, 2011.

gütlenen kantonların da ayrı parlamentoları ve başkanları vardır. Merkezi hükümette olduğu gibi kanton başkanı meclise bir başbakan ve bakanlar kurulu önermekte, kanton meclisi de bu öneri üzerine kanton hükümetini belirlemektedir. Buna ilaveten bir de *güçlendirilmiş yerel yönetimler (municipality)* vardır. Her yerel yönetimin bir başkanı ve yerel konular ile ilgili karar alma yetkileri ile donatılmış yerel meclisi bulunmaktadır.⁶⁴

Bütün bu idari yapılanmanın sonunda ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır. Yaklaşık 4 milyon nüfuslu Bosna-Hersek'te aynı anda en az üç Cumhurbaşkanı, 13 hükümet, 13 Başbakan, 15 Parlamento Başkanı ve yaklaşık 150 Bakan görev yapmaktadır. Böyle bir sistemin en azından verimli çalışmayacağı daha ilk bakışta anlaşılmaktadır. Nitekim çalışmamıştır da. Ülkede uzun süredir gerçekleştirilmek istenen anayasa ve polis reformu gibi temel bir takım düzenlemeler de dâhil olmak üzere kayda değer bir ilerlemenin sağlandığı söylene-
mez.⁶⁵ Bosna-Hersek'te 2010 yılında yapılan seçimlerden sonra bir hükümetin kurulabilmesi bile 16 ay sürmüştür. 12 Ekim 2014'te yapılan seçimleri milliyetçi söylemleri ağır basan partilerin önde tamamlaması aynı sıkıntılı sürecin yeniden yaşanabileceğini göstermektedir. Seçime katılım oranının %54'lerde kalması da bir bakıma halkın siyasilere olan güvenini ve umudunu yitirdiğini açıkça göstermektedir. Kaldı ki Bosna-Hersek Federasyonu'nda federasyon çapında iktidar olan parti, kantonlar düzeyinde muhalefette kalabilmektedir. Bu bir yandan hizmetlerin etkin bir şekilde yürütülmesini yavaşlatırken diğer yandan halkı, faturayı kime keseceği noktasında kararsız bırakmaktadır.

Etnik aidiyetleri besleyen böyle bir siyasi ortamda ülkenin tüm farklı unsurlarını kapsayacak bir üst kimlik, örneğin *Bosnalılık* kimliği maalesef oluşmamıştır. Etnik dışlayıcılığın 1990'da olduğundan daha düşük bir seviyede bulunduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Sadece siyasal örgütlenme değil eğitim sistemi de etnik dışlayıcılığı cesaretlendirmektedir. Bosnalılar aynı dili konuşmakta ama etnisiteye göre biçimlendirilmiş farklı sınıflarda eğitim görmektedirler. Örneğin Mostar'ın batısı ile doğusunda farklı müfredat programı uygulanmaktadır. Etnisite temelinde şekillenen bu eğitim farklılıkları törpüleyip bir üst kimliği oluşturmak yerine, farklılığı vurgulayıp derinleştirmekte

64 Bosna ve Hersek'teki yönetimin yapısal unsurları hakkında pratik bilgi için şu iki kaynağa başvurulabilir. "Bosnia and Herzegovina Public Administration Country Profile", *BM Kamu Yönetimi ve Kalkınma Ajansı, Ekonomik ve Sosyal ilişkiler Departmanı*, Aralık 2003, Erişim tarihi: 20 Ağustos 2014, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023209.pdf>; Mehmet Uğur Ekinci, "Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu", *SETA Rapor No:45*, 2014.

65 "Bosnia's Gordian Knot: Constitutional Reform" *International Crisis Group (ICG)*, Policy Breifing/Europe Breifing No: 68, 2012.

ve neticede mesela Hırvatları da Sırlar gibi kendi ayrı antitelerini istemeye itmektedir.⁶⁶

2008'den beri nerdeyse tüm Avrupa'yı kavuran ekonomik kriz yardımlarla ayakta kalan kırılğan Bosna ekonomisini de felç etmiş durumdadır. Ekonomik darboğaz ülkeyi birkaç şekilde etkilemektedir. 1990'dan beri sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçmeye çalışan Bosna ekonomisinin bu geçiş sürecini tamamladığı söylenemez. Ülkenin idari yapısındaki karışıklıklar nedeniyle özelleştirme ve ekonominin sağlıklı bir şekilde yönetilemeyeceği ortadadır. Ülke genelindeki %40'lık işsizlik oranı ekonomi yönetiminde ne kadar başarılı olduğunu açıkça göstermektedir. Genç nüfusta işsizlik oranı daha da yüksektir. Gittikçe yaygınlaşan bu işsizlik ise dünyanın diğer noktalarında olduğu gibi Bosna'da da etnik unsurlar arasındaki aşırı milliyetçi akımları kuvvetlendirmektedir. Etnik dışlayıcılığın zaten yaygın olduğu Bosna gibi ülkelerde ise milliyetçi eğilimlerin artmasının nasıl sonuçlar doğurabileceğini kestirmek zor değildir. Nitekim 2014 başında Tuzla bölgesinde gerçekleştirilen başarısız özelleştirmeleri ve başarısız ekonomi yönetimini protesto etmek amacıyla düzenlenen gösteriler bir anda büyümüş ve federasyon çapında 4 kanton hükümeti istifa etmek durumunda kalmıştır.

Son olarak uluslararası toplum da Bosna'da ne yapacağına bir an önce karar vermelidir. Olağanüstü yetkilerle donatılmış Yüksek Temsilciliğin geleceğinin ne olacağı belirlenmelidir. Temsilcilik zamanla yetkileri tamamen AB temsilciliğine devredilmek ve böylece ülkenin AB ile bütünleşmesini sağlamak hedefiyle kurulmuştur. Ancak 20 yıl geçmiş olmasına rağmen bu hedef yerine getirilememiştir. AB dâhil olmak üzere 2000'li yıllarda uluslararası kamuoyunun dikkati Balkanlar'dan Orta Doğu ve Afganistan'a kaymış, Balkanlar'daki gelişmeler ve burada gerçekleştirilmek üzere verilen sözler unutulmuştur. Bosna'da etnik yapının ülkeyi savaşa taşıdığı 1990 şartlarından farklı olmadığı ortadadır. 1990'larda Balkanlar'da yaşananlar AB'nin bir dış ve güvenlik politikası ihdas etme ihtiyacı hissetmesinde doğrudan rol oynamıştır. O nedenle bilhassa AB Balkanlar'daki durumu yakından takip etmeli ve gerekli çözümlerin zamanında alınması için Bosna başta olmak üzere Kosova, Makedonya ve Sırbistan'a yardımcı olmalıdır. Diğer Balkan ülkeleri pek hoşlanmasalar da Bosna Balkanlar'ın kalbidir. Burada meydana gelecek küçük bir arıza tüm Yarımadayı etkileyecektir.⁶⁷

Sırbistan ve Kosova'da en önemli aktör olan AB'nin bazı üyeleri – İspanya, Yunanistan, Güney Kıbrıs, Romanya ve Slovakya – Kosova'nın bağımsızlığını hala tanımamıştır.

66 Birgül Demirtaş, "Bosna-Hersek'in zor seçimi", *Al Jazeera Türk*, 13 Ekim 2014, Erişim tarihi: 18 Ekim 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bosna-hersekin-zor-secimi>

67 Bosna ve Hersek'teki sorunları muhtemel çözüm önerileri ile birlikte ele alan kapsamlı bir değerlendirme için bakınız. "Bosnia's Future", *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 232, 2014.

Kuzey Kosova Anlaşmazlığı

Kosova Osmanlıların Sırlarla çarpıştığı ve galip geldiği 1. Kosova Meydan Muharebesi'nden bu yana Balkanlar tarihinde önemli rol oynayan bölgelerden birisi olmuştur. Bu önem daha çok Sırların bölgeye yüklediği uhrevi anlamdan kaynaklanmaktadır. Sırlar Kosova Meydan Muharebesi'nin cereyan ettiği 28 Haziran gününü kutsal günleri arasında saymakta ve *Vidovdan* adı altında kutlamaktadırlar. 1990'larda Balkanları kana bulayan gelişmeler de Slobodan Miloseviç'in Kosova'da yaptığı bir konuşmayla başlamıştır. Bosna Savaşı bittikten sonra kriz yatışmamış 1998-99 döneminde Kosova'ya sıçramıştır. Bilindiği gibi Sırların Arnavutlara karşı başlattığı etnik temizlik harekâtı ancak NATO müdahalesiyle durdurulabilmiştir. Bu gelişmelerden sonra Kosova 1999'dan 2008'e kadar Birleşmiş Milletler gözetiminde Sırbistan'a bağlı özerk bir bölge olarak yönetilmiş ve 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Ekim 2014 itibarıyla Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan ülkelerin sayısı 109'a ulaşmıştır. Sırbistan ve Kosova'da en önemli

14 Ekim 2014'te 2016 Avrupa Şampiyonası Elemeleri için oynanan Sırbistan-Arnavutluk futbol maçında sahadaki semboller yüzünden çıkan olaylar, Arnavut-Sırp denkleminin çözümünde hangi aşamada bulunulduğunu açıkça göstermiştir.

aktör olan AB'nin bazı üyeleri – İspanya, Yunanistan, Güney Kıbrıs, Romanya ve Slovakya – ülkenin bağımsızlığını hala tanımamıştır.

1998-99 savaşı sonrasında Kosova'nın etnik yapısında bir takım değişiklikler meydana gelmiş, 100 binden fazla Sırp Kosova'yı terketmiş, bir kısmı da bugün ülkenin kuzeyinde yer alan ve geleneksel olarak Sırların yaşadığı şehirlere yerleşmiştir. Çalışmanın Azınlıklar ile ilgili kısmında da belirtildiği üzere Kosova'nın kuzeyindeki *Leposavic, Zveçan, Zubin Potok* ve *Kosovska Mitroviça* şehirlerinde yoğun bir Sırp nüfus yaşamaktadır. Ülkede 2011 yılında yapılan nüfus sayımında bu bölge ile ilgili veri elde edilememiştir. Ancak sözkonusu 4 Şehirde yerleşik nüfusun %90'ına yakın bir kısmını Sırların oluşturduğu ve bu oranın da yaklaşık 60 bin kişiye tekabül ettiği tahmin edilmektedir.

Kosova 2008'de bağımsızlığını ilan edince bu şehirlerde yaşayan Sırlar ve Sırp kuruluşları Priştine hükümetini tanımamış ve bölge sanki Sırbistan'ın bir parçasıymış gibi hareket etmeye devam etmiştir. AB moderatörlüğünde yürütülen Kosova-Sırbistan görüşmeleri 19 Nisan 2013 tarihinde imzalanan Brüksel Anlaşması'yla olumlu netice verene kadar Sırbistan da Kuzey Kosova Sırlarının tutumunu desteklemiştir. O nedenle bölgede tansiyon bazen iki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyecek şekilde yükselmiştir. Örneğin 2011'de Sırbistan Kosova ürünlerinin ithaline yasak getirmiş, Kosova ise aynıyla karşılık vermiştir. Ayrıca Kosova hükümeti alınan kararın kuzeydeki Sırlarlarca da uygulanmasını sağlamak için bölgedeki 1 ve 31 numaralı gümrük kapılarına operasyon düzenlemiş ve kontrolü tesis etmeye çalışmıştır. Bu gelişme üzerine yerel Sırlarla Kosova güvenlik birimleri arasında çatışma çıkmış, bir Arnavut polisi yaşamını yitirmiştir. Yerel Sırlar Yarınye'deki (Jarinje) 1 numaralı sınır kapısını ateşe vermiş ve bölgedeki BM gücüne (KFOR) ateş açılmıştır. Çıkan olayları yatıştırmak için asayiş sağlama görevli KFOR komutanı Kosova Savaşı'ndan bu yana bölgede ilk kez olağanüstü hal ilan etmek durumunda kalmıştır.⁶⁸

Üyelik perspektifi bulunan her iki ülke de AB arabuluculuğunda soruna bir çözüm bulmak ve iki ülke arasındaki ilişkileri normalleştirmek için 2011'in ilk aylarında başladıkları görüşmeleri devam ettirmiş ve 19 Nisan 2013'te *Brüksel Anlaşması*'ni imzalamışlardır. Anlaşma ile sağlanan ilerleme üzerine kuzeyli Sırlar 2013 yılı Kasım ayında gerçekleştirilen yerel seçimlere katılmak suretiyle Kosova hükümetinin otoritesini zımnen kabul etmişlerdir. An-

Makedonya'daki isimlendirme meselesini 19. yüzyıla kadar geri götürüp Doğu Sorunu'nun (Eastern Question) bir parçası olarak açıklamak mümkündür.

Yunanistan'a göre Makedonya'nın bu adla tanınması uzun vadede Ege ve Pirin Makedonyası'nda yaşayan nüfus arasında da anavatana katılma güdüsü doğuracak ve bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olacaktır.

68 Orhan Dede, "Kosova: Mitroviça'daki Son Gelişmeler", *BİLGESAM*, 5 Ağustos 2011, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/833/-kosova--mitrovica-daki-son-gelismeler/#.VLkgS7n9nIU>

cak sorun henüz çözülmüş değildir. Bazı belediye başkanları ve kurumlar hala Sırbistan'a bağlıymış gibi hareket etmektedir. Maalesef bazı Sırp makamlar da bu doğrultuda davranmakta; bölge Sırlarına Sırbistan pasaportu ve plakası vermekte bir beis görmemektedir. Konu Sırbistan iç siyasetine de sirayet etmekte ve muhalefet tarafından sorumsuzca kullanılmaktadır.⁶⁹

14 Ekim 2014'te 2016 Avrupa Şampiyonası Elemeleri için oynanan Sırbistan-Arnavutluk futbol maçında sahadaki semboller yüzünden çıkan olaylar, Arnavut-Sırp denkleminin çözümünde hangi aşamada bulunduğunu açıkça göstermiştir.⁷⁰ O nedenle başta AB olmak üzere uluslararası aktörler sorunun barışçıl ve demokratik yollardan kalıcı bir çözüme kavuşturulması için diplomatik çaba sarf etmelidir. Aksi takdirde her geçen gün etkinliği biraz daha artan aşırı milliyetçi grupların yönlendirmesiyle yaşanacak olumsuz bir gelişme Sırbistan ve Kosova'nın AB üyelik sürecini etkileyecek ve bölgede nispeten hâkim kılınan istikrar ortamına zarar verecektir.⁷¹

Makedonya'nın AB'ye katılamaması gerçeği ülkedeki Makedon-Arnavut ilişkilerini de doğrudan etkilemektedir.

Makedonya Sorunu

Aslında Makedonya'da Balkanlardaki istikrar ortamını doğrudan etkileyebilecek iki sorundan söz etmek mümkündür. İlki, herhangi bir çatışmaya dönüşme ihtimali bulunmayan ancak karşılıklı restleşmeler ve bu restleşmelerin beraberinde getirdiği bloke veya veto etme gibi kararlarla, bilhassa Makedonya'nın uluslararası kuruluşlardaki temsilini olumsuz etkileyen isim sorunudur. Diğer Ohri Çerçeve Anlaşması'yla kısmen çözüme kavuşturulmuş gibi görünse de hala yer yer Makedonya'daki iç siyasi ortamı geren Makedon-Arnavut çekişmesidir.

Makedonya'daki isimlendirme meselesini 19. yüzyıla kadar geri götürüp Doğu Sorunu'nun (*Eastern Question*) bir parçası olarak açıklamak mümkündür. Ancak sorununun tarihi geçmişini derinlemesine irdelemek bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Şunu belirtmekte fayda olabilir: Balkan Savaşları sonunda imzalanan *Bükreş Antlaşması*'na göre tarihi Makedonya bölgesi *Ege, Pirin ve Vardar* Makedonyası şeklinde üçe bölünerek Yunanistan, Bulgaristan

69 "Serbia and Kosovo: The Path to Normalisation", *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No:223, 2013.

70 "Sırbistan-Arnavutluk maçı olaylar nedeniyle tatil edildi", *Hürriyet*, 15 Ekim 2014, Erişim tarihi: 18 Ekim 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/27386919.asp>

71 Kuzey Kosova'daki anlaşmazlık ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız. "Kosovo's Fragile Transition", *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 196, 2008; "Setting Kosovo Free: Remaining Challenges", *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 218, 2012; "Kosovo and Serbia: A little Goodwill Could Go A Long Way", *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 215, 2012; "Something Completely Different in Northern Kosovo", *Balkan Policy Research Group*, Ekim 2013, <http://balkangroup.org/reports/>

İsim sorununun çözülme kavuşturulmasında uluslararası toplumun takındığı tutumu özellikle eleştirmek gerekir.

Yunanistan ile Makedonya arasında isim ihtilafına konu olan bölgeyi gösteren harita

ve Sırbistan arasında paylaştırılmıştır. Bugünkü Makedonya Vardar Makedonya'sı adı altında Sırbistan'a bırakılan coğrafyadır.

Makedonya 1991'de *Makedonya Cumhuriyeti* olarak bağımsızlığını ilan edince adlandırma sorunu tekrar gündeme gelmiş, Yunanistan ülkenin bu adla tanınmasına karşı çıkmıştır. Yunanistan'ın ileri sürdüğü gerekçe Makedonya'nın bağımsızlığını ilan ederken Yunan ulusuna ait olduğu açıkça bilinen isim ve bayrak gibi bazı sembolleri kendine mal ederek sahiplenmesi ve kuzey Yunanistan'da aynı adla anılan bir idari bölgeyi ele geçirmek üzere irredantist idealler beslediği şeklindedir. Yunanistan'a göre Makedonya'nın bu adla tanınması uzun vadede Ege ve Pirin Makedonyası'nda yaşayan nüfus arasında da anavatana katılma güdüsü doğuracak ve bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olacaktır. Ancak 1990'ların ilk yarısı boyunca Yunanistan'ın bu hususta sergilediği katı tutumun bizatihi kendisi bölgeyi istikrarsızlaştıran temel prob-

lemlerden biri olmuş ve Makedonya 1993'te isim değiştirmek – Eski Yugoslavya Makedon Cumhuriyeti (*Former Yugoslav Republic of Macedonia*) – suretiyle BM'e üye olabilmıştır.

Sorun Makedonya'nın üçüncü kişilerle ilişkilerini doğrudan etkileyecek boyuta ulaşınca iki ülke 1995'te bir araya gelerek çözüm için geçici bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmayla Yunanistan

Makedonya'ya uyguladığı ambargoyu kaldırmıştır. Makedonya ise bayrağının şeklini değiştirmeyi ve anayasasının hiç bir maddesinin komşularına yönelik irredantist emeller beslediği şeklinde yorumlanamayacağını kabul etmiştir. Geçici Anlaşmanın imzalandığı tarihten bugüne kadar yaklaşık 20 yıl geçmiş olmasına rağmen sorun kalıcı bir çözüme kavuşturulamamıştır.⁷²

İsim sorunu Makedonya'nın AB ve NATO gibi uluslararası kuruluşlara kabulündeki en önemli engellerden biridir. Nitekim Makedonya 2005 yılında AB Adaylık Statüsü kazandığı halde Yunanistan'ın uyguladığı veto nedeniyle katılım müzakerelerine başlayamamaktadır. Bunun AB'den özellikle ekonomi alanında büyük beklentileri olan Makedonya üzerinde yarattığı etki son derece olumsuzdur.⁷³

Makedonya'nın AB'ye katılamaması gerçeği ülkedeki Makedon-Arnavut ilişkilerini de doğrudan etkilemektedir. Makedonya'da Arnavutların yaşadığı en büyük sorun temsil sorunudur. Kosova Savaşı'nın devam ettiği 1999 döneminde bu sorun ülkede ciddi karışıklıklara neden olmuş ve ayrılıkçı Arnavut unsurlar ülkeyi bölünmeyle tehdit etmişlerdir. Sorun 2001 yılında imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşmasıyla kısmen aşılmış olsa da, çerçeve anlaşmanın git-tikçe çetrefilleşen sorunu derhâl durdurmak üzere uluslararası kamuoyunun da baskısıyla imzalanmış geçici bir geçiş anlaşması niteliği taşıdığı unutulma-

72 Burada kısaca özetlenen Makedonya ile Yunanistan arasındaki isim sorunu ile ilgili daha geniş bilgi için aşağıdaki kaynaklar incelenebilir. Türkiye Makedonya'yı anayasal adı olan 'Makedonya Cumhuriyeti' adı ve 'ulus' olarak tanıyan ve Üsküp'e büyükelçi atayan ilk devlettir. Victor Roudometof, "Nationalism and Identity Politics in the Balkans: Greece and the Macedonian Question", *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 14, No. 2 (1996): 253-301; Igor Janev, "Legal Aspects of the Use of a Provisional Name for Macedonia in the United Nations System", *The American Journal of International Law*, Vol. 93, No. 1 (1999): 155-160; A. Triandafyllidou, M. Calloni ve A. Mikrakis, "New Greek Nationalism", *Sociological Research Online*, Vol. 2, No. 1, (1997), <http://www.socresonline.org.uk/2/1/7.html>; Nikolaos Zahariadis, "Nationalism and Small-State Foreign Policy: The Greek Response to the Macedonian Issue", *Political Science Quarterly*, Vol. 109, No. 4 (Sonbahar, 1994): 647-667; Fotis Mavromatidis, "The Role of the European Union in the Name Dispute between Greece and FYR Macedonia", *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 18, No. 1, (2010): 47-62.

73 Makedonya'nın AB üyelik süreci ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız. Selim Vatandaş, "Makedonya'nın AB Üyelik Süreci", *BİLGESAM*, 2 Mayıs 2013, <http://www.bilgesam.org/incele/136/-makedonya-nin-ab-uyelik-sureci/#.VL016bn9nml>

malıdır. Ülkede başta Arnavutlar olmak üzere azınlıkların temsil sorununun aşıldığını söylemek gerçeği yansıtmayacaktır. Nitekim 27 Nisan 2014'te yapılan seçim sonuçlarını tanımayıp istifa eden muhalefet milletvekilleri arasında Arnavutlar da yer almışlar ve seçimleri protesto etmişlerdir.

Ohri Çerçeve Anlaşması'nın Makedon ve Arnavutlar arasındaki tansiyonu düşürdüğü de söylenemez. Ülkede yaşanan en küçük bir olumsuzlukta iki etnik unsur arasında gerginlik yaşanmakta ve olaylar çıkmaktadır. Örneğin 2014 Mayıs ayında yaşanan bir polisiye vaka derhâl iki etnik unsur arasında çatışmaya dönüşmüştür. Üsküp'te 19 yaşında bir Arnavut genç kendinden bir yaş küçük bir Makedon gencin bisikletini çalmış, aralarında çıkan kavgada Makedon genç aldığı bıçak darbesiyle yaşamını yitirmiş, Arnavut genç de polis tarafından tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Ancak yaşananları duyan bazı Makedonlar ayaklanmış ve Arnavutların iş yerlerini yakıp zarar vermiştir.⁷⁴ Yine aynı şekilde 2014 Temmuz ayında yaşanan bir başka polisiye olayda bu kez hâkimin verdiği karardan memnun olmayan Arnavutlar yürüyüş düzenlemiş ve Arnavutluk lehine slogan atmışlardır.⁷⁵

Getireceği standartlar açısından değerlendirildiğinde ülkenin AB üyeliği azınlıkların temsili sorununun çözümüne doğrudan katkı sağlayacaktır. Ayrıca ülke ekonomisine kazandırması beklenen ivme ile tesis edilecek daha müreffeh bir ortamda mevcut bazı sorunların çözümünde kolaylaşacaktır. Görüldüğü üzere sorunların bir biriyle doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. İsim sorununun sağlıklı bir çözüme kavuşması ülkedeki bir dizi faktörü olumlu etkileyecektir.

İsim sorununun çözüme kavuşturulmasında uluslararası toplumun takındığı tutumu özellikle eleştirmek gerekir. Uluslararası toplum sorun gündeme geldiği ilk andan itibaren meseleyi ikili bir anlaşmazlıkmiş gibi ele almıştır. Oysa pekala 2001'deki Ohri görüşmeleri sırasında konunun ele alınmasını sağlayabilir, başta AB olmak üzere Makedonya'nın Batı kurumlarıyla bütünleşmesinde sorun teşkil eden tüm problemlerin birlikte değerlendirilmesini temin edip kalıcı bir çözüme ulaşılmasına öncülük edebilirdi.⁷⁶ Ancak çok zaman olduğu gibi bu yapılmamış, sadece azınlıkların temsili sorunu ele alınmıştır. Yine çok zaman olduğu gibi bu sorun da nihai bir çözüme bağlanmamış, dondurulup Makedonya'nın AB'ye kabulü sonrasına ötelenirken, AB kabulünün doğrudan bağlı bulunduğu isim sorunu ne yazık ki gündeme bile

Ekonomik zorlukların neden olduğu milliyetçi dalgalanmalar etnik unsurların son derece karışık bir şekilde iç içe geçmiş olduğu Balkan yarımadasında daha büyük sorunlara neden olmadan önlenmelidir.

74 "Makedonya'da Gerginlik", *Aljazeera Türk*, 21 Mayıs 2014, Erişim tarihi: 3 Eylül 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/makedonyada-gerginlik>

75 "Makedonya'da Arnavutlar ayakta", *Aljazeera Türk*, 6 Temmuz 2014, Erişim tarihi: 3 Eylül 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/makedonyada-arnavutlar-ayakta>

76 "Macedonia's Name: Breaking the Deadlock", *International Crisis Group (ICG)*, Policy Briefing/Europe Breifing, No. 52, 2009.

Balkanlarda etnik dışlayıcılıktan ve/veya ekonomik açmazlardan kaynaklanan sorunları kabul edilebilir bir seviyeye indirmek ancak bölge ülkeleri arasındaki işbirliğini kuvvetlendirmekle mümkün olacaktır.

Balkan milletleri demir perde döneminde bastırılmış milliyetçiliklerini 1990'lar boyunca gerçekten büyük acılar çekerek yaşamışlardır. Yaşanan acıların hesabını gütmek daha büyük acılardan başka bir şey getirmeyecektir.

getirilmemiştir. Uluslararası toplumun sorunların nihai çözüme kavuşturulmasında takındığı bu samimiyetsiz ve ne yapacağını bilmez tavrını, gerçekten ne yapacağını bilemeyecek kadar büyük bir sorunla karşılaşmadan aşması gerekmektedir. Dünya çapındaki sorunların çözümünde daha büyük roller almak isteyen AB bu hususa bilhassa özen göstermelidir.

Bölümün başında da dile getirildiği üzere bu üç ana sorun dışında belki konjonktürel sayılabilecek ama sonuçları itibarı ile geri dönülmez olumsuz gelişmelere yol açabilecek ekonomik darboğaz ve onun tetiklediği aşırı milliyetçi duygular ve akımlar bir an önce ele alınıp çözülmesi gereken sorunlardır. Yunanistan'ın 5 yıldan fazla bir süredir içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı hâla atlatılabilmiş değildir. Ekonomik sıkıntı ülkede 1967 Albaylar Cuntası'ndan sonra yerleşmiş bulunan ve nispeten sağlıklı işleyen iki kanatlı siyasi hayatı felç etmiş durumdadır. Yunanistan'ın AB'den veya en azından Avro bölgesinden mutlaka ayrılması gerektiği fikrini savunan partiler revaçtadır. 2009 seçimlerinde oyların sadece %0,27'sini alabilen aşırı milliyetçi Altın Şafak Partisi, kriz dönemi içerisinde oy oranını %11'in üzerine çıkararak ülkenin üçüncü büyük siyasi partisi olmuştur. Ayrıca Yunanistan'da bilhassa çalışan yabancı ve göçmenlere karşı şiddet olayları artmıştır.⁷⁷

Yunanistan'da ekonomik kriz sosyal patlamalara da neden olmaya başlamış, ülkede her gün yeni bir gösteri tertiplenir olmuş, intihar olayları %150'nin üstünde artmıştır. Avrupa'da işsizlik oranı en yüksek ülke hala Yunanistan'dır(%27). Bu oran genç nüfusta %50'nin üstüne çıkmıştır. Mevcut iktidarın alternatifi bütün partiler iktidara geldiklerinde memorandum ilan edip ülkeyi Avro bölgesinden çıkaracaklarını, Drahmiye dönüş yapılacağını ve Yunanistan'ın AB'ye mecbur bulunmadığını savunmaktadır. Son kamuoyu yoklamalarında en büyük iktidar alternatifi Radikal Sol Koalisyon'un (SYRIZA) ülkenin birinci partisi konumuna yükseldiği görülmektedir. Erkene alınma ihtimali de olan bir sonraki seçimlerde nasıl bir siyasi tablonun oluşacağını kestirmek güçtür. Bütün Balkan ülkeleri AB üyesi olmaya çalışırken, bölgenin en eski AB üyesinin Birliği terk etmeyi vaat edenlere sahip çıkıp vaatlerini gerçeğe dönüştürebilecekleri iktidar yolunu açması, hem AB hem de Balkanlar adına üzerinde düşünülmesi gereken ironik bir durumdur.

Bölgenin bir başka AB üyesi Bulgaristan'da da durumun daha iyi olduğunu ileri sürmek yanlış olacaktır. Ekonomik ve onun neden olduğu siyasi krizler

⁷⁷ Selin Güler, "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi: Yunanistan'da Altın Şafak Partisi Örneği", *BİLGESAM*, 19 Şubat 2014. Erişim tarihi: 26 Eylül 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/285/-avrupa%da-asiri-sagin-yukselisi--yunanistan%da-altin-safak-partisi-ornegi/#.VLgh4Ln9nIU>

nedeniyle ülke son iki yıldır iki defa genel seçime gitmek zorunda kalmıştır. Düşük asgari ücret ki AB üyesi olduğu halde sadece 120 Avrodur ve yüksek enerji fiyatları nedeniyle ülkede 2012-13 kışından beri gösteriler düzenlenmektedir. Dünya Bankası verilerine göre 1996'dan beri Bulgaristan'ın kişi başına düşen geliri yaklaşık %500 arttığı halde hala Avrupa ortalamasından çok geridedir (7500 Dolar).⁷⁸ Gelişmiş Avrupa ülkelerindeki örneklerle bile sabittir ki ekonomik belirsizlik ve durgunluk en ziyade aşırı milliyetçi siyasi partilere yaramaktadır. O yüzden Bulgaristan'da 5 Ekim 2014'te yapılan seçimlerde aşırı milliyetçi ATAKA Partisi'yle birlikte milliyetçilik vurgusunu ön plana çıkaran iki siyasi partinin daha parlamentoda temsil hakkı kazandığına ve ATAKA partisi lideri Volen Siderov'un liberal ekonomiyi yerden yere vurup Bulgaristan'ın tüm özelleştirmeleri yeniden devletleştirmesi gerektiğini hararetle savunmasına da şaşırılmamak gerekir.

Biraz yukarıda etnik farklılıkları münasebetiyle kırılganlıkları detaylı bir şekilde anlatılan Bosna-Hersek ve Makedonya'da da durum çok iç açıcı değildir. Bosna'da ekonominin iyi yönetilmesi bir yana yönetilebildiğini bile söylemek bir hayli zordur. Bu yılın Şubat ayında yaşanan protestolar ekonomi yönetiminin durumunu gözler önüne sermiştir. Ayrıca Mayıs ayında Bosna genelinde yaşanan sel felaketleri 2 milyar avroya yakın bir zarara neden olmuştur. Başlıbaşına bu rakam Bosna-Hersek bütçesinin %15'inden biraz fazladır.⁷⁹ 1996'dan bu yana ülkedeki kişi başına gelir %460 dolayında arttığı halde hala 4700 dolar civarındadır.⁸⁰ Tüm Avrupa'da etkilerini hissettirmeye devam eden kriz nedeniyle AB de beklenen bazı ekonomik yardımları yerine getirmemektedir. Ekonomik zorlukların neden olduğu milliyetçi dalgalanmalar etnik unsurların son derece karışık bir şekilde iç içe geçmiş olduğu Balkan yarımadasında daha büyük sorunlara neden olmadan önlenmelidir. Bölgede devletleri bir birleriyle işbirliği yapmaya cesaretlendirecek alt yapı mevcuttur. Türkiye gibi bölgeyi ve insanını yakından tanıyan ülkeler, ekonomik veya siyasi olarak küresel çapta etkili olan devletler ve uluslararası kuruluşlar bu yönde diplomatik çaba sarfetmeli, özellikle günümüzün ipek yolları olan enerji nakil hatlarını Balkan ülkelerini bir birine bağlayan yatay hatlar şeklinde örtmekte geç kalmamalıdır.

BALKANLAR'DA İŞBİRLİĞİ

Balkanlarda etnik dışlayıcılıktan ve/veya ekonomik açmazlardan kaynaklanan

Avrupa ihtiyaç duyduğu enerji için alternatif yollar, kaynaklar ara-maktadır. En pratik ve maliyet açısından en ucuz yol Balkanlar ve Türkiye üzerinden geç-mektedir.

78 "Bosnia's Future", *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 232, 2014, s. 2.

79 Birgül Demirtaş, "Bosna-Hersek'in zor seçimi", *Al Jazeera Türk*, 13 Ekim 2014, Erişim tarihi: 18 Ekim 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bosna-hersekin-zor-secimi>

80 "Bosnia's Future", *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 232, 2014, s. 2.

Bulgaria	103								
Croatia	59	115							
Greece	507	3956	199						
Macedonia	123	830	235	910					
Montenegro	47	24	148	290	36				
Romania	50	4569	242	1483	213	26			
Serbia	376	896	1008	600	1098	849	1098		
Slovenia	52	391	3572	402	227	133	697	1048	
Turkey	398	4650	479	5729	386	57	5872	751	706
2013	Albania	Bulgaria	Croatia	Greece	Macedonia	Montenegro	Romania	Serbia	Slovenia

Bulgaria	97								
Croatia	91	155							
Greece	507	3146	187						
Macedonia	99	780	254	695					
Montenegro	0	19	111	130	29				
Romania	58	3651	240	1407	181	31			
Serbia	345	1053	768	514	1151	695	1050		
Slovenia	64	354	2097	306	234	107	655	934	
Turkey	353	3131	696	2678	313	44	5671	413	575
2010	Albania	Bulgaria	Croatia	Greece	Macedonia	Montenegro	Romania	Serbia	Slovenia

Bulgaria	87								
Croatia	46	307							
Greece	557	2566	123						
Macedonia	61	507	263	681					
Montenegro	0	0	7	154	0				
Romania	53	1514	230	1384	105	35			
Serbia	82	795	794	421	841	612	660		
Slovenia	25	236	2202	352	171	94	356	561	
Turkey	243	3142	339	2732	179	18	5033	294	442
2006	Albania	Bulgaria	Croatia	Greece	Macedonia	Montenegro	Romania	Serbia	Slovenia

Yıllara göre Balkan ülkelerinin bir birleriyle olan ticareti (Mil.\$)

Kaynak: Dünya Bankası Verileri

Balkan ülkelerinin hidrokarbon enerji kaynakları bakımından fakir ve dışa bağımlı oldukları gerçeğini belirtmek gerekir.

sorunları kabul edilebilir bir seviyeye indirmek ancak bölge ülkeleri arasındaki işbirliğini kuvvetlendirmekle mümkün olacaktır. Günümüz dünyasında insan kaçakçılığı, terör, uyuşturucu ticareti, iklim değişikliği, kıtlık, küresel ısınma gibi bazı problemlerle devletlerin tek başlarına mücadele edebilmesi zaten mümkün değildir. Nitekim Mayıs 2014'te yaşanan sel felaketi Sırbistan'ı da Bosna-Hersek'i de aynı şiddette vurmuştur. Kısaca sınır aşan sorunlar için sınır aşan işbirlikleri, bölgesel veya küresel entegrasyonlar kaçınılmazdır. Ayrıca ortak ticaret ve karşılıklı ekonomik bağımlılık bir birine uzak olan kültürler ve ülkeler arasında bile köprüler kurulmasını kolaylaştırmaktadır. Balkan ülkelerinin bölgede sürdürülebilir bir barış ve huzur ortamını temin edecek güçlü bir işbirliği tesis etmeleri için gerekli bütün temel şartlar mevcuttur.

İlk olarak, Sovyetler ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla Avrupa'da kurulan yeni dengede bütün Balkan ülkeleri aynı tarafta yer almışlardır. Slovenya,

Hırvatistan, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan AB üyeleri olarak birçok noktada aynı değerleri paylaşmaktadırlar. Bölgenin diğer ülkeleri de AB üyelik perspektifi kazanmış durumdadırlar. Makedonya Yunanistan ile olan isim sorununu çözebilse derhal tam üyelik müzakerelerine başlayabilecek ve NATO'ya katılabilecektir. Eski Varşova Paktı üyesi birçok Doğu Avrupa ülkesi gibi Balkan ülkelerinin de bir çoğu NATO üyesi olmuştur, Sırbistan hariç diğerleri de olmak için çaba sarfetmektedir. Dolayısıyla Balkan ülkeleri ideolojik ve güvenlik tercihi olarak aynı şemsiyenin altında gönüllü olarak birleşmişlerdir.

İkinci olarak, Balkan milletleri demir perde döneminde bastırılmış milliyetçiliklerini 1990'lar boyunca gerçekten büyük acılar çekerek yaşamışlardır. Yaşanan acıların hesabını gütmek daha büyük acılardan başka bir şey getirmeyecektir. O yüzden şimdi bu acıları yaşamış olan neslin bölgede tam demokrasiyi hâkim kılmasının tam zamanıdır. Etnik farklılıklar bir zenginlik olarak kabul edilip karşılıklı işbirliği olanakları ile demokrasi konsolide edilmeli ve bölgedeki istikrar muhafaza edilmelidir.

Üçüncü olarak, Avrupa ihtiyaç duyduğu enerji için alternatif yollar, kaynaklar aramaktadır. En pratik ve maliyet açısından en ucuz yol Balkanlar ve Türkiye üzerinden geçmektedir. Bu fırsat küçük hesaplara feda edilmemeli, Balkan coğrafyası güvenli ve öngörülebilir bir alternatif olarak tercih edilebilirliğini muhafaza etmelidir. Ciddi bir alternatif olarak değerlendirilebilmenin yolu nispeten sağlanmış bulunan güven ortamını karşılıklı işbirliği bağlarıyla güçlendirmekten geçmektedir. Ukrayna'da yaşanmakta olan olayların ardından, Avrupa alternatif kaynak ve nakil yollarına tabir caizse muhtaç hale gelmiştir. O nedenle Balkan ülkelerindeki istikrarın devamı için gereken desteği vermekten kaçınmayacaktır. Bu fırsat tüm bölgeyi kapsayacak muhtevalı projelerle iyi değerlendirilmelidir.

İşbirliğini avantajlı ve bir bakıma gerekli kılan bir başka neden de göç olgusudur. Çalışmanın başında Balkanlar coğrafyasının karakteristiği incelenirken Yarımadanın dışarıdan erişiminin kolaylığı üzerinde durulmuştu. Göç olgusu nedeniyle bu özellik günümüzde bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Yarımada Afrika ve Asya'dan kaçıp AB'ye ulaşmak isteyen göçmen, mülteci ve sığınmacıların kullandığı doğal bir mecra haline gelmiştir. Bunda 1990'lar boyunca yaşanan çatışmalar ve ekonomik buhranlar nedeniyle oluşan boşlukta rahatlıkla hareket etme fırsatı bulan ve insan ticaretinden uyuşturucu kaçakçılığına kadar bir dizi suçu işlemekten çekinmeyen mafya gruplarının etkisi de büyüktür. Son derece örgütlü ve organize çalışan bu sistemin hakkından hiçbir Balkan ülkesinin tek başına gelemeyeceği açıktır. Nitekim konunun öneminin

Balkan coğrafyası sadece Rusya değil son dönemde oldukça revaçta olan Hazar, Doğu Akdeniz ve elbette Orta Doğu enerji merkezleri için de kilit noktadadır.

Ülke Adı	AB Üyeliği	Nato Üyeliği	GDAÜ Üyeliği
 Arnavutluk		✓	✓
 Bosna-Hersek			✓
 Bulgaristan	✓	✓	✓
 Hırvatistan	✓	✓	✓
 Karadağ			✓
 Kosova			✓
 Makedonya			✓
 Romanya	✓	✓	✓
 Sırbistan			✓
 Slovenya	✓	✓	✓
 Türkiye		✓	✓
 Yunanistan	✓	✓	✓

Balkan Ülkelerinin AB, NATO, ve GDAÜ Üyelik Durumlarını gösteren tablo

**AB içerisinde
Almanya'nın Balkan
coğrafyası ile bilhassa
ilgilendiğini de ayrıca
ifade etmek gerekir.**

farkında olan AB de yeni oluşan yönetimde Göç ve İçişleri Komisyonu Başkanlığını bir bölge ülkesine, Yunanistan eski Dışişleri ve Savunma Bakanı Dimitris Avramopoulos'a tevcih etmiştir. Balkan ülkeleri işbirliğini bir zorunluluk haline getiren bu tatsız gerçeği de değerlendirmeli, etnik aidiyet gözetmeden her boşluğu kendi adına değerlendiren maf-yatik yapılardan arınmak için ortak hareket etmelidir.

Balkan ülkelerini aynı çatı altında iş yapma-ya sevk edecek daha birçok neden sıralanabi-lir. AB ve NATO gibi uluslararası kuruluşlar altında başlayan işbirliği süreçleri, 1996'da Sofya'da kurulan *Güneydoğu Avrupa İşbir-liği Süreci* (GDAÜ) ile bölgesel düzeyde de ilerlemektedir. Bölge menşeli tek işbirliği ku-ruluşu olması hasebiyle GDAÜ'nün sembo-lik önemi büyüktür. GDAÜ'nün 2000 yılında

Bükreş'te yapılan olağan toplantısında imzalanan *Güneydoğu Avrupa'da İyi Komşuluk İlişkileri, İstikrar, Güvenlik ve İşbirliği Şartı* (GDAÜ Şartı) sınırlı da olsa Balkan ülkeleri arasında işbirliğinin kurumsallaşmasına katkı sağla-mıştır. GDAÜ'ye üye devletler her yıl düzenli bir şekilde devlet ve hükümet başkanları düzeyinde bir araya gelmektedir. Ayrıca üye devletlerin Dışişleri bakanları biri resmi biri de gayriresmi olmak üzere yılda en az iki defa bir ara-ya gelmekte ve böylece mevcut ve potansiyel sorunların üst düzeyde ele alınabileceği sağlıklı işleyen bir platform oluşmaktadır. Balkan ülkelerinin AB ve NATO'ya kabulünde oynadığı rol göz önünde bulundurulursa, GDAÜ çerçe-vesinde işleyen işbirliği sürecinin derinleştirilerek devam ettirilmesi gerekir. Zira çeşitli ikili sorunlar dolayısıyla bir araya gelmekten çekinen yetkililer arasında GDAÜ'nün oluşturduğu iletişim kanalı önemli bir eksiği gidermekte ve daha kapsamlı işbirliği süreçleri başlatmak için değerlendirilebilecek bir mecra oluşturmaktadır.

Bu çerçevede Balkan ülkelerinin önünde büyük bir fırsat olarak beliren gü-venli bir transit enerji koridoru olma ihtimali üzerinde bilhassa durmak gere-kir. Aslında bu hususta Türkiye ve Balkanların oynayabileceği rol başlı başına bir çalışmanın konusunu teşkil edecek kadar önemlidir. Burada sadece bir iki paragrafla önemine işaret edilecektir.

İlk olarak Balkan ülkelerinin hidrokarbon enerji kaynakları bakımından fakir ve dışa bağımlı oldukları gerçeğini belirtmek gerekir. Romanya dışında Balkan ülkelerinde hidrokarbon üretimi yok denecek kadar azdır.⁸¹ Bu durum Balkanlar için Başlı başına bir handikap teşkil etmektedir. Ekonomik büyüme yollarını kollayan Balkan ülkeleri daha fazla enerjiye ihtiyaç duymakta, bu ise daha fazla dışa bağımlılık getirmektedir. Tüm Avrupa'nın olduğu gibi şuanda Balkanların da en büyük enerji tedarikçisi Rusya'dır. Alternatif yollar henüz mevcut olmadığı için daha fazla enerji ihtiyacı beraberinde Rusya'ya daha fazla bağımlılık getirecektir. 2005'te Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan kriz tek kaynak, tek transit nakil yolunun nelere mal olabileceğini sadece Avrupa'ya değil tüm dünyaya göstermiştir.⁸² O nedenle eğer Balkan ülkeleri bütünüyle Rusya'ya bağımlı kalmak istemiyorlarsa ekonomik gelişimlerini tamamlamak için ihtiyaç duyacakları enerjiyi temin etmek üzere alternatif kaynak ve transit nakil yolları bulmak durumundadır şeklinde bir tespit yapılabilir.⁸³

İkinci aşamada ise Balkan ülkelerinin bizatihi kendilerinin alternatif bir transit yolu olduğu ve bu avantajı değerlendirmek suretiyle ihtiyaç duydukları enerjiyi aslında çok da zorlanmadan temin edebilecekleri söylenebilir. Gerçekten de Balkanlar enerji üretim ve tüketim merkezleri arasında son derece stratejik bir konumda yer almaktadır. Coğrafi pozisyonu tarihte olduğu gibi yarın da bir kez daha ticari bir geçiş merkezi olmaya itmektedir. Balkan ülkelerinin bu alternatifin gerçekleşmesi için yapması gereken tek şey bir araya gelip bölgede istikrar ve sükûnu hakim kılmaktır. Balkan coğrafyası sadece Rusya değil son dönemde oldukça revaçta olan Hazar, Doğu Akdeniz ve elbette Orta Doğu enerji merkezleri için de kilit noktadadır.⁸⁴ Balkan devletlerinin bu süreçte ortaya koyacakları diplomasi tabiri caizse bölgenin geleceğini şekillendirecektir. Balkanlar ya Avrupa'nın doğal güzellikleri ile meşhur asude bir parçası haline gelecek ya da hala sorun üreten bir bölge olarak anılmaya devam edecektir.

Karadeniz havzasındaki varlığını güçlendirmek için çaba sarfeden ABD'nin Balkanlar bölgesini bütünüyle terk etmesi mümkün görünmemektedir.

81 Romanya karada ve denizde petrol ve doğal gaz arama çalışmalarını sürdürmektedir. Geçtiğimiz günlerde bu ülkede faaliyet gösteren OMV şirketi Karadeniz'de Romanya kıyılarından yaklaşık 60km açıda günlük 1500-2000 varil üretim potansiyeline sahip yeni bir petrol sahası bulunduğunu duyurmuştur. Balkanlarda Romanya'dan sonra sırasıyla en fazla Hırvatistan ve Sırbistan'da fosil enerji kaynağı bulunmaktadır.

82 2005 Ukrayna-Rusya krizinin Balkanlar'daki etkileri için bakınız. Aleksandar Kovacevic, "The Impact of the Russia-Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe", *Oxford Institute for Energy Studies*, Mart 2009, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG29.pdf>

83 Balkanlar'daki enerji politikaları, sorunları ve bazı çözüm önerileri hakkında son derece kapsamlı bilgi ve veriler için bakınız. *Energy in the Western Balkans: The Path to Reform and Reconstruction*, International Energy Agency (IEA), (Paris:2008).

84 Balkan ülkelerindeki enerji sorunlarının nasıl ele alınabileceğine dair alternatif bazı öneriler için bakınız. "Re-linking the Western Balkans: The Energy Dimension", *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, CSIS&EKEM Policy Report, Eylül 2010.

Balkan ülkelerinin doğal gaz talebi her geçen gün artmaktadır. Gelişen ekonomileri göz önünde bulundurulursa daha da artacaktır. Bu yönüyle Balkanlar sadece tüketici pazarlar için bir koridor değil, kendileri bir pazar haline gelmektedir.

Ancak Balkan ülkeleri üzerlerine düşeni eksiksiz olarak yerine getirseler bile, ortaya koyacakları çaba ilk aşamada bölgede sürdürülebilir bir istikrar tesis etmek ve enerji nakil hatlarının bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak şekilde dizilmesi için de yeterli olmayabilir. O nedenle bölge üzerinde etkili olan başta AB olmak üzere ABD, Rusya ve Türkiye gibi ülkelerin de üzerine düşeni samimiyetle yerine getirmesi gerekmektedir. Bu noktada bölgede etkisi doğrudan hissedilen başlıca aktörlerin yaklaşımlarına birer paragrafla değinmekte fayda olabilir.⁸⁵

Avrupa Birliği ve Balkanlar

AB, Balkanları kavramakta çoğu zaman geç kalmış ancak roller dağıtıldıktan sonra sahneye çıkmıştır. Bu nedenle 1990'larda yaşanan krizlerde kendi coğrafyasında ABD'ye alan bırakmış, çözüm üretmekte ve, ürettiği çözümü uygulamakta da geç kalmıştır. Ancak kabul edilmesi gereken bir gerçek vardır. O da AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası fikrini Balkanlara borçlu olduğudur. AB'nin gelecekte ortak bir Dış ve Güvenlik Politikası'nın olup olmayacağının cevabı da yine Balkanlar'da verilecektir. Francisco de Borja Lasheras'ın dediği gibi yaşlı Avrupa kıtası jeopolitik ve pragmatizm gibi kavramlardan hoşlanmayabilir, ama son Ukrayna krizi olaylara sadece normatif bir perspektifle yaklaşmanın nelere mal olabileceğini göstermesi bakımından ibret vericidir.⁸⁶ Dünyanın ekonomik olarak en güçlü birliği Rusya karşısında neredeyse aciz kalmış durumdadır. Bölgenin en belirgin aktörü olarak AB, Rusya karşısında Balkanlar da da aynı duruma düşmemelidir.

Daha önce ifade edildiği için tekrara düşmemek adına bölge ülkelerinin yarısının AB üyesi olduğu, diğer yarısında üye olmak için hazır beklediğini belirtmekle yetinelim. Balkanlar'da Avrupa ile Rusya arasında gidip gelen zamanın ruhu, hiç bir zaman olmadığı kadar Avrupa'dan yanadır. Enerji ve güvenlik

85 Çin'inde Balkanlar'da etkinliğini artırmaya çalıştığı son dönemde sıkça dile getirilen hususlardan birisidir. Ancak çalışmanın kapsamını daha da genişletmemek için burada ayrıca bir alt başlık olarak incelenmemiştir. Çin'in Balkan politikaları ile ilgili şu kaynaklara bakılabilir. Andrew MacDowall, "China looks to Europe – through the Balkans", *Financial Times Blogs*, 19 Aralık 2014, <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2014/12/19/china-looks-to-europe-through-the-balkans/>; Share this on Loïc Poulain, "China's New Balkan Strategy", *Center for Strategic & International Studies (CSIS), Central Europe Watch*, Vol. 1, No. 2, (Ağustos, 2011); Valbona Zeneli, for The Diplomat "China's Balkan Gamble: Why is China investing so much in the debt-burdened Balkans?", *The Diplomat*, 15 Aralık 2014, <http://thediplomat.com/2014/12/chinas-balkan-gamble/>; Dragan Pavlicevic, "China's Railway Diplomacy in the Balkans", *China Brief* Vol. 14, No. 20, (Ekim 2014): 8-12; Dean Andromidas, "China Develops Balkan Infrastructure That the European Union Won't Build", *Executive Intelligence Review (EIR)*, Vol. 40, No. 12, (Mart 2013): 33-39.

86 Francisco de Borja Lasheras, "Europe Must Not Neglect the Western Balkans", *European Council on Foreign Relations (ECFR)*, 5 Eylül 2014, Erişim tarihi: 2 Ekim 2014, http://www.ecfr.eu/article/commentary_europe_must_not_neglect_the_western_balkans307

alanında yaşanan gelişmeler iki bölgeyi bir birine mecbur bırakmaktadır. Kaldı ki Makedonya'nın AB'ye tam üyelik müzakerelerine Yunanistan'ın vetosu nedeniyle başlayamaması ve göç örneklerinde olduğu gibi AB Balkanlar'daki bir çok sorunun doğrudan muhatabıdır. Ekonomik kriz nedeniyle istikrar ve ortaklık anlaşmalarıyla taahhüt ettiği bazı yardımları yerine getiremese bile, yine Lasheras'ın ifadesiyle ihmal etme lüksüne sahip değildir. Aksi takdirde 90'ların ilk yarısındaki durum tekrarlanacak ve kendi arka bahçesindeki gelişmelere nüfuz edemeyen AB'nin uluslararası etkinliği sorgulanmaya başlayacaktır.

AB içerisinde Almanya'nın Balkan coğrafyası ile bilhassa ilgilendiğini de ayrıca ifade etmek gerekir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinden bu yana Almanya, Balkanlar konusunda özellikle Slovenya ve Hırvatistan – ki Slovenya hemen, Hırvatistan da dağılma sürecinde savaşmış olmasına rağmen geçen yıl AB üyesi olmuşlardır – nezdinde daha aktif bir politika izlemiştir. AB'nin nasıl hareket edeceğine dair karar veremediği dönemde Almanya, Balkan ülkelerinin bağımsızlıklarını tanımış, kültürel ve ekonomik yayılma alanı olarak kabul ettiği bu coğrafyada tek yanlı bağımsız politikalar geliştirmekten çekinmemiştir.⁸⁷

ABD ve Balkanlar

Balkanlarda Yugoslavya'nın dağılmasıyla patlak veren krizleri, kalıcı çözümleri sonradan inşaa etmesi için AB'ye bırakmak üzere ABD'nin dondurduğu – çözdüğü değil – bir gerçektir. ABD 90'lardaki müdahalesiyle geleneksel olarak Balkanlar üzerinde etkinliği bulunan Rusya'nın nüfuzunu kırmıştır. ABD aynı nedenle AB'nin güneye doğru genişleme politikasına destek vermekte, bölge ülkelerini NATO çatısı altında toplayıp, kendine yakın siyasi aktörlerin bölge yönetiminde söz sahibi olmasını sağlamaya çalışmaktadır.

ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra dikkatini Orta Doğu ve Asya'nın güneyine ve bilahere Pasifik bölgesine kaydırduğu, Balkanları AB'nin etkisine bıraktığı doğrudur. Ancak AB'nin özellikle Rusya karşısında bu politikaya ne kadar cevap verebildiği bir tartışma konusudur. Son dönemde uluslararası politikanın önemli unsurlarından biri haline dönüşen enerji ve enerji temin güvenliği hususlarının, Rusya ve ABD'yi üstü örtük bir şekilde tekrar karşı karşıya getirdiği iddia edilebilir. Daha öncede ifade edildiği gibi taşıma kolaylığı ve güvenliği ve çevresel nedenlerle her gün biraz daha ön plana çıkan

Türkiye için Balkanlar sadece kültürel, tarihi ve insani bağlar bakımından değil; siyasi ekonomik ve coğrafi açıdan da önemlidir.

Balkanlar Türkiye ile Batı arasında son derece stratejik bir noktada konumlanmış olması nedeniyle Türkiye'nin Batı ile olan kara irtibatı açısından önem arz etmektedir.

⁸⁷ Selim Vatandaş, “Alman Dış Politikası ve Batı Balkanlar”, *BİLGESAM*, 7 Eylül 2013, Erişim tarihi: 10 Ekim 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/135/-alman-dis-politikasi-ve-bati-balkanlar/#.VLmOArn9nIU>

Hem enerji alanında hedeflenen Politikaları gerçekleştirebilmek hem de AB ülkeleri ile gerçekleşen diğer sektörlerdeki ticari faaliyetlerin aksamaması için Balkan yarımadasında sürdürülebilir bir güvenlik ve istikrar ortamının sağlanması gerekmektedir.

Türkiye Bosna krizinden bu yana bölgede güvenliği tesis etmek için uluslararası toplumla birlikte mücadele etmiştir.

enerjinin borularla taşınması fikri Orta Doğu, Doğu Akdeniz ve Hazar havzasındaki enerjinin son tüketici pazar Avrupa'ya ulaştırılması için Rusya'dan başka tek alternatif geçiş yolu olarak Balkanlar'ı ön plana çıkarmaktadır. Bunun farkında olan ABD'nin Balkanlar'ın kontrolünü Rusya'ya terketmesi düşünülemez. O nedenle ABD bir yandan Balkanlar'ın Batı kurumlarıyla bütünleşmesi fikrini desteklerken, diğer yandan AB'nin bölgede kendinden bağımsız politikalar geliştirmesini dikkatle izlemektedir. Zira Karadeniz havzasındaki varlığını güçlendirmek için çaba sarfeden ABD'nin Balkanlar bölgesini bütünüyle terk etmesi mümkün görünmemektedir.⁸⁸ ABD'nin son yıllarda Kosova, Bulgaristan ve Romanya'daki askeri üsslerini bu amaç doğrultusunda tahkim ettiği ileri sürülebilir.

Rusya ve Balkanlar

Rusya'nın Slav ve Ortodoksluk ortak paydasında kültürel, etnik ve dini nedenlerle geleneksel olarak Balkanlara ilgi duyduğu bilinmektedir. Ancak bu ilginin sadece dini ve kültürel yakınlıktan kaynaklandığını ileri sürmek yanlış olacaktır. Balkanlar hem Karadeniz hem de Akdeniz'in bir parçası olarak Rusya'yı dünya ticaret merkezlerine açan bir coğrafyadır. Bu itibarla Rusya çarlık döneminden beri Balkanlara sadece Ortodoksluk ve Slavlık temelinde değil ticari nedenlerle de ilgi duymaktadır. Hatta ticari unsurun kültürel yakınlıktan daha önemli bir rol oynadığı da söylenebilir. Günümüzde de Rusya'nın bölgeye olan ilgisinde ticari yönün daha ağır bastığı görülmektedir.⁸⁹

Balkanların enerji naklindeki önemi vurgulanmıştı. Burada bir hususu daha ilave etmek gerekebilir. Sadece boru hatlarının geçiş güzergâhı olması hasebiyle değil; Balkan ülkeleri sahip oldukları limanlar itibarıyla petrol naklinde de önemli bir işlev görmektedir. O nedenle ekonomisi sahip olduğu enerji kaynaklarına bağlı bulunan Rusya'nın Balkanlar üzerinde birkaç ayrı stratejiyi birden takip ettiğini söylemek mümkündür. İlk olarak Rusya Avrupa'nın alternatif enerji kaynakları ve geçiş güzergâhları aradığını ve mevcut alternatif güzergâhlar arasında Balkanlar'ın ön plana çıktığını bilmektedir. Rusya bu bilinçle Balkanlar'a AB'den önce yerleşmeye ve üstünlük kazanmaya çalışmaktadır. Güney Akım, Burgaz-Dedeğaç petrol boru hattı gibi projelere

88 ABD'nin Balkanlar'a devam eden ilgisi hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bakınız. Edward P. Joseph, "Back to the Balkans", Foreign Affairs, Ocak/Şubat 2005.

89 Rusya'nın *Russkiy Mir Foundation* ve Rus Ortodoks Kilisesine ait *Foundation for the Unity of Orthodox Christian Nations* sivil toplum kuruluşları marifetiyle Balkanlar'da Slav ve Ortodoksluk temelinde çok ciddi çalışmalar yürüttüğü ve bölgeye yönelik dış politikasında kültürel boyutu dikkate aldığı bir gerçektir. Ancak çalışmanın kapsamını daha da genişletmek için burada Rusya'nın Balkanlar'daki enerji temelli ekonomik ve ticari yaklaşımlarına öncelik verilmiştir.

hararetle sahip çıkması Rusya'nın bu stratejisini açıkça göstermektedir.

İkinci olarak Balkan ülkelerinin doğal gaz talebi her geçen gün artmaktadır. Gelişen ekonomileri göz önünde bulundurulursa daha da artacaktır. Bu yönüyle Balkanlar sadece tüketici pazarlar için bir koridor değil, kendileri bir pazar haline gelmektedir. Hem de çoğunluğu itibarı ile alt yapısı gelişmemiş bir pazar. Rusya bu pazarı da kimseye kaptırmak istememektedir. Üçüncü olarak bütün Balkan ülkeleri potansiyel AB ülkeleridir. Bir kısmı hali hazırda üyedir, bir kısmı da Ortaklık ve İstikrar anlaşmaları ile AB perspektifi almışlardır. Dolayısıyla Avrupa enerji düzenlemelerinin ve Pazarı'nın bir parçasıdır. Rusya Balkanlara yatırım yapmakla zaten belirleyici konumda olduğu bu pazarda daha da etkin bir rol üstlenmektedir.⁹⁰

Balkanlar ve Türkiye

Türkiye için Balkanlar sadece kültürel, tarihi ve insani bağlar bakımından değil; siyasi ekonomik ve coğrafi açıdan da önemlidir. Tarihi ve kültürel açıdan Türkiye'nin bölge ile olan bağı çok eskilere dayanmaktadır. Ünlü tarihçi Halil İnalcık'a göre Balkan coğrafyası Türk tarihinin ayrılmaz parçalarından birini teşkil etmektedir. Çalışmanın azınlıklar ile ilgili kısmında da ifade edildiği gibi birçok Balkan ülkesinde Türk ve Müslüman azınlıklar⁹¹ bulunmakta, aynı şekilde Türkiye'de de kökleri Balkanlar'a dayanan hatırı sayılır bir nüfus yaşamaktadır. Çeşitli dernek ve sivil toplum kuruluşlarında (STK) örgütlenmiş bulunan Balkan göçmenleri, Balkanlar coğrafyasındaki gelişmeleri Türk kamuoyu ve politika üreticileri nezdinde gündemde tutmakta, bölge ve azınlıklar ile ilgili belirlenecek politikaların üretimine doğrudan katkı sağlamaktadırlar.⁹²

Türkiye Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bölge ile olan kültürel bağlarını da güçlen-

Türkiye'nin Balkanlar'da yaşanan gelişmelere hiçbir şekilde tek başına ve tek merkezli müdahale etmediğini, aksine uluslararası toplumla birlikte hareket etmek için bilhassa özen gösterdiğini vurgulamak gerekir.

90 Rusya'nın Balkanlar nezdinde yürüttüğü enerji ve dış politika ile ilgili daha detaylı bilgi için bakınız. Enza Roberta Petrillo, "Russian foreign policy towards the Balkans: which perspective?", *Italian Institute for International Political Studies (ISPI)*, Analysis No. 169, Nisan 2013; Aleksandar Fatic, "A Strategy based on doubt: Russia courts Southeast Europe", *Contemporary Security Policy*, Sayı. 31, No. 3, (Aralık, 2010): 441-464; Linda Popova, "Russian foreign policy toward the Balkans: a situation assessment", *Mercyhurst College Institute for Intelligence Studies*, Mayıs 2008, <http://newrisks.files.wordpress.com/2008/05/russian-foreign-policy-toward-the-balkans.pdf>; David Clark ve Andrew Foxall, "Russia's Role in the Balkans – Cause for Concern?", *The Henry Jackson Society*, Haziran 2014, <http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2014/06/Russias-Role-in-the-Balkans.pdf>.

91 Tüm Balkanlar'da yaklaşık 1.1 milyon Türk ve Türkler de dahil olmak üzere 8.2 milyon Müslüman yaşadığı değerlendirilmektedir.

92 Bu derneklerin Türkiye'deki rolü ile ilgili bir değerlendirme için bakınız. Alexandre Toumarkine, "Balkan and Caucasian Immigrant Association: Community and Politics", içinde *Civil Society in the Grip of Nationalism, Studies on Political Culture in Contemporary Turkey*, Editörler, Stephane Yerasimos, Günter Seufert ve Karin Vorhoff, (İstanbul: Orient-Institut, 2000): 403-432.

Türkiye GDAÜ'nün kuruluşunda aktif rol oynamış, 1998-99 ve 2009-10 döneminde iki kez Süreç'in dönem başkanlığı görevini üstlenmiştir.

dirmeye başlamıştır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın (TİKA) Kosova, Makedonya, Arnavutluk ve Bosna-Hersek olmak üzere bölgede üstlendiği birçok proje ve Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin Tiran, İşkodra, Saraybosna, Foynitsa, Priştine, Prizren, İpek, Bükreş ve Üsküp'teki merkezleri bu alandaki çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca son dönemde Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki turizmin de önemli ölçüde geliştiği ve Balkanların Türk turistlerin tercih ettiği ana güzergâhlardan biri haline dönüştüğü ifade edilmelidir.

Tarihi ve kültürel bağlar dışında Balkanları Türkiye açısından önemli kılan bir diğer unsur da coğrafyadır. Balkanlar Türkiye ile Batı arasında son derece stratejik bir noktada konumlanmış olması nedeniyle Türkiye'nin Batı ile olan kara irtibatı açısından önem arz etmektedir. Orta Doğu ülkeleri ve Rusya ile gelişen ticarete rağmen, Avrupa ülkeleri hâlâ Türkiye'nin en önemli ticari partneridir. Bu anlamda Balkanlar, Türkiye'nin Batı ile olan kara ve hava ticareti için önemli bir ulaşım koridorudur.

Enerji ve enerji arz güvenliği son yıllarda devletler arasındaki ilişkilerin belirleyici unsurlarından biri haline dönüşmüştür. Türkiye'nin enerji ihtiyacı her geçen gün biraz daha artmakta ve bu ihtiyacı karşılamak için Türkiye alternatif kaynaklar bulmaya ve bağımlılığı azaltacak projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda şimdiye dek ortaya konulan en önemli politika enerji üretim kaynakları ile tüketim merkezleri arasında güvenli bir aktarım merkezi haline gelme gayretidir. Jeopolitik, Balkanlar ve Türkiye'yi bu politikada da bir kez daha bir araya getirmektedir. Zira Türkiye'nin son tüketici pazarlarla irtibatı ancak Balkan ülkeleri üzerinden kurulabilmektedir. Bu gerçek son dönemin popüler projelerinden olan TANAP/TAP boru hattında kendini bir kez daha açıkça ortaya koymaktadır.

Ticari anlamdaki bu bağlar kaçınılmaz olarak güvenlik ve istikrar olgusunu ön plana çıkarmaktadır. Hem enerji alanında hedeflenen Politikaları gerçekleştirebilmek hem de AB ülkeleri ile gerçekleşen diğer sektörlerdeki ticari faaliyetlerin aksamaması için Balkan yarımadasında sürdürülebilir bir güvenlik ve istikrar ortamının sağlanması gerekmektedir. O nedenle Türkiye, GDAÜ başta olmak üzere bütün platformlarda Balkanlar'da istikrar ve güveni tesis edecek politikaları desteklemektedir. Balkan ülkeleri demokrasi, güvenlik, ekonomi ve istikrarın temini gibi alanlarda kayda değer başarılar elde etmiş olsa da bölgede henüz bir çok husus kurumsallaşp kalıcılık kazanamamıştır. Bu gerçeğe istinaden Türkiye Balkan ülkelerinin AB ve NATO üyeliklerini desteklemekte, buuluslararası kuruluşların çatısı altında bir güven ve istikrar ortamının oluşması için katkı sağlamaya çalışmaktadır.

Türkiye Bosna krizinden bu yana bölgede güvenliği tesis etmek için uluslararası toplumla birlikte mücadele etmiştir. Coğrafyayı nispeten de olsa bilen ve organik bağı bulunan bir ülke olarak Türkiye, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan krizlerde uluslararası toplumu harekete geçirmek için ciddi çaba sarfetmiş; BM, NATO ve AB gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde girişimlerde bulunmuştur.⁹³ O yüzden ki Türkiye bölgede barışı ve istikrarı korumak için kurulmuş bütün oluşumlarda yer almış ve hala almaya devam etmektedir. Bölgede görev yapan IFOR/SFOR/EUFOR güçlerine Ankara da destek vermiş, Makedonya'daki AB gücüne katılmış, 1997'deki Banker Krizi'nde asayişin temin etmek için kurulan Geçici ve Sınırlı Çokuluslu Koruma Gücü'nde 779 asker ile görev yapmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye NATO'nun Üsküp/Makedonya ve Tiran/Arnavutluk karargâhlarında da sürekli askeri personel bulundurmaya devam etmektedir.⁹⁴

Türkiye bölge ülkeleri ile olan güvenlik ve askeri ilişkilerini ikili seviyede de geliştirmiştir. Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya ve Romanya ile askeri işbirliği ve eğitim ve savunma sanayi anlaşmaları imzalamıştır. 1992'de Arnavutluk ile imzalanan *Askeri İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde iki ülke arasında askeri eğitim programları düzenlenmiştir. 1998-2001 döneminde Türkiye Arnavutluk'taki Paşalimanı askeri üssünü modernize etmiş ve bir deniz harp okulu inşaa etmiştir. Aynı şekilde Makedonya ile 1994'te *Askeri Eğitim Anlaşması*, 1995'te *Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması* imzalanmıştır. Türkiye Makedon ordusunun modernizasyonu ve eğitimi konusunda bu ülkeye hala yardımcı olmaktadır. Bu anlaşmaların yanı sıra Türkiye Slovenya,⁹⁵ Bulgaristan,⁹⁶ Romanya ve Hırvatistan ile de askeri anlaşmalar gerçekleştirmiştir. 90'lı yılların ilk döneminde PKK'nın bölgedeki faaliyetleri artınca Romanya ve Bulgaristan ile PKK'nın faaliyetlerinin önlenmesi hususunu içeren anlaşmalar yapılmış ve her iki ülke de PKK'yı bir terör örgütü olarak kabul edip Türkiye ile işbirliğine gitmişlerdir.

Burada bir hususu vurgulamakta fayda vardır. Balkanlar'daki milliyetçi birtakım çevreler öteden beri Türkiye'nin bu gayretlerini yayılmacı politikalar olarak gösterme eğilimindedir. Bu çevrelere göre Türkiye anlaşmalar ve yar

Sırbistan ile olan ilişkilerde bazen sorunlar yaşansa bile, bu ülke Türkiye'nin Bosna sorununa uluslararası toplumla birlikte hareket etmek suretiyle çözüm bulmaya çalışmasını takdirle karşılamaktadır.

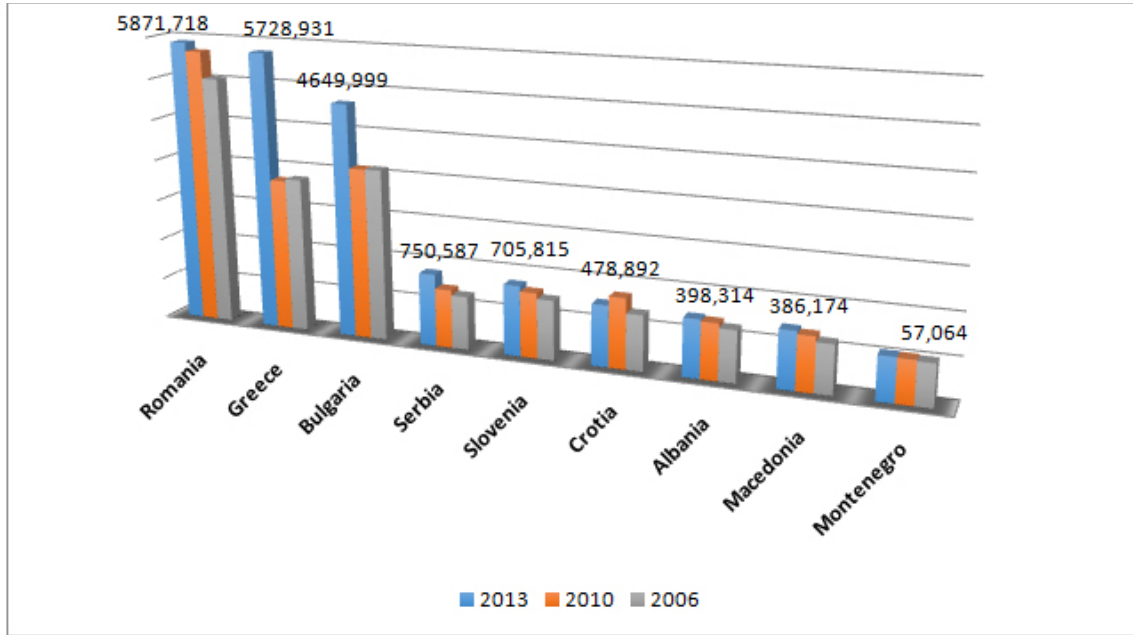
Türkiye'nin Balkanlarda en fazla sorun yaşadığı komşusu Yunanistan'la olan problemleri de aşmaya çalıştığını ve iyi bir komşuluk ilişkisi geliştirmeye gayret ettiğini vurgulamak gerekir.

93 William Hale, *Turkish Foreign Policy: Since 1774*, 3. Baskı, London, 2013, s. 202-203.

94 "Balkanlar ve Türkiye", *Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Gurubu*, Şubat 2013, Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/137/-balkanlar-ve-turkiye/#.VLz9Bbn9nml>

95 Türkiye bu çerçevede Slovenya ile 2001 Mart ayında *Hava Ulaştırma Anlaşması*, yine 2001 Nisan ayında *Askeri İşbirliği Anlaşması* imzalamıştır.

96 Türkiye bu çerçevede Bulgaristan ile 1991 Aralık ayında *Sofya Belgesi*, 1992 Mayıs ayında *Edirne Belgesi*, yine 1992 Mayıs ayında *Dostluk, İşbirliği ve Güvenlik Anlaşması* ve 1995'te de *Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Terörizmle Mücadele Anlaşması* imzalamıştır.

Yıllara göre Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile olan ticareti

dımlar yoluyla Balkanlara yeniden giriş yapmakta ve buradaki etnik Türk ve Müslüman azınlıkları kullanmak suretiyle bölgeye yeniden hâkim olmaya çalışmaktadır. Bu iddialar karşısında Türkiye'nin Balkanlar'da yaşanan gelişmelere hiçbir şekilde tek başına ve tek merkezli müdahale etmediğini, aksine uluslararası toplumla birlikte hareket etmek için bilhassa özen gösterdiğini vurgulamak gerekir. Ayrıca Lozan ve ikili birtakım anlaşmaların tarafı olarak Türkiye'nin Balkan ülkelerindeki Türk ve Müslüman azınlıklar konusunda hassasiyet göstermesi sadece hakkı değil, aynı zamanda görevidir de. Örneğin 1952 Türk-Yunan Kültür ve Eğitim Anlaşması gereği Gümölcine Celal Bayar Türk Lisesinde Türk öğretmen bulunup bulunmadığı ve bunun takibi doğrudan Türkiye'nin sorumluluğudur. Anlaşmalar ile garanti altına alınmış hakların kullanılması irredantizm olarak algılanmamalıdır.

Ekonomik açıdan ele alındığında Balkanlar sadece enerji veya diğer ticari alanlarda önemli bir fonksiyon eda eden ulaşım koridoru olarak değil, bir pazar ve yatırım alanı olarak da önemlidir. Türkiye'nin soğuk savaş sonrası dönemini bu anlamda nispeten başarılı bir şekilde değerlendirdiği ifade edilebilir. Sosyalist ekonomik sistemden kapitalist sisteme sert bir geçiş yapmak zorunda kalan Balkan ülkelerinde ortaya çıkan fırsatları Türk müteşebbislerinin başarılı bir şekilde değerlendirdiği söylenebilir. Gelişen siyasi ilişkiler çerçevesinde imzalanan ikili ekonomik ve ticari anlaşmalar, yine bu çerçevede kurulan iş konseyleri, sağlanan yardımlar ve bölge ülkeleri arasında serbest

ticaret bölgesi oluşturulmasına dair atılan adımlar, Türkiye'nin bölge ile olan ticaret hacmini bir hayli artırmıştır. Türk menşeli şirketler sosyalist sistemden kapitalizme geçerken gerçekleşen geniş çaplı özelleştirme faaliyetinden pay alabilmişlerdir. Türk şirketlerin faaliyet gösterdiği diğer bölgelerde olduğu gibi Balkanlar'da da müteahhitlik firmaları ön plana çıkmıştır. Mesela ENKA Bechtel ortaklığı Bregana-Zagreb, Dubrovnik otoyol inşaatını tamamlamıştır.⁹⁷

Ancak ekonomik olarak Türkiye'nin Balkanlar'da bütün potansiyelini kullanabildiğini söylemek doğruyu yansıtmayacaktır. Türkiye'nin özellikle Romanya, Bulgaristan ve Kosova'da yatırım yapan şirketleri vardır. Ziraat Bankası aracılığı ile Türkiye bölgedeki ekonomik varlığını güçlendirmeye çalışmaktadır; fakat rekabet koşullarının tam olarak sağlandığı söylenemez. Mesela Türkiye'nin gerçekten çok yakın ilişki içerisinde bulunduğu Bosna-Hersek'te bankacılık sektörünün en az 3/4'ü Avusturya bankalarının kontrolü altındadır. Balkanlar'a özel bir yakınlık duyan Almanya burada yatırım yapan Alman şirketlerine devlet desteği sağlamaktadır. Aynı şekilde özellikle Bosna'da yatırım yapan Avusturya şirketleri de devlet desteğine sahiptir. Türkiye maalesef henüz bu tür uygulamalara başlayabilmiş değildir.

Siyasal olarak Türkiye'nin Balkan ülkeleri ile ilişkilerinin iyi olduğunu söylemek doğru olacaktır. Türkiye Yugoslavya dağıldıktan sonra kurulan devletleri resmi olarak tanıyan ilk ülkeler arasında yer almıştır. Soğuk savaş sonrası dönemde Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek ve son yıllarda Kosova Cumhuriyeti Türkiye'nin Balkanlar'da ilişkilerinin özellikle iyi olduğu devletler arasında yer almaktadır. Türkiye Makedonya'yı anayasal isimiyle, *Makedonya Cumhuriyeti* olarak tanımaktan çekinmemiştir. Bütün Balkan ülkelerinde mükim Türk elçilikler bulunmaktadır. Türkiye'nin Slovenya ve Hırvatistan gibi Adriyatik kıyısındaki coğrafi olarak nispeten uzak Balkan ülkeleri ile bile yakın ilişkileri; ticari, siyasi ve ekonomik işbirliği anlaşmaları vardır.

Türkiye GDAÜ'nün kuruluşunda aktif rol oynamış, 1998-99 ve 2009-10 döneminde iki kez Süreç'in dönem başkanlığı görevini üstlenmiştir. 2009-10 dönemi başkanlığı sırasında geliştirdiği 'paylaşılan geçmişten ortak geleceğe' sloganıyla Balkanlar'da iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine öncülük etmiştir. Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Türkiye; Bosna-Hersek, Sırbistan ve Türkiye arasında başlatılan üçlü danışma toplantıları Türkiye'nin bu çabalarının başarılı bir örneği olarak anılabilir. Bosna-Hersek, Sırbistan ve Türkiye

97 "Bregana-Zagreb, Dubrovnik Otoyolu, Hırvatistan", ENKA, Erişim tarihi: 3 Ekim 2014, <http://www.enka.com/tr-tr/Enka.aspx?MainID=67&ContentID=274&SubID=103&ReferenceID=111>

arasında başlatılan üçlü görüşmeler 2010 İstanbul Deklerasyonu ile ivme kazanmış ve süreç 2013 yılında Sayın Başbakan'ın yaptığı "Türkiye Kosova'dır, Kosova Türkiye'dir" talihsiz açıklamasına kadar Cumhurbaşkanları düzeyinde gelişerek devam etmiştir.⁹⁸ Bu çerçevede Türkiye, bölge ülkelerinin AB ve NATO ile bütünleşme çabalarına da destek olmaya devam etmektedir.⁹⁹

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkilerini de büyük ölçüde geliştirdiği ifade edilebilir. Bulgaristan'ın 1990'lara kadar Türk azınlığa karşı uyguladığı dışlayıcı politikalarından kaynaklanan sorunlar giderilmiş, imzalanan dostluk ve işbirliği anlaşmaları ile iki ülke arasındaki ilişkilerde olumlu bir hava oluşmuştur. Türkiye, Romanya ile karşılıklı ekonomik ilişkilerin de katkıda bulunduğu son derece yapıcı siyasi ilişkiler geliştirmektedir. Sırbistan ile olan ilişkilerde bazen sorunlar yaşansa bile, bu ülke Türkiye'nin Bosna sorununa uluslararası toplumla birlikte hareket etmek suretiyle çözüm bulmaya çalışmasını takdirle karşılanmaktadır.

Son olarak Türkiye'nin Balkanlarda en fazla sorun yaşadığı komşusu Yunanistan'la olan problemleri de aşmaya çalıştığını ve iyi bir komşuluk ilişkisi geliştirmeye gayret ettiğini vurgulamak gerekir. 1999 yılında her iki ülkede yaşanan acı deprem felaketlerinden sonra ortaya koyulan diplomasi netice vermiş ve geleneksel olarak problematik olan Türk-Yunan ilişkilerinde gözle görülür bir iyileşme yaşanmıştır. İki ülke arasında oluşan bu olumlu atmosfer gerek Ege Denizi'ndeki karasuları, kıta sahanlığı, ters ada ve hava sahası kullanımı gibi meselelerin gerekse de azınlıklara yönelik ayrımcı uygulamalardan kaynaklanan siyasi ve kültürel sorunların barışçıl bir şekilde çözülebileceğine dair umutları artırmaktadır. Ancak iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin henüz kurumsallaşmadığı, konjonktür ve siyasi aktörlerin tutumundan doğrudan etkilendiği ifade edilmelidir. Nitekim, mevcut sorunları çözmek üzere yapılan istikşafı görüşmeler, 10 yılı aşkın bir süredir devam ettiği halde henüz herhangi somut bir sonuca ulaşamamıştır.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji yataklarından elde edilen/edilecek gelir ve buradaki deniz yetki alanı paylaşımlarının Türk-Yunan ilişkilerinde yeni sorunlar oluşturabileceği öngörülmektedir. Nitekim Ekim ayı başında Rum Yönetimi'nin Adanın güneyindeki 1, 9 ve 13. parselde de sondaj çalışmalarını başlatması Kıbrıs'ta tansiyonu yükseltmiş, KKTC ve GKRY arasında yaklaşık bir yıldır devam eden müzakereler Rum tarafının askıya almasıyla yeniden

98 2014 yılı BM Genel Kurulu toplantıları sırasında Sırbistan, Bosna-Hersek ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının tekrar bir araya gelmesiüçlü görüşmelerin devam edebileceğine dair olumlu bir adımdır.

99 Türkiye'nin GDAÜ ve genel anlamda Balkanlar vizyonu için bakınız. Ahmet Davutoğlu, "A forward Looking Vision for the Balkans", *Stratejik Araştırmalar Mekezi (SAM)*, Vision Paper No. 1, Ekim 2011.

durmuştur. Türkiye'nin burada sadece Kıbrıs üzerinden değil, ada ve coğrafik formasyonların Münhasır Ekonomik Bölge'si (MEB) bulunduğunu savunan ve bu ada ve formasyonları da içine alacak şekilde Doğu Akdeniz'de MEB ilan etmek isteyen Yunanistan'la doğrudan sorun yaşaması da mümkündür. O nedenle Türkiye'nin Yunanistan, Rum Yönetimi ve Mısır arasında Doğu Akdeniz ile ilgili gelişen görüşme trafiğini yakından takip etmesi çıkarına olacaktır.¹⁰⁰

SONUÇ VE ÖNERİLER

Alman filozof Hermann Graft Keyserling'e göre Balkanlar sonsuz ihtilaf ruhunun hâkim olduğu bir antik çağ karikatürüdür. Bu nedenle Keyserling eğer olmasalardı, Balkanlar'ın Batı'nın ne olmadığını anlatmak üzere icat edilmesi gerektiği kanısındadır. Balkanlar'ın Batı'da neredeyse savaş ile özdeşleşmiş bir imajının bulunduğu düşünülürse söz konusu bu icadın bir nevi gerçekleştiği söylenebilir. Alman filozofun yaklaşımı Batı'nın yüzyıllar boyu Balkanları genelde nasıl kavradığını göstermesi bakımından öğreticidir. Günümüzde bile bölge ile ilgili hazırlanan birçok raporda bu yaklaşımı takip etmek mümkündür. Mesela 1990'lı yılların başında Bosna krizi patlak verdiğinde Carnegie Vakfı yeni bir komisyon kurup krizi inceleme ihtiyacı duymadan 1913 yılında Balkan Savaşları'nın neden ve sonuçlarını incelemek üzere kurulmuş uluslararası komisyonun yayımladığı raporu, sadece önsözünü değiştirerek Öteki Balkan Savaşları adıyla yeniden yayımlamaktan çekinmemiştir. 1913'te yaşananların 1990'larda yaşananları açıklayacağına dair ortaya konulan bu kanaat aradan geçen 80 yılda bölgede herhangi bir şeyin değiştiğine inanılmadığının açık bir göstergesidir.

Batı'nın Balkanlar ile ilgili bu yaklaşımını daha birçok örnekte takip etmek mümkündür. Robert D. Kaplan'ın 1993'te yayımlanan 'Balkan Ghosts: A Journey Through History' adlı kitabının satırlarında aynı ötekileştirme tavrı rahatlıkla izlenebilir. Oysa Avrupa dâhil, hatta bilhassa Avrupa dâhil dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan acı olayların, savaşların, güç mücadelelerinin Balkanlar'da yaşananlardan daha az kanlı olduğunu ileri sürmek hiç de kolay değildir. O nedenle ilk aşamada Batılı devletlerin, özellikle AB'nin bölgede bir süredir devam eden 'Avrupalılaştırma' adımlarını bir 'ehlileştirme' süreci olarak değil, eşitler arasında içten, samimi bir bütünleşme şeklinde kavraması son derece pozitif bir başlangıç olacaktır.

¹⁰⁰ Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanı paylaşım sorunları ve enerji yatakları ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme için bakınız. Atilla Sandıklı, Bekir Ünal ve Türkân Budak, *Doğu Akdeniz'deki Enerji Keşifleri ve Türkiye*, Rapor No. 59, (İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2013).

Bu meyanda, Bosna Savaşı'ndan sonra yaşanan AB üyelik sürecinde Avrupa devletlerinin sergilediği ötekileştirme tutumunu terk etme eğilimini takdirle karşılamak gerekmektedir. Zira Balkan devletlerinin Avrupa ile sadece şeklen ve iktisaden değil, fikren ve ruhen de bütünleşmesi kıtada gerçek bir huzur ve sükûnun hâkim kılınması için son derece önemlidir. AB ülkeleri, ABD ve Türkiye gibi ülkeler Balkan devletlerinin AB, NATO ve diğer batı kurumları ile olan bütünleşme gayretlerini beklentisizce desteklemelidir. Ancak göreve yeni başlayan AB yönetimi başkanı Jean-Claude Juncker'in Temmuz 2014'te görüşmelerin devam edeceği ama önümüzdeki 5 yıl için herhangi bir genişlemenin söz konusu olmadığına dair yaptığı açıklama, umudunu Birlik'e tam üyeliğe bağlamış Balkan ülkeleri için hayal kırıcı olmuştur. Bu açıklamanın AB ülkeleri içerisindeki genişleme karşıtlarını sakinleştirmeye yönelik yapıldığına ilişkin söylentiler olsa bile, genişlemenin yavaş ilerleyeceği ve Batı Balkan ülkelerinin üyelik için biraz daha beklemeleri gerekeceği gerçeği ortadadır. Fakat bu ülkelerdeki sorunların daha ne kadar bekleyebilecekleri büyük bir soru işaretidir.

Bosna-Hersek'te Dayton Anlaşması ile kurulan kurumların çalışmadığı, siyasetin çözüm üretmekten ziyade bizzat kendisinin büyük bir sorun haline dönüştüğü ve dolayısıyla beklenen kaynaşma ve huzur ortamının oluşmadığı ortadadır. Makedonya ile Yunanistan arasındaki isim sorunu bir kördüğüm haline gelmiş, Makedonya'nın uluslararası kurumlardaki temsilini önlemekte ve bu ülkenin sınırlarını ciddi biçimde gerip siyaseten yanlışlar yapmasına neden olmaktadır. 5 AB üyesi ülke Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Kendi iç sorunlarından kaynaklanan tanımama nedenleri dikkate alınırsa bu ülkelerin Sırbistan ile Kosova arasındaki sorunlar çözülsün bile Kosova'yı bağımsız bir devlet olarak tanımayacakları söylenebilir. Bu durumda AB'nin Kosova ile imzaladığı Ortaklık ve İstikrar anlaşmalarının ne anlama geldiği ciddi biçimde sorgulanmaktadır, sorgulanmalıdır.

Batı Balkanlar bölgesinde barışın 1995 Dayton Anlaşması ile tesis edildiği düşünülürse, geçen 20 yılda sadece Hırvatistan AB'ye dâhil olabilmiştir. Hırvatistan'ın müzâkere süreci 2005'ten 2013'e tam 8 yıl sürmüştür. Balkanlar'da üyelik müzâkerelerine başlamaya hazır tek ülke Makedonya'dır; o da Yunanistan ile olan isim sorunundan dolayı başlayamamaktadır. İsim meselesinde AB, Yunanistan üzerinden sorunun doğrudan tarafı olduğu halde müdâhil değildir ve görüşmeler BM nezdinde sürdürülmektedir. Bu durumda hiçbir Balkan ülkesinin 2020'den önce AB üyesi olması mümkün görünmemektedir. Ekonomik kriz dolayısıyla cazibesini belli ölçüde yitirmiş bulunan AB'nin bir de sonu gelmez bekleme süreleri ile bölge ülkelerini bezdirmesi, Balkanlar ve dolayısıyla kıtanın selameti açısından istenmeyen sonuçlar doğurabilir.

Avrupa Komisyonu 2003 Selanik Zirvesi'nde Balkanlar'ın geleceğinin AB içinde olduğunu ilan etmek suretiyle Balkan ülkelerine Birlik üyesi olacaklarına dair söz vermiştir. Bu sözü yerine getirmemeye hakkı olmadığı gibi sürüncemede bırakmaya da hakkı yoktur. Zira Balkan ülkelerinin çalışma boyunca dile getirilen bazı sorunları AB veya uluslararası toplumun ekonomik ve siyasi yardımı olmadan tek başlarına aşabilmeleri söz konusu değildir. Ayrıca Balkanlar'da, bilhassa Sırbistan ve Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nde Rusya'nın AB'ye bir alternatif olduğuna inanan çevreler her zaman olmuştur. Ukrayna'da yaşananlar bir yandan bu inancı güçlendirirken diğer yandan AB ülkelerinin dikkatini Doğu Avrupa'ya kaydırmakta ve Balkanlar'a olan ilgiyi azaltmaktadır. Bu ilgisizliğin neden olabileceği sonuçları 1990'lara bakarak kestirmek mümkündür. AB Balkan ülkelerine verdiği sözü tutmanın bir yolunu bulmalı, dikkatini dağıtan ekonomik istikrarsızlık ve jeopolitik gelişmelere rağmen bölge ülkelerinin ortaya koydukları Batı kurumları ile bütünleşme iradesine sahip çıkabilecek kudrette olduğunu ispat edebilmelidir. Aksi takdirde kendi çevresine sahip çıkamayan bir aktör olarak uluslararası arenadaki etkinliğini yitirmesi söz konusu olacaktır.

Daha spesifik olmak gerekirse Bosna'da derhâl köklü bir reforma gidilmelidir. Reform çerçevesinde kanton hükümetleri lağvedilip yetkileri belediyelere, federasyon veya merkezi hükümete verilmelidir. Reform süreciyle birlikte Bosna-Hersek merkezi hükümeti tam üyelik için AB'ye başvurmalı, AB bu başvuruyu kabul etmeli ve reform sürecinde ülkenin ihtiyaç duyduğu her türlü bilgi ve bilhassa federal yönetimler ile ilgili tecrübelerini samimiyetle paylaşmalıdır. Bu bilgi ve tecrübe paylaşımı gerçekleşmeden ve sivil toplum bir kontrol mekanizması olarak devreye sokulmadan yapılacak her türlü ekonomik yardım maksadına ulaşmadan ülkeyi yöneten siyasi elitler arasında kayırmacılığı daha da derinleştirmek üzere pay edilecektir. Zira Sırp, Boşnak ve Hırvat siyasi elitlerinin hiçbir şeyde anlaşamamak dışında anlaştıkları yegane husus ülkedeki gelirin – rantın – aralarında nasıl bölüşüleceği hususudur. Bosna konusunda uluslararası toplumun da yerine getirmesi gereken önemli görevler vardır. Yüksek Temsilcilik Ofisi ve Barış Uygulama Konseyi'nin derhâl kaldırılıp Bosna-Hersek'te dünyadaki diğer ülkeler gibi normal, sıradan bir ülke olarak kabul edilmesi bu görevlerin en önemlisidir.

Balkanlar'daki güven duygusunu zedeleyen önemli sorunlardan biri Yunanistan ile Makedonya arasındaki isim anlaşmazlığıdır. Makedonya 1995 Geçici Anlaşması gereğince bir uzlaşmaya varılması için ismi konusunda taviz vermiş ve hiçbir surette irredantist duygular içerisinde bulunmadığını anayasal olarak garanti etmiştir. Yunanistan Makedonya'nın bu iyi niyetli adımlarına henüz cevap vermiş değildir. Geçici Anlaşma'da da zikredildiği üzere Yunanistan derhâl Makedonya'nın AB ve NATO üyelik başvurularındaki vetosunu

kaldırmalı, bu kuruluşlara üye diğer devletler de Yunanistan'ı vetonun kaldırılması hususunda teşvik etmeli, gerekirse baskı uygulamalıdır. Her iki ülkede Geçici Anlaşma'da kaleme alınan maddelere riayet etmeli, mesela Makedonya Üsküp Havalimanı'nı Büyük İskender Havalimanı olarak yeniden adlandırmaktan vazgeçmeli, ajite edici adımlardan iki tarafta özenle kaçınılmalıdır. Yunanistan Makedonların ulusal kimliğini ve dilini tanımalı buna karşılık Makedonya, BM arabuluculuğunun teklifi olan Kuzey Makedonya Cumhuriyeti (Republic of North Macedonia) ismini resmi olarak kabul etme yoluna gitmelidir. Yunanistan'daki Makedon azınlığa da yansıyan bu sorunu kalıcı bir şekilde çözmek için iki ülke ders kitaplarındaki ötekileştirici ve itham edici hususlar kurulacak ortak bir komisyonla gözden geçirilmeli, bölge tarih ve kültürünü birlikte çalışıp ele alacak mekanizmalar kurulmalıdır.

19 Nisan 2013'te imzalanan Brüksel Anlaşması ile kuzey Kosova'daki Sırp azınlık ile ilgili bazı sorunlar çözüm yoluna girmiştir. Ancak sorunun çözümünde somut bir sonuca ulaşıldığını söylemek için henüz çok erkendir. Anlaşma'da dile getirildiği gibi Sırbistan kuzey Kosova'daki polis ve güvenlik görevlilerini bütünüyle geri çekip, bölge güvenliğini Kosova polisinin sağlaması temin edilmelidir. Tam entegrasyon sağlanana kadar Kosova gümrük noktalarında Sırbistan'a giriş çıkışları kolaylaştırmalı, Sırbistan kimliği ve plakaları ile yapılacak giriş çıkışlara da izin vermelidir. Sırbistan kuzey Kosova Sırplarına plâka vermeyi tamamıyla durdurmalıdır. Kuzey Kosova'lı Sırplar da bölgede hem Kosova merkezi hükümeti hem de EULEX yetkililerinin görevlerini yapmalarına izin vermeli ve saygı göstermelidir. Kosova'daki Anlaşmazlığın çözümünde en büyük görev AB'ye düşmektedir. AB bir yandan Kosova ile Sırbistan arasında sorunun çözümüne yönelik arabuluculuk görevini yürütürken, diğer yandan da her iki ülkenin üyelik perspektiflerini kuvvetlendirmeli ve Kosova'yı tanımayan üyelerle ilgili oluşacak problemin nasıl aşılabileceğine dair alternatif yollar ortaya koymalıdır.

Bölgenin AB üyesi ülkelerinde bile ciddi insan hakları ve demokrasi sorunları bulunmaktadır. 1981'den bu yana AB üyesi olan Yunanistan'da azınlıklara karşı sergilenen tutum çalışmanın ilgili bölümünde ortaya konulmuştur. Romanya hariç bütün bölge ülkelerinde azınlık hakları ve azınlıkların temsili ile ilgili ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların aşılması için Balkanlar'da sivil toplumu güçlendirecek projeler geliştirilmeli, demokratikleşme süreçleri hızlandırılmalıdır. Türkiye bölgedeki Türk ve Müslüman azınlıklar nezdinde oynayacağı pozitif rollerle bu süreçlere katkı verebilir, Balkanlar'da başta azınlık hukuku olmak üzere temel insan hak ve hürriyetlerinin yerleşiklik kazanmasına yardımcı olabilir.

İngiliz the Telegraph gazetesinin yayımladığı listeye göre Balkan ülkelerinden

yaklaşık 1000 kadar savaşçı IŞİD saflarında savaşmak üzere bu gruba katılmıştır. Balkan ülkelerindeki Türk ve Müslüman topluluklar arasında Vahhabi ve Selefi gurupların kendi görüş ve uygulamalarını yaymaya çalıştığı herkesin malumudur. Türkiye bölge ülkeleri ile anlaşarak, ilgili kurum ve kuruluşlar marifetiyle Balkanlar'da yaşayan yaklaşık 1.1 milyon Türk ve 8.2 milyon Müslüman'ın dini konulardaki ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmalı, buradaki Türk ve Müslüman unsurları aşırı dinci hareketlerin insafına terk etmemelidir. Bu alanda atılacak olumlu adımlarla Türkiye dost Balkan ülkelerinde herhangi bir radikalleşmenin yaşanmaması için yardımcı olmalıdır. Bunu yaparken Türkiye soydaşlarının haklarının takipçisi olduğunu, uluslararası hukukun ayrımcı olarak kabul ettiği uygulamaların yine uluslararası hukuk nezdinde dikkatle izleneceği ve bu tür uygulamaların söz konusu olmaması için sonuç alıcı tüm diplomatik adımların ivedilikle atılacağını 'kurumsal düzeyde' açıkça ifade etmelidir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Balkan ülkeleri ilişkilerini genellikle başarılı bir şekilde yürüttüğü söylenebilir. Özellikle 2009-2010 GDAÜ dönem başkanlığı sırasında ortaya konulan çabaları takdir etmemek mümkün değildir. Balkanlar'daki barış atmosferinin kalıcılışmasında önemli bir adım olarak kabul edilen Bosna-Sırbistan-Türkiye ve Bosna-Hırvatistan-Türkiye üçlü görüşmelerinin temeli bu dönemde atılmıştır. Ancak son yıllarda Türk siyasi hayatına damga vuran söylem-potansiyel ve uygulama dengesi veya daha doğru bir ifadeyle dengesizliği bu başarılı adımları gölgelemektedir. Seçim sonuçlarını müteakiben yapılan zafer konuşmalarında Basra'dan Bosna'ya kadar gönderilen dizi dizi selamların Türk diplomasisinin ince bir kanaviçe gibi işlediği dış politikaya ne kadar katkı sunduğu son derece tartışmalı bir husustur. Muadil kuruluşlar ve yetkili organlar nezdinde yapılan görüşmelerde bu söylemin faydadan ziyade zarar getirdiğine dair görüşler ön plana çıkmaktadır. Türkiye Orta Doğu'da olduğu gibi Balkanlar'da da potansiyellerini uygulayamayacağı kadar iddialı söylemlere kurban etmemelidir.

Son dönemin popüler komşularla sıfır sorun politikasının uygulandığı ilk ve uygulanabilirliğini hâlâ yitirmediği tek coğrafya Balkanlardır. Ermeni açılımından Kıbrıs sorununa dek bir dizi alanda komşularla sıfır sorun paradigması maalesef Türkiye'nin bazı potansiyellerini de sıfırlayarak çökmüştür. Türk dış politikası açısından işlevsel olan bu paradigmanın diri durduğu coğrafyada diri tutulmasında fayda vardır. Ekonomik ilişkilerden kültür ve turizm alanındaki gelişmelere kadar birçok sahada etkili olan bölgesel işbirliği süreçleri ancak bu paradigmanın işaretlediği yolda tesis edilebilir. Terör, IŞİD, Suriye, Irak, Doğu Akdeniz, Kıbrıs vb. birçok sorunun bunalttığı Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu işbirliği atmosferi Balkanlar koridorunda mevcuttur ve bir nüve olarak kalması tüm bu bölgeler ve sorunların yararına olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdurrahman, Sebahattin. "The Struggle for Effective Representation in the Greek Parliament: Freindship-Equality-Peace Party and the Western Thrace Turks." *History Studies: International Journal of History*, Vol. 6, No. 2, (Şubat 2014): 22-39.

Adamantia, Pollis. "Greek National Identity: Religious Minorities, Rights, and European Norms." *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 10, No. 2 (Ekim 1992): 171-196.

Ağanoğlu, H. Yıldırım. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi: Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

Akgün, Sibel. "Kosova Türklerinin Tarihten Bugüne Kimilk Mücadelesi." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 34, (Yaz 2012): 11-36.

"Albania 2012 Human Rights Report." Country Reports on Human Rights Practices for 2012 *United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor*, www.state.gov/documents/organization/204464.pdf

"Albania 2013 Human Rights Report." Country Reports on Human Rights Practices for 2013, *United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor*, www.state.gov/documents/organization/220457.pdf

"Albania: The Greek Minority." *Human Rights Watch/Helsinki*. Vol. 7, No. 4, 4 Şubat 1995.

"Announcement of the results of the 2011 Population Census for the Resident Population", *Hellenic Statistical Authority (ELSTAT)*, Press Release, 28 Aralık 2012, http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A1602/PressReleases/A1602_SAM01_DT_DC_00_2011_02_F_EN.pdf

Armakolas, Ioannis. "The Greek Public Opinion towards Albania and the Albanians: Social attitudes and perceptions", *ELIAMEP* Aralık 2013, <http://www.eliampep.gr/wp-content/uploads/2013/12/The-Greek-public-opinion-towards-Albania-Final-report-Dec-2013.pdf>

Andromidas, Dean. "China Develops Balkan Infrastructure That the European Union Won't Build." *Executive Intelligence Review (EIR)*, Sayı.40, No.12, (Mart 2013): 33-39.

Bakić, Milica ve Hayden, Robert. "Orientalist Variations on the Theme 'Bal-

kans': Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics", *Slavic Review*, Vol.51, No. 1 (Bahar 1992): 1-15.

Bakić-Hayden, Milica. "Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia", *Slavic Review*, Vol. 54, No. 4 (Kış, 1995): 917-931.

"Balkanlar ve Türkiye", *Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Gurubu*, Şubat 2013, Erişim tarihi: 29 Ağustos 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/137/-balkanlar-ve-turkiye/#.VLz9Bbn9nmI>

'Başbakan Erdoğan Kosova'da...', *Akşam*, 23 Ekim 2013. Erişim tarihi: 3 Eylül 2014. <http://www.aksam.com.tr/siyaset/basbakan-erdogan-kosovada/haber-254968>

Bekir, Harun. "Bulgaristan'da Türkçe eğitiminin günümüzdeki durumu." *Kircaalihakber.com*, 17 Ocak 2011, Erişim tarihi: 3 Eylül 2014, http://www.kircaalihakber.com/?pid=8&id_aktualno=239

Bhabha, Jacqueline, Matache, Margareta, Bronsther, Carrie ve Shnayerson, Bonnie. "Post-war Kosovo and its policies towards the Roma, Ashkali, and Egyptian communities." *The François-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights, Harvard School of Public Health and Harvard University*, Temmuz 2014, <http://fxb.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/5/2014/07/FXB-Kosovo-Report-July-2014.pdf>

"Bregana-Zagreb, Dubrovnik Otoyolu, Hırvatistan", *ENKA*, Erişim tarihi: 3 Ekim 2014, <http://www.enka.com/tr-tr/Enka.aspx?MainID=67&ContentID=274&SubID=103&ReferenceID=111>

Bora, Tanıl. *Bosna-Hersek: Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*, 2 Baskı. İstanbul: Birikim Yayınları, 1999.

"Bosnia's Gordian Knot: Constitutional Reform" *International Crisis Group (ICG)*, Policy Breifing/Europe Breifing No: 68, 2012.

"Bosnia's Future", *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 232, 2014.

"Bosnia: What Does Republika Srpska Want?", *International Crisis Group*, Europe Report No: 214, 2011.

"Bosnia and Herzegovina Public Administration Country Profile." *BM Kamu Yönetimi ve Kalkınma Ajansı, Ekonomik ve Sosyal ilişkiler Departmanı*, Aralık 2003, Erişim tarihi: 20 Ağustos 2014, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023209.pdf>

Bozkurt, Giray Saynur. “Geçmişten Günümüze Romanya’da Türk Varlığı.” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* c. 5, S. 17, (Bahar, 2008): 1-31.

“Brčko Unsupervised”, *International Crisis Group (ICG)*, Policy Briefing/ Europe Briefing No: 66, 2011.

Brunnbauer, Ulf. “The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments.” *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe (JEMIE)*, Vol. 1, (2002).

Castellan, Georges. *Balkanların Tarihi*, 2. Baskı. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.

Cela, Alba ve Lleshaj, Sashenka. “Albanian Greek relations from the eyes of the Albanian public – perceptions 2013” *Albanian Institute for International Studies (AIIS)*, Mart 2014, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/albanien/10896.pdf>.

“Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia 2002.” Mayıs 2005, www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=54

“Census of Population, Households and Dwellings in Montenegro 2011”, *Montenegro Statistical Office (MONSTAT)*, 7 Aralık 2011.

CİN, Turgay. “Bati Trakya’da Mevcut Müftülükler Sorununa İlişkin Yunanistan Danıştay Kararlarının Tahlili.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* c. 9, s. 1, (2007): 65-130.

Clark, David ve Foxall, Andrew. “Russia’s Role in the Balkans – Cause for Concern?” *The Henry Jackson Society*, Haziran 2014, <http://henryjackson-society.org/wp-content/uploads/2014/06/Russias-Role-in-the-Balkans.pdf>

“Country Information and Guidance, Albania: Minority Ethnic Groups.” *Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı*, 14 Kasım 2014. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/375421/CIG_Albania_Minority_ethnic_groups.pdf

Cvijić, Jovan. *La Péninsule Balkanique, Géographie Humaine*, Paris: Colin, 1905.

Cvijić, Jovan. “The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula”, *Geographical Review*, Vol. 5, No. 6, (1918): 470-482.

Davutoğlu, Ahmet. “A forward Looking Vision for the Balkans”, *Stratejik*

Araştırmalar Mekezi (SAM), Vision Paper No. 1, Ekim 2011.

Demetriou, Olga. "Prioritizing 'ethnicities': The uncertainty of Pomak-ness in the urban Greek Rhodoppe." *Ethnic and Racial Studies* Vol. 27, No. 1, (Ocak, 2004): 95–119.

Demirtaş, Birgül. "Bosna-Hersek'in zor seçimi", *Al Jazeera Türk*, 13 Ekim 2014, Erişim tarihi: 18 Ekim 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/bosna-hersekin-zor-secimi>

Dede, Orhan. "Kosova: Mitroviça'daki Son Gelişmeler", *BİLGESAM*, 5 Ağustos 2011, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/833/-kosova--mitrovica-daki-son-gelismeler/#.VLkgS7n9nIU>

Elorriga, Juan Fernandez. "Giriş" Yay. Haz.L. Dogan Tilic, *Milliyetçiliğin Pencesindeki Kartal: Kosova içinde* (17-25). Ankara: Ümit Yayıncılık, 1999.

Ekinci, Mehmet Uğur. "Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu." *SETA*, Rapor No:45, 2014.

Eminov, Ali. "Social Construction of Identities: Pomaks in Bulgaria", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe(JEMIE)*, Vol. 6, No. 2, (2007): 1-25.

Energy in the Western Balkans: The Path to Reform and Reconstruction, Paris:International Energy Agency (IEA), 2008.

Fatic, Aleksandar. "A Strategy Based on Doubt: Russia Courts Southeast Europe." *Contemporary Security Policy*, Vol. 31, No. 3, (Aralık, 2010): 441-464.

Fleming, K. E. "Orientalism, the Balkans, and Balkan Historiography", *The American Historical Review*, Vol. 105, No. 4 (2000): 1218-1233.

Gökdağ, A. Bilgehan. "Balkan Ülkelerinin Anayasalarında Dil Kullanımı İle İlgili Düzenlemeler." *Turkish Studies*, Vol. 7, No. 4, (Sonbahar 2012): 69-97.

Gökdağ, A. Bilgehan. "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, s. 32, (Kış 2012):1-27.

Güler, Selin. "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi: Yunanistan'da Altın Şafak Partisi Örneği" *BİLGESAM*, 19 Şubat 2014. Erişim tarihi: 26 Eylül 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/285/-avrupa-da-asiri-sagin-yukselisi--yunanistan-da-altin-safak-partisi-ornegi/#.VLgh4Ln9nIU>

Hale, William. *Turkish Foreign Policy: Since 1774*, 3. Baskı. London: Routledge, 2013.

“Improving the Delivery of Education for Roma, Ashkali and Egyptian Communities: Good Practices and Recommendations.” *European Centre for Minority Issues Kosovo (ECMI Kosova)*, Ekim 2012, http://www.ecmikosovo.org/wpcontent/Publications/Hand_book_and_manuals/201210_ECMI_Kosovo_Manual_on_Improving_the_Delivery_of_Education_for_Roma_Ashkali_and_Egyptian_Communities_Good_Practices_and_Recommendations/eng.pdf

İnalcık, Halil. “Balkanlar ve Türkler”, Ed. İsmail Soysal, *Balkanlar içinde* (10-32). İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

Janev, Igor. “Legal Aspects of the Use of a Provisional Name for Macedonia in the United Nations System, *The American Journal of International Law*, Vol. 93, No. 1 (1999): 155-160.

Joseph, P. Edward. “Back to the Balkans”, *Foreign Affairs*, Ocak/Şubat 2005.

Karpat, Kemal. *Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays*. Leiden & Boston: Brill, 2004.

“Kosovo Population and Housing Census 2011 Final Results Quality Report”, *Kosovo Agency of Statistics*, 2011.

“Kosovo and Serbia: A little Goodwill Could Go A Long Way”, *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 215, 2012.

“Kosovo’s Fragile Transition”, *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 196, 2008.

Kovacevic, Aleksandar. “The Impact of the Russia–Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe.” *Oxford Institute for Energy Studies*, Mart 2009, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG29.pdf>

Lasheras, Francisco de Borja. “Europe Must Not Neglect the Western Balkans.” *European Council on Foreign Relations (ECFR)*, 5 Eylül 2014. Erişim tarihi: 2 Ekim 2014, http://www.ecfr.eu/article/commentary_europe_must_not_neglect_the_western_balkans307

MacDowall, Andrew. “China looks to Europe – through the Balkans.” *Financial Times Blogs*, 19 Aralık 2014. <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2014/12/19/china-looks-to-europe-through-the-balkans/>

“Macedonia’s Name: Breaking the Deadlock”, *International Crisis Group (ICG)*, Policy Briefing/Europe Breifing, No. 52, 2009.

“Makedonya’da Arnavutlar ayakta”, *Aljazeera Türk*, 6 Temmuz 2014, Erişim tarihi: 3 Eylül 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/makedonyada-arnavutlar-ayakta>

“Makedonya’da Gerginlik”, *Aljazeera Türk*, 21 Mayıs 2014, Erişim tarihi: 3 Eylül 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/makedonyada-gerginlik>

Marushiakova, Elena ve Popov, Vesselin. “New Ethnic Identities in the Balkans: The Case of the Egyptians”, *FACTA UNIVERSITATIS Series: Philosophy and Sociology*, Vol. 2, No 8, (2001): 465 – 477, <http://facta.junis.ni.ac.rs/pas/pas2001/pas2001-05.html>

Mavromatidis, Fotis. “The Role of the European Union in the Name Dispute between Greece and FYR Macedonia.” *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 18, No. 1, (2010): 47-62.

Memişoğlu, Hüseyin. *Pomak Türklerinin Tarihi Geçmişinden Sayfalar*, Ankara: Şalale Matbaası, 1991.

Nardelli, Alberto, Dzidic, Denis ve Jukic, Elvira. “Bosnia and Herzegovina: the world’s most complicated system of government?.” *The Guardian*, 8 Ekim 2014, Erişim tarihi: 16 Ekim 2014, <http://www.theguardian.com/news/datablog/2014/oct/08/bosnia-herzegovina-elections-the-worlds-most-complicated-system-of-government>

PapademetriouTheresa. “Greece: Status of Minorities.” *The Law Library of Congress, Global Legal Research Center*, Ekim 2012.

Pavlicevic, Dragan. “China’s Railway Diplomacy in the Balkans.” *China Brief* Sayı. 14, No. 20 (Ekim 2014): 8-12.

Petrillo, Enza Roberta. “Russian Foreign Policy towards the Balkans: Which Perspective?” *Italian Institute for International Political Studies (ISPI)*, Analysis No. 169, Nisan 2013.

Popova, Linda. “Russian Foreign Policy toward the Balkans: A Situation Assessment.” *Mercyhurst College Institute for Intelligence Studies*, Mayıs 2008, <http://newrisks.files.wordpress.com/2008/05/russian-foreign-policy-toward-the-balkans.pdf>

“Population and Housing Census 2011: Main Results.” INSTAT, 2012.

“Population and Housing Census– 2011 (Demographic Characteristics of Population).” *National Institute of Statistics*, Press Release No. 159, 4 Temmuz 2013. [Romanya]

Poulain, Share this on Loïc. “China’s New Balkan Strategy.” *Center for Strategic & International Studies (CSIS)/Central Europe Watch*, Sayı. 1, No. 2. Ağustos, 2011.

“Preliminary Results of the 2013 Census of Population, Households and Dwellings in Bosnia and Herzegovina.” *Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina*, 5 Kasım 2013, Erişim tarihi: 24 Eylül 2014, http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf

“Re-linking the Western Balkans: The Energy Dimension.” *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*, CSIS&EKEM Policy Report, Eylül 2010.

“Report to the Permanent Council by the Head of the OSCE Presence in Albania.” *AGİT*, 31 Ekim 2013, <http://www.osce.org/albania/107715>

Roudometof, Victor. “Nationalism and Identity Politics in the Balkans: Greece and the Macedonian Question”, *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 14, No. 2 (1996): 253-301.

Sahadžić, Maja. “The Electoral System of Bosnia and Herzegovina: A Short Review of Political Matter and/or Technical Perplexion.” *CONTEMPORARY issues*, Vol. 2, No. 1, (2009): 61-77.

Sandıklı, Atilla, Ünal, Bekir ve Budak, Türkân. *Doğu Akdeniz’deki Enerji Keşifleri ve Türkiye*, Rapor No. 59, İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2013.

“Serbia and Kosovo: The Path to Normalisation”, *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No:223, 2013.

“Setting Kosovo Free: Remaining Challenges”, *International Crisis Group (ICG)*, Europe Report No: 218, 2012.

“Sırbistan-Arnavutluk maçı olaylar nedeniyle tatil edildi”, *Hürriyet*, 15 Ekim 2014, Erişim tarihi: 18 Ekim 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/27386919.asp>

“Something Completely Different in Northern Kosovo”, *Balkan Policy Research Group*, Ekim 2013, <http://balkangroup.org/reports/>

“Statute of the Brcko District of Bosnia and Herzegovina”, *Yüksek Temsilci-*

lik Ofisi (OHR), 7 Aralık 1999, Erişim tarihi: 28 Ağustos 2014, http://www.ohr.int/ohr-offices/brcko/default.asp?content_id=5367

Stavrianos, L. S. *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*. Wisconsin: George Banta Publishing Company, 1942.

Stavrianos, L. S. *The Balkans since 1453*. London: Hurst & Company, 1958.

Stephanos, Stavros. "The Legal Status of Minorities in Greece Today: The Adequacy of their Protection in the Light of Current Human Rights Perceptions." *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 13, No. 1 (Mayıs 1995).

Stojanovska, Marina. "Council of Europe resolution to foster minority rights, languages in Albania." *Southeast European Times*, 7 Mayıs 2014. Erişim tarihi: 9 Eylül 2014, http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2014/05/07/feature-01

"Strategy for the Integration of Roma, Ashkali and Egyptian Communities in the Republic of Kosovo 2009-2015." *Kosovo Cumhuriyeti Başbakanlık*, Aralık 2008, http://www.kryeministri-ks.net/zck/repository/docs/Strategy_for_the_Integration_of_Roma,_Ashkali_and_Egyptian_communities_2009-2015.pdf

Şimşir, N. Bilâl. *Rumeli'den Türk Göçleri I,II,III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Todorova, Maria. "The Ottoman Legacy in the Balkans" Ed. Carl Brown, *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East* içinde (45-77). New York, 1996.

Todorova, Maria. "The Balkans: From Discovery to Invention", *Slavic Review*, Vol. 53, No. 2, (1994): 453-482.

Todorova, Maria. "Historical Legacies Between Europe and the Near East." *Carl Heinrich Becker Lecture of the Fritz Thyssen Stiftung* içinde (57-80). 21 Mayıs 2007. Erişim tarihi: 10 Ekim 2014, http://www.perspectivia.net/content/publikationen/trafo-lectures/CHBL-01-2007/todorova_legacies

Toumarkine, Alexandre. "Balkan and Caucasian Immigrant Association: Community and Politics." Editörler, Stephane Yerasimos, Günter Seufert ve Karin Vorhoff, *Civil Society in the Grip of Nationalism, Studies on Political Culture in Contemporary Turkey* içinde (403-432) İstanbul: Orient-Institut, 2000.

Triandafyllidou, A. Calloni, M. ve Mikrakis, A. “New Greek Nationalism”, *Sociological Research Online*, Vol. 2, No. 1, 1997, <http://www.socresonline.org.uk/2/1/7.html>

Trubeta, Sevasti. “Balkan Egyptians and Gypsy/Roma Discourse.” *Nationalities Papers*, Vol. 33, No. 1, (2005): 71-95.

Turan, Ömer. “Pomaks: Their Past and Present”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 19, No. 1, (1999): 69-83.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934). Ankara: Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, 1973.

“U.S. Supports Decision of High Representative for Bosnia to Dismiss from Office Ante Jelavic.” Press Statement, 7 Mart 2001, Erişim tarihi: 13 Eylül 2014, <http://20012009.state.gov/r/pa/prs/ps/2001/1147.htm>

Vatandaş, Selim. “Makedonya’nın AB Üyelik Süreci.” *BİLGESAM*, 2 Mayıs 2013, <http://www.bilgesam.org/incele/136/-makedonya-nin-ab-uyelik-sureci/#.VL0l6bn9nml>

Vatandaş, Selim. “Alman Dış Politikası ve Batı Balkanlar.” *BİLGESAM*, 7 Eylül 2013, Erişim tarihi: 10 Ekim 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/135/-alman-dis-politikasi-ve-bati-balkanlar/#.VLmOArn9nIU>

Vrenezi, Nait ve Thaçi, Jusuf. “The Position of Roma, Ashkali and Egyptian Communities in Kosovo.” *Kosovo Foundation for Open Society – KFOS (SOROS)*, 2009, http://kfos.org/pdf/The%20Position%20of%20RAE%20Communities%20in%20Kosovo%20Baseline%20Survey_ENG.pdf

Vickers, Miranda. “The Greek Minority in Albania – Current Tensions”, *Defence Academy of United Kingdom*, Balkan Series Handout No. 10/02, [http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/Balkan%20Series%200110%20WEB.pdf/view?searchterm=Miranda Vickers](http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/Balkan%20Series%200110%20WEB.pdf/view?searchterm=Miranda%20Vickers)

Yerasimos, Stefanos. *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar Kafkasya ve Orta Doğu*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Zahariadis, Nikolaos. “Nationalism and Small-State Foreign Policy: The Greek Response to the Macedonian Issue”, *Political Science Quarterly*, Vol. 109, No. 4 (Sonbahar, 1994): 647-667.

Zemon, Rubin. “History of the Balkan Egyptians”, Interculturalism and the Bologna Process, *Council of Europe, European Commission Liaison Office*,

www.coe.int/t/dg4/education/ibp/source/FS_1_10.5.pdf

Zemon, Rubin. “History of Ashkali Identity”, Interculturalism and the Bologna Process, *Council of Europe, European Commission Liaison Office*, http://www.researchgate.net/profile/Rubin_Zemon/publication/232803734_History_of_Ashkali_identity/links/09e415096a0044aaf6000000.pdf

Zeneli, Valbona. for The Diplomat “China’s Balkan Gamble: Why is China investing so much in the debt-burdened Balkans?.” *The Diplomat*, 15 Aralık 2014, <http://thediplomat.com/2014/12/chinas-balkan-gamble/>

“Ziraat’in kredileri Bosna için cansuyu.” Saraybosna Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yücel Oğurlu ile Mülâkat, Betül Soysal Bozdağ, *Star Gazetesi*, 19 Şubat 2014. Erişim tarihi: 27

Eylül 2014, <http://haber.stargazete.com/ekonomi/ziraatin-kredileri-bosna-icin-cansuyu/haber-845292>

Weber, Bodo ve Bassuener, Kurt. “The Western Balkans and the Ukraine crisis – a changed game for EU and US policies?”, *Democratization Policy Council*, Eylül 2014.

“World Directory of Minorities and Indigenous Peoples, Greece Overview”, *Minority Rights Group International (MRG)*, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.minorityrights.org/326/greece/greece-overview.html>

“World Directory of Minorities and Indigenous Peoples, Greece, Macedonians”, *Minority Rights Group International (MRG)*, Erişim tarihi: 23 Eylül 2014, <http://www.minorityrights.org/1513/greece/macedonians.html>

“2010 Summary of Findings”, Gallup Balkan Monitor, Insights and Perceptions: Voices of the Balkans, *Gallup*, 2010.

“2011 Population Census – Main Results.” *National Statistical Institute, Republic of Bulgaria*, www.nsi.bg/census2011/PDOCS2/Census2011final_en.pdf

BİLGE ADAMLAR KURULU ÜYELERİ

ÖZGEÇMİŞLERİ

Salim DERVİŞOĞLU, Oramiral (E), Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Bilge Adamlar Kurulu Başkanı

Salim Dervişoğlu, 1936'da İzmit'te doğdu. 1957 yılında Deniz Harp Okulu'ndan asteğmen rütbesi ile mezun oldu. Deniz Kuvvetlerinin çeşitli deniz ve kara hizmetlerinde bulundu. 1965-1967 yıllarında Deniz Harp Akademisi öğreniminden sonra Kurmay Binbaşı olarak Sultanhisar Gemisi ve bilahare Gayret Muhribi Komutanlığı yaptı. 1972-1973 yıllarında ABD'de İşletme alanında yüksek lisans yaparak yüksek işletme mühendisi oldu. 1974-1977 yıllarında Brüksel'deki NATO karargâhında görev yaptı. 1977-1979 yıllarında 3. Muhrip Filotillası komodorluğundan sonra çeşitli kara görevlerinde bulundu.

30 Ağustos 1981 yılında tuğamiral oldu. Deniz Kuvvetleri Personel ve Lojistik başkanlığı, Çıkarma Filosu, Hücumbot Filosu, Harp Filosu komutanlıkları yaptı. Dervişoğlu ayrıca Deniz Harp Akademisi Komutanlığı ve Genelkurmay İstihbarat Daire Başkanlığı görevlerini yürüttü. İtalya'da (Napoli) da 2 yıl boyunca NATO görevlerinde bulundu. Dervişoğlu, Koramiral olarak Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreter Yardımcılığı, Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı, Kuzey Deniz Saha Komutanlığı görevlerini yürüttü. Oramiral olarak 1995-1997 yıllarında Donanma Komutanlığı yaptı ve 1997-1999 yıllarında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yaparak emekli oldu.

Bayan Türkan Dervişoğlu ile evli olan Dervişoğlu'nun Mehmet ve Ahmet adlarında 2 oğlu vardır. Dervişoğlu, İngilizce ve Fransızca bilmektedir.

İlter TÜRKMEN, Dışişleri Eski Bakanı Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcısı

İlter Türkmen 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Türkmen, 1949 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdi.

İlter Türkmen, 1961-64 yılları arasında Washington Büyükelçiliğinde

Müsteşar, 1964-68 yılları arasında Dışışleri Bakanlığında Genel Müdür ve Genel Sekreter Yardımcısı olarak görev yapmıştır. 1968-72 yıllarında Atina Büyükelçiliği görevini yürüten Türkmen, 1972-75 yılları arasında Türkiye'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki Daimî Temsilcisi olmuştur. 1979-80 yıllarında Birleşmiş Milletler Teşkilatında Genel Sekreter Yardımcısı, 1980-83 yıllarında ise Dışışleri Bakanı olmuştur. 1984-88 yılları arasında tekrar Birleşmiş Milletler nezdinde Daimî Temsilci olarak görev alan Türkmen, 1988-91 yıllarında Paris Büyükelçiliğine getirilmiştir. Türkmen, 1991-96 yılları arasında Birleşmiş Milletler teşkilatında Genel Sekreter Yardımcısı ve Filistin Mültecilerine Yardım Örgütü Genel Komiseri görevlerini yürütmüştür.

İlter Türkmen, Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcılığının yanında OBİV Dış ve Savunma Politikası Grubu Başkanlığını da yürütmektedir.

Sami SELÇUK, Prof. Dr., Yargıtay Eski Başkanı
Bilge Adamlar Kurulu Başkan Yardımcısı

1937'de Konya-Taşkent'te doğmuştur. 1955'te Konya Lisesi'ni ve 1959'da Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Ankara yargıç adayı olarak mesleğe başlayan Selçuk, sırasıyla Sütçüler, Akşehir, Yenice ve 1972'den sonra Yargıtay Cumhuriyet Savcılığı görevlerinde bulunmuştur. 21.09.1982 tarihinde Yargıtay Üyeliğine seçilen Selçuk, Yargıtay Büyük Genel Kurulunca, 10.07.1990 tarihinde ilk kez, 13.07.1994 tarihinde ikinci kez, 13.07.1998 tarihinde üçüncü kez Yargıtay Dördüncü Ceza Dairesi Başkanlığına seçilmiştir.

Fransızca ve İtalyanca bilen Selçuk, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde doktora yapmış, 1986 yılında doçent olmuştur. Selçuk'un kitap ve çeviri çalışmalarının yanında yerli ve yabancı dergiler ile günlük basında yayımlanmış Türkçe ve yabancı dilde; hukuk, dil, laiklik ve Atatürkçülük konularında makale ve denemeleri vardır.

Yargıtay Büyük Genel Kurulunca 07.07.1999 tarihinde Yargıtay Birinci Başkanlığına seçilen Doç. Dr. Sami Selçuk bu görevden 15.06.2002 tarihinde yasal yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesinin öğretim üyeleri kadrosuna dâhil olmuştur ve Ceza Hukuku Anabilim Dalı Başkanlığına seçilmiştir. Selçuk, Fakültede Ceza Hukuku ve Ceza Usul Hukuku dersleri vermektedir.

Kutlu AKTAŞ, İçişleri Eski Bakanı, Vali (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Kutlu Aktaş, 1962 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmuştur. Mezuniyetini müteakip 30 Temmuz 1962 tarihinde atandığı Çankırı Maiyet Memurluğunda Yumurtalık ve Küre Kaymakam Vekilliklerinde görevlendirilip staj süresini doldurmuş, Kaymakamlık kursu ile Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü'ünü (TODAİE) bitirdikten sonra 1964'te Darende Kaymakamlığına atanmıştır.

30 Eylül 1967 tarihinde Yahyalı, 30 Nisan 1970 tarihinde Çüngüş, 31 Temmuz 1972 tarihinde Bozcaada, 1976 tarihinde Simav Kaymakamlıklarına atanan Aktaş, 3 Ağustos 1976 tarihinde Mülkiye Müfettişliğine, 20 Ağustos 1976 tarihinde 1. sınıf Mülkiye Müfettişliğine, 4 Şubat 1977 tarihinde Mülkiye Başmüfettişliğine, 28 Mart 1979 tarihinde de Mülkiye Müşavirliğine atanmıştır. Kutlu Aktaş, 26 Haziran 1981 tarihinde Ağrı Valiliğine, 22 Aralık 1986 tarihinde Malatya Valiliğine, 21 Nisan 1990 tarihinde İzmir Valiliğine ve 15 Temmuz 1997'de ise İstanbul Valiliğine atanmıştır. Aktaş, 5 Ağustos 1998-11 Ocak 1999 tarihleri arasında İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.

Özdem SANBERK, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Özdem Sanberk, Dışişleri Bakanlığı memuru olarak Madrid, Amman, Bonn ve Paris Büyükelçiliklerinde ve İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Daimi Temsilciliklerinde çeşitli derecelerde görevde bulunduktan sonra, 1985-1987 yılları arasında dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın dış politika danışmanlığını yapmıştır.

1987-1991 yılları arasında Avrupa Topluluğu nezdinde Büyükelçi Daimi Temsilci, 1991-1995 yıllarında arasında Dışişleri Müsteşarı ve 1995-2000 yılları arasında da Londra Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. 2000 yılında emekliye ayrılan Sanberk, 2003 Eylül ayına kadar Türkiye Ekonomik Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) Direktörlüğü görevinde bulunmuştur. Sanberk 2011'de, İsrail'in Mavi Marmara gemisine yaptığı saldırıyı müteakiben Birleşmiş Milletler'in yürüttüğü soruşturma sürecinde oluşturulan Palmer Komisyonu'nda Türkiye'yi temsilen yer almıştır. Sanberk, Kadir Has

Üniversitesi Mütevelli Heyeti üyesidir.

Özdem Sanberk, Sumru Sanberk ile evli olup Nazlı Sanberk'in babasıdır.

Sönmez KÖKSAL, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Sönmez Köksal, 8 Mart 1940 İzmir'de doğdu. Köksal, Saint Joseph Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. Köksal, 1963 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliğinde, Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dairesinde Şube Müdürü, Burgaz'da Başkonsolos, Paris Büyükelçiliğinde Müsteşar, Siyaset Planlama Dairesi ve Orta Doğu ve Afrika Dairelerinde Başkanlık görevlerinde bulundu.

1980'de Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdindeki Türkiye Daimi Temsilci yardımcılığına atandı. 1983'de Çok Taraflı Ekonomik İlişkiler Genel Müdür Yardımcılığını üstlendi. 1986 yılında Bağdat Büyükelçiliği'ne atandı. 1990'da Avrupa Konseyi nezdindeki Türkiye Daimi Temsilciliği görevini üstlendi. Türkiye'nin dönem başkanlığına rastlayan 1992 Nisan-Eylül ayları arasında 6 ay süre ile Avrupa Konseyi Bakan Delegeleri Komitesi'ne başkanlık yaptı. Köksal, 1992 Ekim ayında Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı oldu. 1998 Şubat ayında Paris Büyükelçiliği'ne atandı. 1 Ağustos 2002 tarihinde kendi isteği üzerine emekli oldu. Sönmez Köksal, 2002-2006 döneminde Işık Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak bulundu ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı görevini üstlendi.

Güner ÖZTEK, Büyükelçi (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Güner Öztekin 1935 yılında Çankırı'da doğdu. 1955 yılında St. Joseph Lisesi'nden mezun oldu. 1959 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu.

Güner Öztekin, 1959-1960 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği Özel Kaleminde Ataşe, 1961-1963 tarihleri arasında Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğünde 3'ncü Kâtip, 1963-1966 tarihleri arasında Paris Büyükelçiliğinde 3'ncü ve 2'nci Kâtip ve 1966-1969 tarihleri

arasında Dakar Büyükelçiliğinde 2'nci Kâtip ve Başkâtip olarak görev yapmıştır. Öztekin, 1969-1971 tarihleri arasında Dışışleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğünde Başkâtip, 1971-1972 tarihleri arasında Başbakanlık Özel Kalem Müdürü, 1972-1976 tarihleri arasında Londra Büyükelçiliği Müsteşarı, 1976-1978 tarihleri arasında Uluslararası Kuruluşlar Genel Müdür Yardımcılığı, Elçi, Genel Müdür Yardımcısı, 1978-1982 tarihleri arasında Moskova Büyükelçiliği Birinci Müsteşarı ve 1982-1986 tarihleri arasında İkili Siyasi İşler Genel Müdür Yardımcısı görevlerinde bulunmuştur.

Güner Öztekin, 1986-1991 tarihleri arasında Kuveyt Büyükelçisi, 1992-1995 tarihleri arasında Dışışleri Müsteşar İdari İşler Yardımcısı, 1995-1999 tarihleri arasında Belçika Krallığı nezdinde T.C. Büyükelçisi ve Batı Avrupa Birliği nezdinde Daimi Temsilci olarak görev yapmıştır. Güner Öztekin, 1 Ocak 2001'den itibaren Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı ve Direktörü olarak görev yapmaktadır. Öztekin, Fransızca ve İngilizce bilmektedir.

Ümit PAMİR, Büyükelçi (E)

Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1942 yılında İstanbul'da doğdu. Saint-Joseph Lisesi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. 1965 yılında Dışışleri Bakanlığı'na girdi. Gümülcine Konsoloslugu ve Cumhurbaşkanlığı döneminde Fahri Korutürk'ün Özel Kalem Müdürlüğünü yaptı.

Pamir, 1990 yılında Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün daimi temsilciliğini yaptı. 1991 yılında Türkiye'nin Cezayir Büyükelçisi oldu. 1995-1997 yılları arasında Yunanistan Büyükelçiliği görevinde bulundu. Başbakan Bülent Ecevit ve Mesut Yılmaz'ın başkanışmanlığını yaptı.

2000'de Türkiye'nin BM nezdindeki daimi temsilciliğine getirildi. Kıbrıs'ın ele alındığı Bürgenstock görüşmelerinde Dışışleri Bakanı Abdullah Gül ile beraber çalıştı.

2004-2006 yılları arasında NATO Daimi Temsilciliği yaptı. 2007 yılında Dışışleri Bakanlığı Müşavirliği görevine getirildi ve aynı yıl yaş haddinden emekli oldu. Dilek Pamir'le evli ve iki çocuk babasıdır.

Necdet TİMUR, Orgeneral (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1937 yılında Şanlıurfa'nın Siverek ilçesinde doğmuştur. 1958 yılında Kara Harp Okulu'ndan, 1960 yılında Muhabere Okulu'ndan mezun olmuştur. Timur, 1968 yılında Kara Harp Akademisi'nden mezun olmuş, ardından Kurmay Subay olarak, 1'nci Ordu Muhabere İşletme Bölük Komutanlığı, 2'nci Zırhlı Tugay Harekât Eğitim Şube Müdürlüğü, Kara Harp Akademisi Öğretim Üyeliği, 1'nci Ordu Genel Sekreterliği Harekât Subaylığı, Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Harekât Eğitim Şube Müdürlüğü, Paris Kara Ataşeliği, 3'ncü Ordu Plan ve Harekât Şube Müdürlüğü ve Işıklar Askeri Lisesi Komutanlığı görevlerini yürütmüştür.

Necdet Timur, 1983 yılında tuğgeneralliğe, 1987 yılında tümgeneralliğe terfi etmiştir. Timur, tümgeneral rütbesi ile Genelkurmay Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanlığı, Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümen Komutanlığı görevlerini yürütmüştür.

1991 yılında korgeneralliğe terfi ederek Genelkurmay Muhabere Elektronik ve Bilgi Sistemleri Başkanlığı, 2'nci Kolordu Komutanlığı ve Harp Akademileri Komutan Yardımcılığı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Başyardımcılığı görevlerinde bulunduktan sonra 1997 yılında orgeneralliğe terfi etmiştir. Bu rütbede Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı görevini müteakip 1'nci Ordu Komutanlığı'na atanmıştır. Fransızca bilen emekli Orgeneral Necdet Yılmaz Timur, Bayan Nezih Timur ile evlidir ve 1 çocuk sahibidir.

Oktar ATAMAN, Orgeneral (E)
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Oktar Ataman 1939'da İstanbul'da doğmuştur. 1961 yılında Kara Harp Okulu'ndan topçu subayı olarak mezun olmuş, 1966-1968 yılları arasında Kore Cumhuriyeti'nde Askeri Ataşe Yardımcısı ve Birleşmiş Milletler nezdinde İrtibat Subayı görevlerinde bulunmuş ve 1975 yılında Kara Harp Akademisi'ni bitirerek Genelkurmay Plan Harekât Daire Başkanlığı'na proje subayı olarak atanmıştır. 1977'de İngiliz Kraliyet Kara Kurmay Koleji'ne seçilen Ataman, mezuniyetini müteakip Kara Harp Akademisi'nde üç yıl öğretim üyesi olarak, 1980-1983 yıllarında ise Belçika'da SHAPE Karargâhı Plan ve Prensipler Başkanlığı'nda karargâh subayı olarak görev yapmıştır. 1988'de tuğgeneral

rütbesine terfi eden ve Genelkurmay Başkanlığı Plan Harekât Daire Başkanı olarak görev yapmaya başlayan Ataman 1992’de tümgeneralliğe terfi ederek Genelkurmay Başkanlığı Strateji ve Kuvvet Planlama Daire Başkanlığı’na atanmıştır.

Orgeneral Ataman, 1997’de korgeneral rütbesine terfi etmiş ve Genelkurmay Başkanlığı Harekât Başkanlığı’na atanmıştır. Eylül 1998’den itibaren NATO Askeri Komitesi nezdinde Türk Askeri Temsil Heyeti Başkanı olarak görev yapan Orgeneral Ataman, 2000-2001 yıllarında 6’ncı Kolordu Komutanı olarak görev yapmıştır. 2001’de NATO Güneydoğu Avrupa Müşterek Kuvvetler Komutanlığı görevini devralan Ataman aynı yıl içinde orgeneralliğe terfi etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri Üstün Hizmet Madalyası ile taltif edilen Orgeneral Ataman, Bayan Nedret Ataman ile evli olup bir kız ve bir erkek çocuğu babasıdır.

Sabahattin ERGİN, Koramiral (E) **Bilge Adamlar Kurulu Üyesi**

Emekli Koramiral Sabahattin Ergin 1926’da İstanbul’da doğmuştur. 1935 yılında İstanbul Belediye Konservatuarı piyano bölümüne devam ederek başladığı müzik yaşamını çeşitlendirerek sürdürmüştür. Sabahattin Ergin, 1983 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı’nda sanatçı ve öğretim üyesi olmuştur. Ergin, İ.T.Ü. Türk Müziği Devlet Konservatuarı’nda lisans, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans, sanatta yeterlik ve doktora programlarında Müzik Pedagojisi, Müzik Eğitimi Felsefesi, Çağdaş Müzik Eğitimi Yöntemleri ve Mukayeseli Müzik Tarihi gibi dersleri Türkçe ve İngilizce olarak vermiştir.

İ.T.Ü. dışında, Türk Mûsikîsi Vakfı, Anadolu Bilim ve Teknoloji Stratejileri Araştırma Enstitüsü ve diğer bazı kültürel ve bilimsel dernek ve kurumlarda, kurucu, yönetim kurulu başkanlığı ve kurucu üyelikler de yapmıştır.

42 yıl süren bir askerlik hizmetinde bulunan Ergin, Atatürkçülük ve jeopolitik konuları üzerinde çalışmalar yapmakta olup, meşgul olduğu çeşitli alanlarda ulusal ve uluslararası bilimsel etkinliklere; konuşmacı, bildiri sunucu ve panelist olarak katılmaktadır. İlgilendiği konular üzerine kaleme aldığı bazı çalışmaları kitap, makale ve tebliğ olarak basılmıştır.

Nur VERGİN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Nur Vergin, 1941’de İstanbul’da doğdu. Çocukluğunu ve gençliğini yurt dışında geçirdi. Paris-Sorbonne Üniversitesi’nde Sosyoloji lisans ve yüksek programlarını tamamladıktan sonra aynı üniversitede Sosyoloji Doktoru unvanını aldı. 1973’te Türkiye’ye dönüp İstanbul Üniversitesi’nde göreve başladı.

Nur Vergin Bilkent Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’nde öğretim üyeliği görevinde bulundu. Vergin, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden emekli olmuştur.

Çeşitli uluslararası Sosyal Bilimler Derneklerine üye olan ve siyaset, kimlik ve din sosyolojisi üzerine çalışan Vergin’in, Industrialisation et Changement Social en Milieu Rural (1976), Türkiye’ye Tanık Olmak (1998), Din, Toplum ve Siyasal Sistem (2000) ve Siyaset Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar ve Yaklaşımlar (2008) başlıklı kitapları yayımlanmıştır.

Orhan GÜVENEN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1973 yılında OECD İstatistik Danışmanı olarak iş hayatına başlayan Prof. Dr. Orhan Güvenen, 1976 yılında Paris-Sorbonne Üniversitesi (EPHE) Öğretim Üyesi, 1977-1984 yıllarında Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales’de Öğretim Üyesi, 1979-1988 yıllarında Paris Üniversitesi Araştırma Direktörü ve Ekonometri Profesörü olarak çalışmıştır. Prof. Dr. Güvenen, 1988-1994 yıllarında T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı görevine atanmıştır.

1995-1997 yıllarında Büyükelçi olarak İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) Nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi olarak görev yapan Prof. Dr. Güvenen, 1996 yılında ABD, Case Western Reserve Univ., “Systems Engineering Department” bölümünde Misafir Profesör olarak görev yapmıştır. 1997-1999 yıllarında T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı ve 1997-2000 yıllarında Büyükelçi ve Başbakan Başmüşavirliği görevlerine getirilmiştir. Güvenen, 2002 yılında UNESCO Yönetim Kurulu Türkiye Temsilcisi ve Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini üstlenmiştir.

Milli Güvenlik Akademisi'nde Uluslararası Ekonomi Profesörü ve Paris Üniversitesi'nde Misafir Profesör olarak görev yapan Güvenen, 1988 yılında “Dünya Sistemleri, Ekonomileri ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü”nü kurmuş ve halen adı geçen Enstitü'de Ekonometri ve Uluslararası Ekonomi Profesörü ve Başkan olarak görevine devam etmektedir. Ayrıca, Ağustos 2000'den itibaren, Bilkent Üniversitesi Uygulamalı Yabancı Diller Muhasebe Bilgi Sistemleri Bölüm Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Ali KARAOSMANOĞLU, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Uluslararası Hukuk doktorasını Lozan Üniversitesi'nden almış olan Prof. Karaosmanoğlu, Stanford Üniversitesi Hoover Institution'da, NATO'da, Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi'nde ve Princeton Üniversitesi'nde araştırma bursları kazanmış ve misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Bilkent Üniversitesi'ne katılmadan önce Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ'de öğretim üyeliği yapan Prof. Karaosmanoğlu, Türk dış politikası, strateji ve güvenlik politikaları konularında çalışmalar yapmaktadır.

Yayınları arasında Les actions Militaires coercitives et non coercitives des Nations Unies (Droz); İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler (Boğaziçi Üniversitesi); Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance (Dış Politika Enstitüsü, Editör); The Europeanization of Turkey's Security Policy (Dış Politika Enstitüsü, editör) başlıklı kitapları ve Foreign Affairs, Politique Etrangère, International Defense Review, Europa Archiv, Security Dialogue ve Journal of International Affairs gibi dergilerde basılmış makaleleri bulunmaktadır. Prof. Karaosmanoğlu, Avrupa Bilim ve Sanat Akademisi üyesidir.

Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2010 yılında emekli olan Karaosmanoğlu, İhsan Doğramacı Vakfı'na bağlı Dış Politika ve Barış Araştırmaları Merkezi'nin başkanıdır.

İlter TURAN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

1941 yılında İstanbul'da doğmuştur. Orta öğrenimini Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nde tamamlamıştır. 1962 yılında Oberlin Koleji'nden (ABD) Siyasal Bilimler Lisansı, 1964 yılında Columbia Üniversitesi'nden

Siyasal Bilimler Yüksek Lisansı almıştır. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset İlmi Kürsüsü'ne asistan olarak girmiştir. Aynı kürsüde 1966 yılında Doktor, 1970 yılında Doçent, 1976 yılında da Profesör olmuştur.

1984 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne intisap etmiş, 1991 yılında aynı fakültede yeni kurulan Uluslararası İlişkiler Kürsüsü Başkanlığı'nı üstlenmiştir. 1993 yılında İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılmış ve Koç Üniversitesi İdari Bilimler ve İktisat Fakültesi'nde Siyasal Bilimler Profesörü olarak görev almıştır. Ekim 1998-2001 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin Rektörlük görevini üstlenmiştir. Hâlihazırda aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir.

Prof. Dr. İlter Turan'ın Mukayeseli Siyaset, Türk Siyasal Hayatı, Siyasal Davranış, Siyasal Kültür, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika konularında yayımlanmış İngilizce ve Türkçe kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Akademik mesleğine ek olarak muhtelif şirket ve vakıf yönetim kurullarında görev yapmakta, Dünya Gazetesi'nde haftalık yazılar yazmaktadır.

Ahmet Çelik KURTOĞLU, Prof. Dr. Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Ahmet Çelik Kurtoğlu 1942'de Ankara'da doğdu. Kurtoğlu, 1965 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nden lisansüstü derecesini alan Kurtoğlu, ABD'de Yale Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalar yaptı. Kurtoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde İktisat Profesörlüğü görevinden 1995 yılında emekliliğe ayrıldı ve 1997-2006 yılları arasında Galatasaray Üniversitesi'nde ders verdi.

Çelik Kurtoğlu, öğretim üyeliği yanında 1978-82 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı'na uluslararası ekonomi politikaları konusunda Danışmanlık yapmıştır. 1987-1995 yılları arasında İstanbul'da bulunan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun (DEİK) Direktörü olarak görev yapan Çelik Kurtoğlu, 1998 yılında Kurdoğlu Danışmanlık A.Ş.'yi 2002 yılında ise "iyi şirket" Danışmanlık A.Ş.'yi kurmuştur. Kurtoğlu, halen bu iki şirket kanalı ile yatırım bankacılığı ve kurumsal yönetim konularında bilgi ve tecrübelerini paylaşmaktadır.

Çelik Kurtoğlu, DEİK Yönetim Kurulu Üyesi, Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş

Konseyi Yönetim Kurulu Üyesi, TEMA Yönetim Kurulu Başkanı, Tekfenbank Yönetim Kurulu Üyesi, Avrupa Sanayiciler Yuvarlak Masası (ERT) “Asosiye Üyesi” dir.

Ersin ONULDURAN, Prof. Dr.
Bilge Adamlar Kurulu Üyesi

Ersin Onulduran, 1945 yılında Bandırma’da doğdu. Lisans eğitimini Claremont Men’s College’de Siyaset Bilimi dalında, Yüksek Lisans eğitimini California State University’de Uluslararası İlişkiler bilimi dalında tamamladı. Doktora eğitimini University of Southern California’da Siyaset Bilimi alanında yaptı. 1973 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Aynı fakültede 1983’de Doçent, 1989’da Profesör oldu.

Onulduran, Ankara Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyeliği ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanlığı görevlerini yürüttü. Aynı zamanda Üniversitede Yabancı Diller Yüksekokulu Müdürü olarak görev yaptı. Ersin Onulduran 1986-2010 yılları arasında Türkiye-ABD Kültürel Mübadele Komisyonu (Fulbright Eğitim Komisyonu) Genel Sekreteri görevini yürüttü. Prof. Dr. Ersin Onulduran 2012 yılında Ankara Üniversitesi’nden emekli oldu. Onulduran, evli ve bir çocuk babasıdır.

BİLGESAM YAYINLARI

Kitaplar

Çin Yeni Süper Güç Olabilecek mi? Güç, Enerji ve Güvenlik Boyutları
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Değişen Dünyada Türkiye'nin Stratejisi
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'nin Bugünü ve Yarını
E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası
E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Bildiri Kitabı
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

IV. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Özgür, Demokratik ve Güvenli Seçim
Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Terörle Mücadele Stratejisi
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Hazırlayan: Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar
Dr. Mehmet Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri
(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları

(Ed.) Doç. Dr. R. Kutay KARACA

Sivil-Asker İlişkileri ve Ordu-Toplum Mesafesi

Dr. Salih AKYÜREK, Serap KOYDEMİR, Esra ATALAY, Adnan BIÇAKSIZ

Orta Doğu’da Değişim ve Türkiye

(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Erdem KAYA

Atatürk’ün Dış Politika Stratejisi: Hedefler ve Prensipler

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Suriye’nin Yeniden Yapılandırılması

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK

Raporlar**Rapor 1: Küresel Gelişmeler ve Uluslararası Sistemin Özellikleri**

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU

Rapor 2: Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejisi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 3: Avrupa Birliği ve Türkiye

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 4: Yakın Dönem Türk-Amerikan İlişkileri

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Rapor 5: Türk-Rus İlişkileri Sorunlar-Fırsatlar

Prof. Dr. İlter TURAN

Rapor 6: Irak’ın Kuzeyindeki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri

E. Büyükelçi Sönmez KÖKSAL

Rapor 7: Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme

Prof. Dr. Fuat KEYMAN

Rapor 8: Türkiye’de Bağımsızlık ve Milliyetçilik Anlayışı

Doç. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Rapor 9: Laiklik, Türkiye’deki Uygulamaları Avrupa ile Kıyaslamalar Politika Önerileri
Prof. Dr. Hakan YILMAZ

Rapor 10: Yargının İyileştirilmesi/Düzeltilmesi
Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 11: Yeni Anayasa Türkiye’nin Bitmeyen Senfonisi
Prof. Dr. Zühtü ARSLAN

Rapor 12: Türkiye’nin 2013 Yılı Teknik Vizyonu
Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Rapor 13: Türkiye-Ortadoğu İlişkileri
E. Büyükelçi Güner ÖZTEK

Rapor 14: Balkanlarda Siyasi İstikrar ve Geleceği
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 15: Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya
Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 16: Afrika Vizyon Belgesi
Hasan ÖZTÜRK

Rapor 17: Terör ve Terörle Mücadele
M. Sadi BİLGİÇ

Rapor 18: Küresel Isınma ve Türkiye’ye Etkileri
Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 19: Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi
M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK, Doç. Dr. Mazhar BAĞLI,
Müstecep DİLBER, Onur OKYAR

Rapor 20: Kürt Sorununun Çözümü İçin Demokratikleşme, Siyasi ve Sosyal Dayanışma Açılımı
E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 21: Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi
E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 22: Alevi Açılımı, Türkiye’de Demokrasinin Derinleşmesi

Doç. Dr. Bekir GÜNAY, Gökhan TÜRK

Rapor 23: Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye’nin Dönüşümü

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 24: Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 25: Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 26: Kürtler ve Zazalar Ne Düşünüyor? Ortak Değer ve Sembollere Bakış

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 27: Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 28: Mısır’da Türkiye ve Türk Algısı

M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 29: ABD’nin Irak’tan Çekilmesi ve Türkiye’ye Etkileri

Doç. Dr. Cenal ÇAKMAK, Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 30: Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 31: Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye

Doç. Dr. Cenal ÇAKMAK, Mustafa YETİM, Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 32: Güvenli Seçim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 33: Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi

Prof. Dr. Ali L. KARAOSMANOĞLU

Rapor 34: Terör Önleme Birimleri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 35: İran, Şii Hilali ve Arap Baharı

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Emin SALİHİ

Rapor 36: Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler

BİLGESAM

Rapor 37: Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu

Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ, Elnur İSMAYILOV

Rapor 38: Çağcıl Hukuk Sistemlerinde ve Türkiye’de Tutuklama

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Rapor 39: Afrika’da Türkiye ve Türk Algısı

BİLGESAM

Rapor 40: Kaos Senaryolarının Merkezinde İran

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Bilgehan EMEKLİER

Rapor 41: Ermenistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 42: Yasa dışı Göç ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Emine AKÇADAĞ

Rapor 43: Kırgızistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 44: Kazakistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 45: Çatışma Çözümü ve Türkiye’de Kürt Meselesi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Erdem KAYA

Rapor 46: Afganistan’da Sivil Ölümleri

Dr. Salih AKYÜREK, Nursema KIBRIS, Dilara ÜNAL

Rapor 47: İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Bilgehan EMEKLİER

Rapor 48: Çağcıl Hukuk Sistemleri ve Türkiye’de İşkence
Erkam MALBELEĞİ

Rapor 49: Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı
Dr. M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 50: Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış
Dr. Salih AKYÜREK, Prof. Dr. Cengiz YILMAZ

Rapor 51: Terörle Mücadelede Toplumsal Algılar
Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ

Rapor 52: Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Ali SEMİN

Rapor 53: İnsansız Hava Araçları: Muharebe Alanında ve Terörle Mücadelede Devrimsel Dönüşüm
Dr. Salih Akyürek, Mehmet Ali Yılmaz & Mustafa Taşkiran

Rapor 54: Türkiye’nin Dış Yardım Stratejisi Sorunlar ve Öneriler
Hasan ÖZTÜRK, Sevinç ÖZTÜRK

Rapor 55: 2. Körfez Savaşı’nın 10. Yılında Irak
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Ali SEMİN, Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK

Rapor 56: Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış
Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ

Rapor 57: Çözüm Sürecine Toplumsal Bakış
Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ, Esra ATALAY, Fatma Serap KOYDEMİR

Rapor 58: Türk-Rus İlişkileri
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 59: Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye
Bilge Adamlar Kurulu Raporu
Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Türkan BUDAK, Bekir ÜNAL

Rapor 60: Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Elnur İSMAYILOV, Orhan GAFARLI

Rapor 61: Türkiye'de Etnik, Dini ve Siyasi Kutuplaşma

Dr. Salih AKYÜREK, Fatma Serap KOYDEMİR

Rapor 62: Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Elnur İSMAYILOV, Erdem KAYA

Rapor 63: Avrupa'nın İçinde Bulunduğu Sosyo-Ekonomik Kriz ve Türkiye ile İlişkiler

Dr. Can BAYDAROL, Aslıhan P. TURAN

Rapor 64: Çalışma Hayatında ve Günlük Yaşamda Güvenlik Kültürü

Dr. Salih AKYÜREK, Fatma Serap KOYDEMİR, Emine Merve TOPÇUOĞLU

Demokratikleşme ve Sosyal Dayanışma Açılımı

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Sonuç Raporu

BİLGESAM

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2011) Sonuç Raporu

BİLGESAM

Dergiler

Bilge Strateji Dergisi Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009

Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2010

Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010

Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011

Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011

Bilge Strateji Dergisi Cilt 4, Sayı 6, Bahar 2012

Bilge Strateji Dergisi Cilt 4, Sayı 7, Güz 2012

Bilge Strateji Dergisi Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013

Bilge Strateji Dergisi Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013

Bilge Strateji Dergisi Cilt 6, Sayı 10, Bahar 2014

Bilge Strateji Dergisi Cilt 6, Sayı 11, Güz 2014

Söyleşiler

Bilge Söyleşi-1: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-2: Nabucco Projesi

Arzu Yorkan ile Söyleşi
Elif KUTSAL-Eren OKUR

Bilge Söyleşi-3: Nükleer İran

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN ile Söyleşi
Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-4: Avrupa Birliği

Dr. Can BAYDAROL ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-5: Anayasa Değişikliği

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMELİ

Bilge Söyleşi-6: Son Dönem Türkiye-İsrail İlişkileri

E. Büyükelçi Özdem SANBERK ile Söyleşi
Merve Nur SÜRMELİ

Bilge Söyleşi-7: BM Yaptırımları ve İran

Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI ile Söyleşi
Sina KISACIK

Bilge Söyleşi-8: Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi
Eren OKUR

Bilge Söyleşi-9: Gelişen ve Değişen Türk Deniz Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Oramiral Salim Dervişoğlu ile Söyleşi
Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-10: Soru ve Cevaplarla Yeni Anayasa

Kasım ESEN ile Söyleşi

Özdemir AKBAL

Bilge Söyleşi-11: Türk Hava Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Hv. Korgeneral Şadi ERGÜVENÇ ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-12: Arap Baharı Süreci, Mısır Seçimleri, Türkiye-Suriye Krizi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi

Ali SEMİN

Bilge Söyleşi-13: Esed Sonrası Suriye

Halit Hoca ile Söyleşi

Ali SEMİN & Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK

Bilge Söyleşi-14: Türk Kara Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

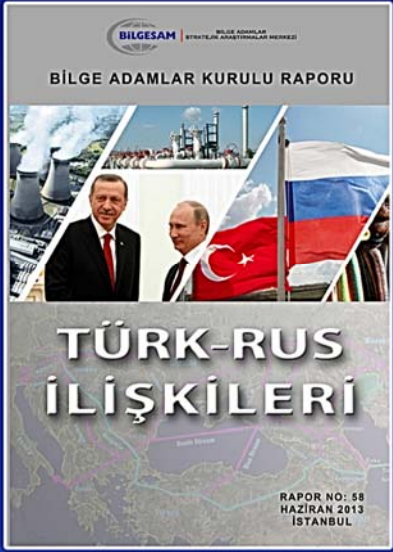
Orgeneral (E) Oktar ATAMAN ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-15: Nükleer Enerji ve Nükleer Silahlanma

Prof. Dr. Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY ile Söyleşi

Hasan ÖZTÜRK, Ömer Faruk TÜRK

BİLGE ADAMLAR STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Mecidiyeköy Yolu Caddesi, Celil Ağa İş Merkezi No: 10, Kat: 9 Daire: 36-38

Mecidiyeköy ŞİŞLİ / İSTANBUL

www.bilgesam.org e-posta: bilgesam@bilgesam.org

Tel: 0 212 217 65 91 Faks: 0 212 217 65 93